MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
MYKOLO ROMERIO TEISĖS MOKYKLOS
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

LINOS ŽILINSKAITĖS
(CIVILINĖS IR VERSLO TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)

TEISĖ PAKEISTI LYTĮ LIETUVOS CIVILINĖJE TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. dr.
Ąžuolas Čekanavičius

Vilnius, 2019

TURINYS

ĮVADAS 4

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS 9

1. ASMENS TEISĖS PAKEISTI LYTĮ SAMPRATA IR BENDRIEJI ASPEKTAI 10

1.1. Transseksualizmo raidos tendencijos 10

1.2. Asmens teisės pakeisti lytį reguliavimo ypatumai ir problematika 13

1.2.1. Teisė pakeisti lytį Europos Žmogaus teisių konvencijos 8 str. prasme 19

1.2.2. Asmens teisės pakeisti lytį ir garbės ir orumo santykis 21

1.3. Translyčių teisių įgyvendinimas ir gynimo būdai 23

2. TRANSLYČIŲ ASMENŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMO TENDENCIJOS EUROPOS SĄJUNGOJE IR JŲ PRITAIKOMUMAS LIETUVOJE 29

2.1. Lytinės tapatybės pripažinimo modeliai 29

2.2. Medicininio ir psichologinio požiūrio į lyties keitimą analizė 35

3. LYTINĖS TAPATYBĖS PRIPAŽINIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO PERSPEKTYVOS LIETUVOJE 38

3.1. Lietuvos Respublikos lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas ir pagrindiniai jo probleminiai aspektai 38

3.1.1. Medicininių paslaugų teikimas 44

3.1.2. Santuokos sudarymas 48

3.1.3. Amžiaus riba 53

3.2. CK 2.27 str. pakeitimo įstatymo projektas ir pagrindiniai jo probleminiai aspektai 57

IŠVADOS 62

PASIŪLYMAI 65

LITERATŪROS SĄRAŠAS 67

ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA 74

SANTRAUKA 75

SUMMARY 76

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ 78

ĮVADAS

Tiriama problema. Siekiant išanalizuoti lyties keitimo teisę Lietuvos civilinėje teisėje, iškeliama problema: ar užtikrinamos translyčių asmenų teisės Lietuvos civilinėje teisėje?

Baigiamojo darbo aktualumas. Žmogaus teisėms bei su jomis susijusiems klausimams visada buvo skiriamas didelis dėmesys, tik ne visada vienodai reikšmingas. Lietuvoje pagrindinės žmogaus ir piliečio teisės atskleistos ir išplėtotos 1992 m. spalio 25 d. priimtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Ilgainiui modernėjant visuomenei šis klausimas tapo dar svarbesnis ir aktualesnis, todėl šiandien žmogaus teisių apsauga yra vienas iš esminių ir svarbiausių teisinės ir demokratinės valstybės elementų. Ir nors apie tai kalbama daug, tačiau kai kurios asmenų grupės vis dar susiduria su tokiomis problemomis, kaip diskriminacija, tolerancijos stoka bei nepakankamas teisių užtikrinimas Lietuvos teisinėje sistemoje. Viena iš tokių grupių yra translyčiai asmenys. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 2.27 straipsnyje minima lyties keitimo sąvoka, tačiau nedetalizuojama lyties keitimo tvarka ir sąlygos. Tai atspindi neaiškų teisinį reguliavimą.[1] Teisinio aiškumo nebuvimas lemia, kad minima asmenų grupė mūsų visuomenėje patiria atskirtį.

Didelę įtaką Lietuvos civilinei teisei translyčių asmenų apsaugos klausimais padarė 2007 m. byla *L. prieš Lietuvą,* kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) nustatė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimą dėl neužtikrintos galimybės įgyvendinti CK numatytos teisės pakeisti lytį.[2] Tačiau pokyčiai nevyksta jau daugiau nei dešimtį metų. Reikėtų paminėti ir tai, kad Vilniaus apylinkės teismo 2017 m. balandžio 7 d. priimtas sprendimas padarė didelį šuolį Lietuvos teismų praktikoje pradėdamas formuoti naują ir EŽTT praktiką atitinkantį požiūrį dėl translyčių asmenų teisių įgyvendinimo, įpareigodamas atitinkamas institucijas pakeisti įrašus apie translyčių asmenų lytį ir asmens kodą civilinės būklės teisės aktuose.[3] Dar vienas didelis ir svarbus postūmis – Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau – PSO) 2018 m. birželio 18 d. sprendimas išbraukti lyties tapatumo sutrikimą iš psichikos ir elgesio sutrikimų sąrašo ir pateikti naują Tarptautinę ligų

[1] *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: 2016 m. sausio 1 d. galiojanti suvestinė redakcija.* (Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2016), 110

[2] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje Nr. 27527/03 *L. prieš Lietuvą*, teismai, http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/L._2007_sprendimas.pdf

[3] Elvinas Jankevičius, moderatoriaus žodis konferencijoje „Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiausvyros beieškant“, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

klasifikaciją, kurioje lyties tapatumo sutrikimas klasifikuojamas kaip būklė, susijusi su seksualine sveikata.[4]

Besikeičiantis kitų šalių požiūris ir spartėjantis translyčių asmenų pripažinimas, Lietuvos teisinės sistemos tobulėjimas ir modernėjanti visuomenė skatina susirūpinti translyčių asmenų teisių apsauga ir įgyvendinimu mūsų šalyje.

Mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Lyties keitimo probleminiai aspektai yra žinomi jau seniai, tačiau nepaisant to, nagrinėjama tema Lietuvos Respublikos mokslinėje literatūroje nebuvo plačiai analizuojama ir ištirta. Svarbus darbas lyties keitimo teisės srityje yra L. Urbaitės publikuotas straipsnis dėl pozityviosios valstybės pareigos bylose prieš Lietuvą.[5] Taip pat su nagrinėjama tema susiję klausimai epizodiškai nagrinėjami EŽTT teisėjos D. Jočienės moksliniuose darbuose.[6] Reikėtų paminėti, kad kur kas nuodugniau lyties keitimo tema analizuota užsienio literatūroje. Reikšmingas šia tema Michele Grigolo[7] straipsnis, taip pat profesorės Beate Rudolf darbas, kuriame plačiai išanalizuotas lytį pasikeitusio asmens teisinis statusas.[8]

Tai, kad lyties keitimo teisinis reguliavimas Lietuvoje mokslo darbuose nebuvo išsamiai analizuotas, pagrindžia poreikį atlikti išsamų ir nuodugnų mokslinį tyrimą šio darbo tema, be kita ko, remiantis Lietuvos ir užsienio valstybių patirtimi ir susiklosčiusia praktika.

Baigiamojo darbo reikšmė. Magistro baigiamajame darbe išanalizuota informacija, pateiktos išvados ir pasiūlymai galėtų padėti įstatymų leidėjui tobulinti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2017 m. birželio 16 d. įsakymu Nr. 1R-129 sudarytos darbo grupės parengtą Asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektą, visapusiškai užtikrinant translyčių asmenų teises.[9] Taip pat pabrėžtina, kad nesant pakankamai mokslinių darbų nagrinėjama tema, darbe atlikta analizė leistų mokslininkams atkreipti dėmesį į opią translyčių asmenų teisių reglamentavimo

[4] Advokatės D. Gumbrevičiūtės profesinė bendrija, „Translyčiai asmenys nebepriskiriami prie turinčių psichikos ir elgesio sutrikimų asmenų“, Invoco, http://www.invoco.lt/translyciai-asmenys-nebepriskiriami-prie-turinciu-psichikos-ir-elgesio-sutrikimu-asmenu

[5] Lina Urbaitė, „Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose prieš Lietuvą“, *Socialinių mokslų studijos,* 2009, 3(3), p. 123–144

[6] Danutė Jočienė ir Kęstutis Čilinskas, *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje* (Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005), p. 72

[7] Michele Grigolo, „Sexualities and the ECHR: Introducing the Universal Sexual Legal Subject“, *European Journal of International Law,* Volume 14, Issue 5, 1 November 2003, Pages 1023–1044, https://doi.org/10.1093/ejil/14.5.1023

[8] Beate Rudolf, „European Court of Human Rights: Legal status of postoperative transsexuals“, *International Journal of Constitutional Law,* Volume 1, Issue 4, 1 October 2003, Pages 716–721, https://doi.org/10.1093/icon/1.4.716

[9] Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos Seimas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bc2a5010c09111e7af36e75c0ac79247

problemą ir galbūt paskatintų translytiškumo problematiką nagrinėti plačiau ir išsamiau. Baigiamasis darbas, kaip detalus ir sisteminis vienetas, būtų reikšmingas pasikeitusiems ar svarstantiems pasikeisti lytį asmenims. Darbe pateikta informacija supažindintų minėtus asmenis su jų teisių gynimo būdais, esamu reglamentavimu, teismų praktika, pateiktomis reglamentavimo iniciatyvomis ir kitais aktualiais klausimais.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti teisės pakeisti lytį Lietuvos civilinėje teisėje problematiką bei ištirti, ar translyčių asmenų teisės yra užtikrinamos veiksmingai ir efektyviai.

Uždaviniai.

1) atskleisti asmens teisės pakeisti lytį sampratą ir bendruosius aspektus;
2) išanalizuoti translyčių asmenų teisių įtvirtinimo tendencijas Europos Sąjungoje ir jų pritaikomumą Lietuvoje;
3) ištirti lytinės tapatybės pripažinimo teisinio reglamentavimo perspektyvas Lietuvoje.

Tyrimo metodika.

1. Analitinis-kritinis metodas – metodas pasirinktas siekiant įvertinti ir išanalizuoti teisinį lytį pasikeitusio asmens statusą ir jo pripažinimą Lietuvos teisinėje sistemoje ir teisės doktrinoje.
2. Apibendrinimo metodas – metodas pasirinktas siekiant apibendrinti EŽTT praktiką ir esamą teismų praktiką Lietuvoje bei teisinį reglamentavimą dėl lytinės tapatybės pripažinimo. Taip pat šis metodas naudotas formuluojant baigiamojo darbo išvadas ir siūlymus.
3. Dokumentų analizės metodas – tai duomenų rinkimo metodas, kuris naudotas analizuojant Lietuvos Respublikos teisės aktus, Europos Sąjungos teisės šaltinius, mokslinę ir kitą literatūrą: straipsnius, monografijas, recenzijas, vadovėlius, baigiamuosius darbus ir kitas mokslines publikacijas. Taip pat metodas taikytas renkant ir tiriant medžiagą apie Lietuvos ir užsienio teismų praktikos sprendimus. Renkant medžiagą, naudotasi viešomis duomenų bazėmis ir Mykolo Romerio universiteto bibliotekos fondu. Lietuvos teismų praktikos medžiaga rinkta naudojantis Infolex duomenų sistema.
4. Lingvistinis metodas – metodas naudotas darbe vartojamoms sąvokoms ir jų turiniui atskleisti.
5. Lyginamasis metodas – metodas naudotas lyties keitimo ir privataus gyvenimo, taip pat garbės ir orumo koreliacijai atskleisti. Baigiamajame darbe Lietuvos teisinis reglamentavimas

translytiškumo klausimais atskleidžiamas lyginant jį su kitų šalių reglamentavimu bei EŽTT praktika. Analizuojama, ar Lietuvos teismų praktika ir jos priimti sprendimai atitinka EŽTT pateiktus pastebėjimus ir siūlymus 2007 m. byloje *L. prieš Lietuvą*[10].

Tyrimo struktūra. Baigiamąjį magistrinį darbą sudaro įvadas, kuriame atskleidžiamos nagrinėjamos temos problemos, aktualumas, mokslinis naujumas ir reikšmė, formuluojamas darbo tikslas ir uždaviniai. Toliau pereinama prie dėstomosios dalies, kurią sudaro trys skyriai.

Pirmajame skyriuje nagrinėjama translytiškumo raida: jo atsiradimas ir vystymasis. Atskleidžiama translytiškumo ir lyties keitimo samprata teisiniu požiūriu. Taip pat nagrinėjami garbės ir orumo pripažinimo teisės sąsajos. Pabrėžiama, kaip lyties pripažinimas suprantamas per privataus gyvenimo prizmę ir kaip tai aiškina EŽTT, remdamasis Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsniu pirmiau minėtoje *L. prieš Lietuvą* byloje, kuri, reikia paminėti, buvo priežastis imtis rimtesnių veiksmų dėl lyties keitimo teisės reglamentavimo Lietuvoje.

Baigiamojo darbo antrasis skyrius skirtas translyčių asmenų teisių įtvirtinimo tendencijoms Europos Sąjungoje ir Lietuvoje aptarti, t. y. atskleisti, kaip teisė pasikeisti lytį yra reglamentuojama ir pripažįstama kitose Europos šalyse atsižvelgiant į EŽTT praktiką. Analizuojami trys pagrindiniai lytinės tapatybės pripažinimo modeliai – jų reikšmė, privalumai ir trūkumai, taip pat tarptautiniai lyties pripažinimo apsaugos standartai ir aiškinamasi, ar Lietuvos teisė jų laikosi. Nagrinėjama, kaip lytinis tapatumas pasireiškia medicininiu ir psichologiniu aspektais.

Trečiajame skyriuje kalbama apie lytinės tapatybės pripažinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, jo reglamentavimą bei prieš tai minėtą Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2017 m. birželio 16 d. įsakymu Nr. 1R-129 sudarytos darbo grupės parengtą Asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektą.[11] Detaliai analizuojama, kokie projekto privalumai, kokios spragos įžvelgiamos esamoje redakcijoje, kokią reikšmę tai turėtų translyčių asmenų teisėms ir pareigoms įvairiose srityse – šeimos santykiuose, medicinių paslaugų teikimo srityje, nepilnamečių lytinės tapatybės pripažinimo srityje, bei kaip šį projektą derėtų tinkamai išaiškinti remiantis kitų šalių praktika. Taip pat šiame moksliniame darbe plačiai ištirtas CK 2.27 straipsnio pakeitimo įstatymas ir jo pritaikomumas praktikoje atsižvelgiant į EŽTT praktiką ir žmogiškuosius principus.[12]

Magistro baigiamasis darbas baigiamas išvadomis ir teikiamais siūlymais.

---

[10] EŽTT byla L. prieš Lietuvą, *Supra* note 2;
[11] Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, *Supra* note 9;
[12] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.27 str. pakeitimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos Seimas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/66fe0380c61711e782d4fd2c44cc67af

Ginamieji teiginiai.

1. Esamas teisės pakeisti lytį Lietuvos civilinėje teisėje reglamentavimas yra nepakankamas ir netinkamas siekiant užtikrinti ir apsaugoti translyčių asmenų teises.

2. Pateikti įstatymų projektai, Lietuvos civilinėje teisėje reglamentuojantys asmens teisę pakeisti lytį, yra netinkami ir neatitinka tarptautinių žmogaus teisių apsaugos standartų.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

1. *Interseksualas* – asmuo turintis tiek vyriškos, tiek moteriškos lyties bruožų, todėl neretai jie vadinama trešiosios lyties atstovais, kuriems tikslios lyties nustatyti neįmanoma.

2. *Lytinė tapatybė* – ji apibūdina unikalų kiekvieno asmens lyties pajautimą bei su tuo susijusį saves (ne)priskyrimą konkrečiai lyčiai.

3. *Socialinė lytis* – tai socialinis konstruktas, priskiriantis vyrams ir moterims taam tikrus socialinius vaidmenis bei formuojantis su lytimi susijusias normas.

4. *Teisinis lytinės tapatybės pripažinimas* – asmens vardo ir su lytimi susijusios informacijos oficialiuose asmens tapatybės dokumentuose bei atitinkamų registro įrašų pakeitimo procesas, siekiant teisiškai pripažinti tikrąją asmens lytinę tapatybę.

5. *Transseksualas* – tai asmuo, kuris tapatinasi su priešinga dvinarės lyčių sistemos reprezentuojama lytimi ir siekia, tapatindamasis su šia lytimi, gyventi nuolatos.

6. *Translytis asmuo* – tai asmuo, kurio lytinė tapaybė priklauso tarp “moters” ir “vyro” kategorijų esančiam spektrui. Tokie asmenys savo lytinę tapatynę konstruoja derindami si įvairiomis lytimis sietinus aspektus ir dažniausiai nesiekia atlikti pilnos lyties keitimo procedūros.

1. ASMENS TEISĖS PAKEISTI LYTĮ SAMPRATA IR BENDRIEJI ASPEKTAI

Asmens teisės pasikeisti lytį tvarka ir sąlygos numatytos 2001 m. įsigaliojusioje CK redakcijoje.[13] Apie lyties keitimą pasaulyje buvo žinoma nuo senų senovės, tačiau LR teisėje tai gana naujas ir vis dar daug klausimų bei diskusijų keliantis dalykas. Tai galima pastebėti iš to, jog teisė į privatų gyvenimą, jo neliečiamumą ir gynybą nebuvo įtvirtinta iki pat XX amžiaus antrosios pusės, o deliktai dėl privatumo pažeidimų Lietuvos teismuose pasirodė tik po Nepriklausomybės paskelbimo – po 1990 m.[14] Reikia pabrėžti, kad deliktai, susiję su lyties keitimo galimybe, Lietuvos teismuose atsirado dar seniau, o iki EŽTT nukeliavo tik 2007 metais. Kadangi asmens teisė pasikeisti lytį yra viena iš privataus gyvenimo elementų, galima manyti, kad tuo metu, kai buvo pripažintas privataus gyvenimo apsaugos turinys, atsirado poreikis bandyti minėtą teisę sureguliuoti.

1.1. Transseksualizmo raidos tendencijos

Transseksualizmas yra gana senas terminas. Pirmą kartą žodis „transseksualus“ literatūroje buvo paminėtas 1949 m., ir tik 1966 m. veikale „Transseksualumo fenomenas“ autoriaus J. Benjamino buvo pateiktas transseksualizmo sąvokos išaiškinimas.[15]

Transseksualizmas Lietuvių kalbos žodyne aiškinamas kaip priešybė tarp psichinės ir biologinės lyties, pasireiškianti, tarp kitko, seksualinių polinkių neaiškumu.[16] Paprasčiau tariant, transseksualizmas yra suprantamas kaip savęs suvokimas ir pripažinimas kitos lyties asmeniu.

Nors transseksualizmo terminas literatūroje pasirodė ne per seniausiai, tačiau apie jį, kaip reiškinį, kurio galbūt nebuvo galima deramai išaiškinti, buvo žinoma jau senovės Romos laikais. Remiantis istoriniais šaltiniais, Romos imperatorius Elagabalus (204–222 m.), turėjęs kelias žmonas, niekada jomis labai nesidomėjo. Imperatorius didesnį dėmesį skirdavo savo kaip moters išvaizdai: nuo kūno jam buvo šalinami plaukai, o prieš pasirodydamas viešumoje naudodavo makiažo priemones. Taip pat sakoma, kad jis mėgdavęs apsimesti laisvo elgesio moterimi ir siūlyti savo paslaugas ne tik rūmuose, bet ir vietinėse smuklėse, o gydytojams siūlęs didelę sumą pinigų už tai, kad jam suformuotų moteriškos lyties organus.[17]

---

[13] Civilinis kodeksas, *Supra* note 1;
[14] Lietuvos žmogaus teisių centras, „Žmogaus teisių samprata“, *Mano teisės* 2006–2016, http://manoteises.lt/enciklopedija/zmogaus-teisiu-samprata/;
[15] Andrius Narbekovas, „Transseksualizmas – medicininiai ir etiniai aspektai“, *Bernardinai*, lapkričio 15, 2017 http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-11-15-transseksualizmas-medicininiai-ir-etiniai-aspektai/166087;
[16] Lietuvių kalbos žodynas, „Transseksualizmas“, https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Transseksualizmas;
[17] Indrė Baltuonytė, „Lyties keitimo aspektai Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“ (Magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2008) https://vb.mruni.eu/object/elaba:1962102/index.html;

Gerai žinomas prancūzų šnipas ir diplomatas Chevalier d'Eon, gimęs 1728 m., gyveno vyrišką gyvenimą, tačiau vieną dieną karalienės Elžbietos teisme pasirodė apsirengęs moteriškais rūbais ir pareikalavo Prancūzijos vyriausybės pripažinti jį esantį moterimi. 1915 m. gimęs Laurence Michel Dillon (iš tikrųjų Laura Maud), buvo pirmasis vyras, atlikęs faloplastiją, t. y. gydytojai jam sukūrė lytinį organą. Taip pat buvo rašytojas, kurio kūrinys „Savarankiškumas: tyrimas endokrinologijoje ir etikoje“, kaip manoma, buvo pirmoji knyga apie transseksualų tapatybę bei lyties perkėlimą.[18]

Nemažai diskusijų tarp istorikų kėlė žinomos karžygės Jean d'Arc gyvenimas, kuri visiškai atsisakė dėvėti moteriškus apdarus ir šitaip maištavo prieš nusistovėjusią tvarką. Anuomet parodytas moters pasipriešinimas galėjo ir nulemti tokį didelį istorikų susidomėjimą Jean’os d'Arc galimu polinkiu į transseksualumą. Apie tai savo darbe diskutuoja autorius ir teoretikas Leslie Feinbergas.

Dar viena žymi figūra buvo Lucy Hicks Anderson, gimusi 1886 m. Lucy jautėsi esanti moteris, įkalinta vyro kūne: ji rengėsi, elgėsi ir jautėsi kaip moteris. Ji buvo du kartus ištekėjusi, tačiau po antrosios santuokos buvo keletą kartų bausta ir suimta už tos pačios lyties santuoką ir išmokas, nors teoriškai Lucy buvo vyras. Manoma, kad Lucy buvo pirmoji, išdrįsusi kovoti už lygias teises sudaryti santuoką.

Daug dėmesio susilaukė Einar Magnus Andreas Wegener, gimusio 1882 m., kitaip dar žinomo kaip Lili Elbe, istorija. Einaras buvo vedęs vyras ir garsus dailininkas, kuriam užteko persirengti moteriškais rūbais, kad suprastų, jog nori tapti moterimi – su moteriškais drabužiais jis jautėsi ten, kur ir turi būti. Po 50 metų buvimo vyru, Einaras buvo pirmasis asmuo, 1930 m. atlikęs tada dar neįtikėtinai skambėjusią lyties keitimo operaciją. Tačiau visai netrukus dėl komplikacijų, atsiradusių po lyties keitimo operacijos, Lili mirė.[19]

Šiandieninėje visuomenėje, pavyzdžiui, Indijoje nuo 2014 m. Indijos Aukščiausiojo Teismo buvo pripažinta trečioji lytis ir iki šiol egzistuoja savita kasta – eunuchai. Kai kurie juos laiko šventaisiais, o kai kurie – prakeiktaisiais. Dažniausiai eunuchais tampa vyrai, tačiau pripažįstami yra pusiau vyrais, pusiau moterimis. Nors dalis indų tokius asmenis garbina, tačiau tradicinis jų pragyvenimo šaltinis yra prostitucija.[20]

---

[18] Devon Ashby, „Transgender Historical Figures“ Ranker, žiūrėta 2018 spalio 18 d. https://www.ranker.com/list/transgender-people-in-history/devon-ashby;

[19] Tess deCarlo, *Trans history. A historic reference collective of transgender events* (Lulu press, 2018) https://books.google.lt/books?id=vH9eDwAAQBAJ&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Tess+deCarlo,+%E2%80%9ETrans+history.+A+historic+reference+collective+of+transgender+events&source=bl&ots=jaQtI8LjKa&sig=ACfU3U1CTQ68xuz-s7F4va8TkumHIHDm0Q&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwiq5-Gstp7hAhUS_CoKHXf0A0QQ6AEwAHoECAkQAQ#v=onepage&q=Tess%20deCarlo%2C%20%E2%80%9ETrans%20history.%20A%20historic%20reference%20collective%20of%20transgender%20events&f=false

[20] „Trečioji lytis – pasaulis nuo Indijos iki Samoa“ Infa, 2016 sausio 8 d, http://infa.lt/4602/trecioji-lytis-pasaulis-nuo-indijos-iki-samoa/

Kaip matyti, transseksualizmo ištakos siekia neatmenamus laikus, tačiau galima teigti, kad transseksualai iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos, kai buvo įtvirtintas žmogaus teisių institutas, nebuvo apsaugoti teisine prasme. Šio instituto prasmė buvo parodyti, jog žmogaus teisės yra daugiaplanė kategorija, turinti politinį, teisinį bei moralinį aspektus.[21]

Suomija yra viena iš progresyviausių šalių lesbiečių, gėjų, biseksualų ir transseksualų teisių atžvilgiu. Jau 1971 m. homoseksualumas buvo dekriminalizuotas, o transseksualių asmenų lyties pripažinimo įstatymas įsigaliojo 2003 metais.[22] Vokietija – žmogaus teisių apsaugos lyderė – jau 1980 m. turėjo įstatymą „Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen (de:Transsexuellengesetz – TSG)“, reglamentuojantį vardų ir lyties keitimą. Deja, ne visos įstatymo normos buvo pripažintos konstituciniu lygiu. [23] Dar viena didelė šalis Prancūzija kiek atsiliko nuo savo kaimyninių šalių, nes šalyje tik 2017 m. įsigaliojo įstatymas dėl lyties keitimo operacijų tvarkos. Tačiau Prancūzija buvo pirmoji šalis, kuri 2009 m. transseksualizmą išbraukė iš psichikos ligų sąrašo.[24] Lietuvos kaimynė Lenkija 2015 m. priėmė pirmąjį šalyje pripažįstamą lyčių lygybės įstatymą[25], o Danija 2014 m. priėmė pažangiausių vadinamą įstatymą, leidžiantį transseksualiems asmenims pakeisti asmens tapatybės dokumentus remiantis vien tik laisvu asmens apsisprendimu. Taip yra panaikinamas priverstinis transseksualių asmenų „gydymas“.[26]

Anglija, kaip viena iš bendrosios teisės sistemos atstovių, 2000 m. priėmė Žmogaus teisių įstatymą (Human Rights Act), kuriame įtvirtintos ir ginamos tos pačios žmogaus teisės kaip ir Europos mogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, tačiau po jo įsigaliojimo asmuo įgijo teisę reikalauti atlyginti žalą, padarytą pažeidžiant jo teises, numatytas Konvencijoje, nesikreipdamas į Europos Žmogaus Teisių Teismą. Na, o 2004 m. po dviejų tapačių pralaimėtų bylų EŽTT priėmė lyties pripažinimo įstatymą, kuris suteikė transseksualams teisę į visapusišką teisinį naujos lyties pripažinimą.[27]

---

[21] Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Eugrimas, 1998) 233.;

[22] „LGBT history in Finland“ Wikipedia, žiūrėta 2018 spalio 18 d. https://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_history_in_Finland#cite_note-6;

[23] „ ERT Notes Steps Taken Around the World Recognising the Gender Identity of Gender Variant Persons“ Equal right‘s trust, žiūrėta 2018 spalio 18 d. http://www.equalrightstrust.org/news/ert-notes-steps-taken-around-world-recognising-gender-identity-gender-variant-persons;

[24] „France: Transsexualism will no longer be classified as a mental illness in France“ Ilga, 2007 "France: Transsexualism will no longer be classified as a mental illness in France / News / Welcome to the ILGA Trans Secretariat / Trans / ilga – ILGA";

[25] „Transgender Europe acknowledges first Polish Gender Recognition Law“ TGEU, 2015 rugpjūčio 7 d. https://tgeu.org/transgender-europe-acknowledges-first-polish-gender-recognition-law/;

[26] „Danijoje įsigalioja pažangiausias lyties pakeitimo įstatymas Europoje“ LGL nacionalinė LGBT teisių organizacija, 2014 birželio 13 d. http://www.lgl.lt/naujienos/danijoje-isigalioja-pazangiausias-lyties-pakeitimo-istatymas-europoje/;

[27] Indrė Baltuonytė, *Supra* note 17, 8;

Minėtos šalys jau įtvirtino transseksualių asmenų pripažinimą savo teisinėse sistemose, apie Lietuvą to, deja, negalime pasakyti. Mūsų šalis, dar 2007 m. gavusi EŽTT pastabas dėl minėtų asmenų teisių pažeidimo, vis dar nepriima reikiamo įstatymo, CK reglamentavimas miglotas ir neišsamus o medicinins lyties keitimas neegzistuoja.

Remiantis ketverių metų senumo Amerikos psichiatrų asociacijos (angl. American Psychiatric Association) duomenimis, vyrų, keičiančių lytį, buvo nuo 1,5 iki 3 kartų daugiau nei moterų, atitinkamai maždaug 1 iš 30,000 ir 1 iš 100,000. Kitų šalių duomenimis, šis reiškinys dažnesnis, taip pat skiriasi jo paplitimo tarp vyrų ir moterų santykis. Manoma, kad dažniausiai lyties tapatumo sutrikimas pasireiškia jau vaikystėje ar ankstyvoje paauglystėje.[28]

Taigi šiandien dar nėra tiksliai išsiaiškinta, kas sukelia transseksualumą. Tyrimų duomenimis, transseksualumas gali būti paveldimas genetiškai, tačiau tiesioginių tokio teiginio įrodymų nėra. Taip pat nėra ir tiesioginių įrodymų apie psichologinius ar hormoninius veiksnius, galinčius sukelti lyties tapatumo sutrikimą. Dėl to manoma, kad tokia asmens būsena yra įgimta, nors dauguma psichologų ir mokslininkų atsisako teigti, kad minėtas sutrikimas yra įgimtas arba įgytas, nes egzistuoja tam tikri genetiniai ir biologiniai veiksniai, o vieno geno, nulemiančio translytiškumą, nėra.[29]

1.2. Asmens teisės pakeisti lytį reguliavimo ypatumai ir problematika

„Lietuvos Respublikos Konstitucija, kaip pagrindinis ir svarbiausias šalies teisės aktas, nustato žmogaus teises ir laisves. Joje įtvirtinta, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, žmogaus laisvė neliečiama, žmogaus asmuo, privatus gyvenimas ir nuosavybė taip pat yra neliečiami. Tai pagrindinės asmenų teisės, su kurių pažeidimais mūsų visuomenėje vis dažniau susiduriama.

„Žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Žmogaus teises reglamentuoja teisė ir kitos socialinės normos. Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų – jų visuotinumas, universalumas, nedalumas, jos yra viena kitą sąlygojančios, remiasi žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais principais. Žmogaus teisės pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių.“[30]

---

[28] D.J, „Trans“, LGL nacionalinė LGBT teisių organizacija, 2014 rugpjūčio 15 d. http://www.lgl.lt/lgbt-pasaulyje/bendruomenes/trans/;

[29] Ugnius Antanavičius, „15min paaiškina: kas yra translyčiai žmonės ir ko jie siekia?“, Mano teisės, 2017 lapkričio 19 d. http://manoteises.lt/straipsnis/15min-paaiskina-kas-yra-translyciai-zmones-ir-ko-jie-siekia/;

[30] Lietuvos žmogaus teisių centras, *Supra* note 14;

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK) yra išskirtas specifinių fizinių asmenų civilinių teisių institutas. Pasak Ąžuolo Čekanavičiaus, šis institutas neatsiejamai susijęs su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, įtvirtintomis tarptautiniuose žmogaus teises reglamentuojančiuose teisės aktuose. Dėl šios priežasties šis institutas, jo taikymo ypatumai yra labai svarbūs Lietuvos, kaip demokratinės teisinės valstybės, raidai, kuri ir tarptautiniu, ir nacionaliniu lygmenimis deklaruoja siekį užtikrinti visokeriopą žmogaus teisių ir laisvių apsaugą.[31] Šios specifinės teisės skirtos asmeniui individualizuoti ir asmens neliečiamumui užtikrinti bei, žinoma, šių teisių įgyvendinimą. „CK antrosios knygos II skyriuje numatytos šios specifinės fizinių asmenų civilinės teisės: teisė į vardą, teisė į atvaizdą, teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą, asmens garbės ir orumo gynimą [...] bei teisė pakeisti lytį“.[32] Minėtos teisės yra priskiriamos neturtinėms teisėms, kurios neturi ekonominio pobūdžio ir yra neatskiriamai susijusios su pačiu asmeniu. Pasak teisės doktrinos, šioms teisėms yra priskiriami pagrindiniai trys bruožai: 1) jos neturi ekonominio turinio; 2) yra neatskiriamos nuo pačio teisių turėtojo (šių teisių negalima perduoti kitiems asmenims) ir 3) jos skirtos individualizuoti patį teisių turėtoją.[33]

Gimimo momentu kiekvienas asmuo įgauna civilinį teisnumą, t. y. teises ir pareigas, kaip tai nurodo CK antroji knyga. Šiuo momentu prasideda ir asmens identifikacinis periodas: duodamas vardas, nustatoma lytis. Tačiau kaip buvo minėta darbo pradžioje, pasitaiko atvejų, kai asmeniui nebeįtinka jo lytis, jis pradeda jausti diskomfortą ir ryžtasi lyties keitimui.

Lietuvoje visais laikais lyties keitimui buvo skiriama itin mažai dėmesio. Tai galima pastebėti iš to, kad mažai randama rašytinių šaltinių, iš teismų praktikos bei menko teisinio reglamentavimo normų. Teisė pasikeisti lytį buvo įtvirtinta dar 2001 m. priimtame CK. Minėto šaltinio antrosios knygos 2.27 straipsnio 1 dalyje teisė pasikeisti lytį įvardijama taip: „Nesusituokęs pilnametis asmuo turi teisę medicininiu būdu pakeisti savo lytį, jeigu tai mediciniškai įmanoma. Toks asmens prašymas turi būti išreikštas raštu.“[34] Pabrėžtina, kad nors kai kurias specifines teises asmuo gauna gimimo momentu, tačiau teisė pasikeiti lytį, kaip matyti ir iš pirmiau cituotos teisės normos, gaunama asmeniui tapus visiškai veiksniu, t. y. sulaukus pilnametystės. Manytina, kad toks siauras

[31] Ąžuolas Čekanavičius, „Specifinės fizinių asmenų civilinės teisės ir jų įgyvendinimas“ iš *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso: Pirmieji dešimt galiojimo metų*, Mokslo studija (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2013), 227, http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/lietuvos-respublikos-civilinis-kodeksas-pirmieji-deimt-galiojimo-met;
[32] Egidijus Baranauskas, *Civilinė teisė. Bendroji dalis. Antroji laida* (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008), 163;
[33] Vytautas Mizaras ir kt., *Civilinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Justitia, 2009), 195
[34] Civilinis kodeksas, *Supra* note 1;

įstatymų leidėjo aprašymas visiškai nepaaiškina lyties keitimo sąvokos ir esmės, kuri situacijos suvokimui suteiktų pridėtinės vertės.

„Lyties keitimas (angl. Sex (gender) reassignment) – bendras terminas, reiškiantis visas gydymo procedūras, kuriomis asmens fizinė išvaizda ir jo turimų lytinių charakteristikų funkcija keičiamos pagal kitos lyties asmenų fizinę išvaizdą ir funkcijas.“[35] Padaugėjus žinių apie transseksualizmą, tokia būklė pripažįstama dažniau, o kartu daugėja ir hormoninio ar chirurginio gydymo atvejų. Žinant, kad gydymas yra sunkus ir ilgas procesas, fizinės intervencijos yra skiriamos tik po išsamių psichologinių įvertinimų, atsižvelgiant į paciento apsisprendimą vykdyti lyties keitimą. Lytinis tapatumas turėtų būti suprastas ne kaip reiškinys, o kaip procesas, kuris vyksta visą gyvenimą. Vertėtų pabrėžti, kad lyties keitimas vyksta ne tik fiziniu, bet ir socialiniu lygmeniu. [36]

Lietuvoje lyties keitimo teisę reguliuoja tik pirmiau minėtas CK 2.27 straipsnis. Šio straipsnio esmės įgyvendinimui reikalingos tokios sąlygos: 1) norintis pasikeisti lytį asmuo yra pilnametis bei 2) toks asmuo nėra sudaręs santuokos. Šis sąlyga turi būti aiškinama itin plačiai, t. y. kad asmuo neturi būti saistomas registruotos partnerystės, numatytos CK 3.229 straipsnyje, nes kitu atveju būtų įteisinama tos pačios lyties partnerystė, kurios Lietuvos reglamentavime dar nėra; 3) yra medicininė galimybė ir būtinybė pakeisti asmens lytį. Kitaip tariant, asmuo jaučia tam tikrą diskomfortą, kurį galima pašalinti medicininiu būtu – operacija ar hormoniniu gydymu; 4) taip pat reikalingas asmens rašytinis prašymas atlikti medicininę operaciją. [37] Svarbu paminėti, kad 2-oji CK 2.27 straipsnio dalis sako, jog lyties keitimo sąlygos ir tvarka yra nustatomos įstatymų, tačiau šiuo atveju susiduriama su paradoksu, nes jokio kito įstatymo, reglamentuojančio lyties keitimą bei iš to kylančius klausimus, nėra. CK normos įtvirtina tik teisę pakeisti lytį ir pagrindines šios teisės įgyvendinimo sąlygas.

Kitas daug diskusijų keliantis dalykas yra įtvirtintas CK 2.18 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad valstybė privalomai registruoja šiame straipsnyje išvardytus civilinės būklės aktus, tarp kurių yra ir asmens lyties pakeitimas. Paminėtina, jog straipsnyje yra išvardyti svarbiausi juridiniai faktai, veikiantys asmens civilinį teisinį statusą. O siekiant apsaugoti viešąjį ir privatų interesą, įstatyme nustatyta privaloma šių faktų registracija.[38] Apibendrinus abu minėtus straipsnius, autorės nuomone, galima teigti, kad egzistuoja teisinė spraga, o straipsnių formuluotės prieštarauja praktikai bei visiškai neatitinka esamos teisinės situacijos.

---

[35] Sigita Rukšėnaitė, Lina Juozulynas ir kt, „LGBT teisės Europoje ir Lietuvoje,“ EQUAL JUS projekto vadovas teisininkui, 2011, http://nvoprograma.lt/uploads/LGBT%20teises%20Lietuvoje.pdf
[36] Indrė Baltuonytė, *Supra* note 17;
[37] Valentinas Mikelėnas, *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso antroji knyga. Asmenys*, (Vilnius: Justitia, 2002), 82
[38] *Ibid*, 49

2001 m. civilinės metrikacijos taisyklių redakcijoje galiojo punktas, kuris leido pakeisti civilinės būklės aktų įrašus, jei dėl lyties keitimo reikėjo pakeisti asmens lytį, vardą ir pavardę.[39] Ši teisės norma galiojo iki pat 2017 m., kada įsigaliojo naujos taisyklės. Pabrėžtina, kad naujoje ir tebegaliojančioje redakcijoje nebėra jokios nuostatos, kad asmuo, pakeitęs lytį, galėtų pasikeisti civilinės būklės teisės aktus. Minimų taisyklių 133 straipsnyje nurodoma, kad „Kai gimimo įraše ištaisoma vaiko gimimo data arba lytis, jam suteikiamas naujas asmens kodas.“[40] Taisymo, keitimo, atkūrimo ar papildymo tvarką ir galimybes numato taisyklių 124 straipsnis, kuriame nurodoma, kad tokie pakeitimai gali būti padaryti „1) asmens, kurio civilinės būklės aktas įregistruotas, prašymu; 2) suinteresuoto asmens prašymu ir 3) savo iniciatyva.“[41] Remiantis tokiu aiškinimu galima būtų manyti, kad prašančiajam arba suinteresuotam asmeniui užtektų civilinės metrikacijos įstaigai pateikti dokumentus, kurie paliudytų pasikeitusias aplinkybes norint, kad būtų pakeisti civilinės būklės aktai. Todėl asmeniui, atlikusiam lyties keitimo operaciją, užtektų pateikti reikšmingus dokumentus, kurie įrodytų, kad po tokios operacijos asmuo įgavo kitą lytį, dėl to jam reikalingas naujas vardas, pavardė ir asmens kodas.

Lietuvoje galioja dar vienas nagrinėjamai temai svarbus įstatymas – Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės ir paso įstatymas. Šio įstatymo 5 straipsnyje išvardyti duomenys, kurie įrašomi į asmens pasą ar tapatybės kortelę. Tarp šių duomenų yra ir asmens lytis. 6 straipsnis yra skirtas asmens tapatybės kortelės ar paso išdavimui ir keitimui. Minėto straipsnio 6 ir 7 dalių 1 punkte nurodoma, kad asmens tapatybės kortelė ar pasas yra keičiami, jei „pilietis pakeičia šio įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1, 2, 3 ir 4 punktuose nurodytus duomenis arba įstatymų ir kitų teisės aktų numatytais atvejais piliečiui suteikiamas naujas asmens kodas.“[42] Remiantis šio įstatymo normomis, darytina išvada, kad asmenys, pasikeitę lytį, turi teisę reikalauti, kad jų tapatybės kortelėje ar pase tokie duomenys būtų pakeisti.

Vertinant pirmiau darbe aptartų teisės normų dėl lyties keitimo galimybės visumą, tenka pažymėti, jog įsigaliojus CK, teisė pasikeisti lytį buvo ir tebeliko deklaratyvi, nes iki šiol nėra priimto jokio įstatymo, nustatančio lyties keitimo sąlygas ir tvarką.[43] Nors prieš tai išvardyti teisės aktai iš

---

[39] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2001 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. 129 „Dėl Civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos Seimas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=142256;

[40] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įskymas NR. 1R-334 „Dėl Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir Civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos Seimas https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/65a5ecc0cd4111e69185e773229ab2b2;

[41] Valentinas Mikelėnas, *Supra note* 37;

[42] Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės ir paso įstatymas, TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a8939f2090d811e4bb408baba2bdddf3/IqMsVQpULk;

[43] Arnoldas Zdanevičius, Jolanta Reingardė, Jolanta Samuolytė, „Lesbiečių, gėjų ir biseksualų ir transseksualų (LGBT) teisų apsauga ir socialinės atskirties tyrimas“ (Magistrinis darbas. Vytauto Didžiojo Universitetas, 2007);

pirmo žvilgsnio suteikia galimybę asmeniui pasikeisti savo dokumentus, tačiau nėra atsižvelgta į tai, kad Gyventojų registro įstatymo 8 straipsnio 3 dalyje teigiama, kad „Asmeniui suteiktas asmens kodas yra unikalus ir nekeičiamas.“[44] Pirmieji asmens kodo skaitmenys nurodo lytį: skaičius 3 – vyrišką giminę, skaičius 4 – moterišką giminę. Tai reiškia, kad nors asmuo ir pasikeistų savo civilinės būklės teisės dokumentus, iš pirmųjų asmens kodo skaitmenų būtų atpažįstama jo prigimtinė lytis. Tai dar viena problema, su kuria susiduria translyčiai asmenys Lietuvoje.

Dar 2002 m. liepos 11 d. EŽTT byloje *I. prieš Jungtinę Karalystę*, kurioje buvo keliamas klausimas dėl transseksualių asmenų lyties pakeitimo įteisinimo pakeičiant jų civilinės būklės teisės aktus, pripažino, kad esamą situaciją reikia vertinti iš šiandienos pozicijų, nes tai būtų tinkamiausias būdas vertinant EŽTK nuostatas. Minimoje byloje teismas nurodė, kad atsižvelgiant į visuomenės vystymosi pažangą, valstybėms turėtų būti nustatyta pozityvi pareiga po lyties keitimo operacijų pripažinti naują asmenų identifikaciją ir pakeisti jų asmens dokumentus, nors kaip bebūtų keista, iki tol Teismo jurisprudencijoje tokia pozityvi valstybių pareiga vertinant konvencijos 8 straipsnio kontekste nebuvo nustatyta.[45] Štai, pavyzdžiui, byloje *Rees prieš Jungtinė Karalystę* teismas atsisakymo po lyties keitimo operacijos gimimo liudijime pakeisti lytį, vardą ir pavardę nevertino kaip privatumo pažeidimo. Teismas argumentavo, kad tapatybę atskleidžiantys dokumentai Jungtinėje Karalystėje keičiami be jokių apribojimų. O gimimo liudijimas atskleidžia ne esamą dabartinę padėtį apie asmenį, bet istorinius faktus, todėl remiantis tuo, pakeitimai gimimo liudijime yra negalimi. Taip pat pažymėjo, jog savo tapatybei įrodyti pakanka pateikti bet kokį asmens dokumentą.[46]

Lietuvos teisinėje sistemoje dokumentų keitimo spragą ištaisė Vilniaus apylinkės teismas, 2017 m. balandžio 7 d. sprendimu pakeisdamas iki tol galiojusią teismų praktiką. Jame teismas rėmėsi anksčiau minėtomis CK nuostatomis bei Civilinės metrikacijos skyriaus patvirtintomis taisyklėmis. Teismas nustatė, jog pareiškėjai N. G. (M. V.) buvo diagnozuotas lyties tapatybės sutrikimas, taip pat taikoma endokrininė hormonų terapija ir atlikta krūtų redukcijos operacija. Dėl taikomos hormonų terapijos pareiškėja atpažįstama kaip vyriškos lyties asmuo. Ji pati save irgi identifikuoja kaip vyriškos lyties asmenį: dėvi vyriškus rūbus, kerpasi trumpai plaukus, kalba ir elgiasi kaip vyras. Pabrėžtina, jog suinteresuoti asmenys duomenų apie tai, kad pareiškėjos lyties įrašo civilinės būklės aktuose pakeitimas pažeis viešą interesą ar kitų asmenų interesus, nepateikė. Todėl remiantis prieš tai

---

[44] Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymas, Lietuvos Respublikos Seimas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2507/JAZgEjiJUS;

[45] Romualdas Drakšas, Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai (Vilnius: Mokslo studija, 2014) 141 p. http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/Studija-12-09.pdf;

[46] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. spalio 17 d sprendimas byloje No. 9532/81 *Rees prieš Juntinę Karalystę*., https://swarb.co.uk/rees-v-the-united-kingdom-echr-17-oct-1986/;

išvardytomis aplinkybėmis bei tuo, kad pareiškėjui buvo diagnozuotas transseksualumas, civilinės būklės aktuose esantis įrašas turi atitikti faktinę pareiškėjo padėtį. Teismas tenkino pareiškėjo prašymą ir įpareigojo Civilinės metrikacijos skyrių ištaisyti įrašus apie pareiškėjos lytį ir asmens kodą civilinės būklės aktuose taip, kad šie įrašai atspindėtų vyrišką pareiškėjos lytį (įrašą apie asmens lytį pakeisti iš „MOT/F“ į „VYR/M“, o pirmąjį asmens kodo skaitmenį pakeisti iš „4“ į „3“.“[47] Nors šioje byloje Vilniaus apylinkės teismas, priimdamas tokį sprendimą, parodė atsižvelgęs į EŽTT pateiktus išaiškinimus, tačiau negalima nepastebėti, jog teisingą praktiką keičia ne tas, kurio pareiga yra tai padaryti, – ne įstatymų leidėjas. Pabrėžtina, kad teismas, priimdamas tokį sprendimą, galėjo pasiremti tik nusistovėjusia EŽTT praktika, nes įstatyminio reglamentavimo, nukreipiančio vieningos nuomonės link, nėra. Negana to, minimas sprendimas ir įstatyminis reglamentavimas turi nesuderinamumų dėl Gyventojų registro įstatymo normos, kurioje pabrėžiama, jog asmens kodas yra unikalus ir nekeičiamas. Dėl to matoma dar viena spraga, kurią įstatymų leidžiamajai valdžiai būtina išspręsti. Tačiau nepaisant to, reikia pridurti ir tai, kad teismas net ir nesant reikiamo reglamentavo turi užtikrinti tiek Konstitucijoje, tiek EŽTK ar kituose tarptautiniuose įsipareigojimuose, vidiniuose įstatymuose nustatytas žmogaus teises bei suteikti apsaugą asmenims, atsižvelgdamas į socialinį kontekstą, kintančius santykius ar priimtus EŽTT sprendimus.

Atsižvelgus į esamą translyčių asmenų padėtį mūsų visuomenėje bei itin sustiprėjusį duomenų apsaugos institutą, autorė siūlo pakeisti asmens kodo struktūrinę reikšmę tokia, kuri neatskleistų asmens lyties ir gimimo metų. Asmens kodo pirmieji skaičiai (3;4) nurodantys lytį bei gimimo metus rodantys skaitmenys galėtų būti pakeisti atsitiktiniu, kiekvienam asmeniui sukurtu identifikaciniu numeriu. Tokiu būdu, asmens kodas neatspindėtų itin svarbios ir jautrios informacijos apie asmenį, tuo pačiu jo neidentifikuodamas.

Taigi darytina išvada, jog nors ir nėra aiškaus įstatyminio reglamentavimo ir yra akivaizdus poįstatyminių teisės aktų nesuderinamumas, atsižvelgęs į EŽTT praktiką, apylinkės teismas buvo pirmasis ėmęsis iniciatyvos keisti nusistovėjusią teisinę praktiką dėl lyties pripažinimo bei atkreipęs dėmesį į išsakytas šaliai pastabas.

[47] Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje Nr. e2YT-5329-934/2017, LITEKO, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=8e1c8a82-195f-462c-ac29-03faf042379a

1.2.1. Teisė pakeisti lytį Europos Žmogaus teisių konvencijos 8 str. prasme

Aptarus pirmiau minėtą informaciją, darytina išvada, jog pažeidus asmens teisę pasikeisti lytį, pažeidžiamas ir jo privatus gyvenimas, todėl nagrinėjamos temos kontekste būtų aktualu išnagrinėti privatumo svarbą.

Lietuvoje konstitucinė teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą ir gerbimą numatyta Konstitucijos 22 straipsnyje, kuriame teigiama, kad kiekvienas fizinis asmuo turi teisę į savo privataus gyvenimo neliečiamumą.

Vienas pagrindinių tarptautinių dokumentų, nustatančių žmogaus teisių standartus, yra 1950 m. EŽTK. Pabrėžtina, jog abu minėti aktai yra pamatiniai, apibrėžiantys asmens privatų gyvenimą ir nusakantys pagrindinius šios teisės apsaugos principus.[48] Konvencijos 14 straipsnis numato, kad „Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio status.“[49] Tačiau svarbiausia nuostata transseksualų teisių gynimo klausimuose yra numatyta 8 straipsnyje, kuris, reikia pastebėti, labai atitinka minėtą Konstitucijos 22 straipsnį. Konvencijos 8 straipsnyje nurodoma, kad kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.[50] O 2-oji minėto straipsnio dalis nurodo, kad jokie valdžios pareigūnai negali kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ar laisvėms apsaugoti.[51] Iš šių aktų formuluočių galima suprasti, kad asmens teisė pasikeisti lytį yra tik jo asmeninė teisė, kuri turi būti gerbiama ir kuri turi būti apsaugota nuo bet kokio valstybės pareigūnų kišimosi. Suprantama, jog kaip ir kiekviena teisė, taip ir teisė į privatų gyvenimą yra neabsoliuti ir turi savų išimčių. Europos žmogaus teisių komisija yra pasakiusi, kad teisė į privatų gyvenimą turi būti suprantama plačiai ir garantuoti kiekvienam individui sferą, kurioje jis galėtų jaustis laisvai bei ugdyti save kaip asmenybę.[52] Aptarinėjamą teisę apibrėžti labai sunku, tačiau vienas iš taikliausiai

[48] Romualdas Drakšas, *Supra* note 45, 353
[49] Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Lietuvos Respublikos Seimas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841
[50] *Ibid;*
[51] *Ibid;*
[52] Danutė Jočienė ir Kęstutis Čilinskas, *Supra* note 6, 110 p;

atspindinčių privataus gyvenimo prasmę apibrėžimų yra nurodytas britų enciklopedijoje, kurioje pasakyta, jog privatus gyvenimas turėtų būti suprantamas kaip asmens teisė būti apsaugotam nuo kišimosi į jo asmeninio pobūdžio dalykus.[53]

Privataus gyvenimo gerbimas yra įtvirtintas ir CK 2.23 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad asmens privatus gyvenimas yra neliečiamas[54]. Šio straipsnio 2 dalyje yra pateiktas pavyzdinis pažeidimų sąrašas, tačiau pabrėžtina, jog jis yra nebaigtinis, nes šie deliktai praktikoje nuolat pasipildo naujomis asmens privataus gyvenimo sritimis.

Kalbant apie transseksulių asmenų teisių gynimą, reikėtų paminėti, kad EŽTT dar 1992 m. konstatavo privatumo pažeidimą *byloje B prieš Prancūziją*, kurioje buvo susidurta su ta pačia šiame darbe anksčiau aptarta asmens kodo keitimo problema. Pareiškėja buvo vyriškosios lyties, tačiau visa gyvenimą jautėsi esanti moteris. Tokia ją pripažino ir jos šeima. Po lyties keitimo operacijos pareiškėja mėgino pasikeisti asmens tapatybės dokumentus, tačiau Prancūzija atsisakė tai padaryti. Moteris teigė, kad valdžios institucijos privertė ją atskleisti intymius savo asmeninės informacijos duomenis, atsisakydamos ištaisyti informaciją civilinės būklės įrašuose, t. y. pakeisti jos identifikacinį asmens kodo numerį. Teismas pripažino, jog Prancūzijai pakaktų teismo sprendimo pareiškėjos reikalavimui įvykdyti nekeičiant įstatymų. Atsižvelgiant į bylos aplinkybes, moters apsisprendimas ir valdžios atsisakymas leisti jos prašymu pakeisti jos vardą yra pakankamai reikšmingi Konvencijos 8 straipsnio atžvilgiu. Remdamasis tuo, kad pareiškėja kasdien patenka į situacijas, kurios yra nesuderinamos su pagarba jos privačiam gyvenimui, teismas pripažino, jog Konvencijos 8 straipsnis buvo pažeistas.[55]

Kaip buvo minėta, mūsų šalyje nėra įteisintos medicininės lyties keitimo galimybės. Šiuo klausimu 2007 m. rugsėjo 11 d. pasisakė EŽTT *byloje L. prieš Lietuvą*, kuri turėjo didelės įtakos translyčių asmenų teisių apsaugai. Paminėtina, jog tai buvo pirmoji byla prieš Lietuvą translyčių asmenų teisių klausimais, nukeliavusi iki EŽTT.

EŽTT išaiškino, kad dėl Lietuvoje esančios teisinės spragos dėl medicininio lyties keitimo gydymo, asmeniui L buvo atlikta tik dalinė lyties keitimo operacija, kuri sustojo dėl reikiamo teisinio reglamentavimo nebuvimo gydytojams atsisakius atlikti visą lyties keitimo operaciją. Byla buvo neįprasta tuo, jog teisė pasikeisti lytį buvo įteisinta, tačiau neįgyvendinta. Todėl L. prieš Lietuvą byloje teismas, išnagrinėjęs situaciją, remdamasis EŽTK 8 straipsniu, pripažino, kad vis dėlto

[53] Romualdas, Drakšas, *Supra* note 45, 354;
[54] Civilinis Kodeksas, *Supra* note 1;
[55] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. sausio 24 d. sprendimas byloje No. 13343/87, *B. v. France*, Strasbourg, http://www.pfc.org.uk/caselaw/B%20vs%20France.pdf;

pažeidimas buvo padarytas. Suteikdamas tam tikrą vertinimo laisvę dėl valstybių priimamų priemonių dėl transseksualų teisių pripažinimo ir užtikrinimo, teismas laikėsi nuomonės, jog atsižvelgiant į jų pozityviąją pareigą pagal Konvencijos 8 straipsnį, valstybių reikalaujama pripažinti lyties keitimą transseksualams, kuriems buvo atlikta operacija, *inter alia* pakeičiant jų civilinės būklės aktų įrašus. Teismo buvo pabrėžta, jog valstybė turi pareigą veikti apsaugodama asmenų teises. *(aut. pastaba)* o valstybės veikimas pasireiškia prisiimant atsakomybę aktyviai veikti tinkamai užtikrinant asmenų teises. Taip pat teismas pakomentavo situaciją sveikatos sistemoje. Byloje teismas dar bandė pateisinti pirminį valstybės delsimą įgyvendinant transseksualų teises dėl sveikatos apsaugos riboto biudžeto, tačiau pripažino, jog suinteresuotų asmenų pagal neoficialius skaičiavimus nebuvo daug, o ir po atitinkamų nuostatų įsigaliojimo praėjo nemažai laiko, tačiau įstatymas taip ir nebuvo priimtas. Todėl teismas nustatė, kad teisinga pusiausvyra tarp viešo intereso ir pareiškėjo teisių nebuvo išlaikyta. EŽTT savo apibendrinime konstatavo, kad valstybė tam, kad atlygintų patirtą L. žalą, per 3 mėnesius nuo šio sprendimo įsigaliojimo turi priimti įstatymą dėl transseksualų lyties pakeitimo ir tik tuo atveju, jei įstatyminės priemonės nepavyktų priimti per nurodytą terminą, kaip alternatyvą teismas įpareigojo ieškovui sumokėti 40 000 eurų turtinei žalai atlyginti.[56] Lietuva šiuo atveju pasirinko alternatyvų būdą. Remdamasi dabartine situacija, autorė daro išvadą, kad valtsybė ir nedėjo didelių pastangų priimti lyties keitimo įstatymą, nes praėjus beveik 11 metų, jo vis dar nėra.

Taigi teisė pasikeisti lytį yra viena iš teisės į privataus gyvenimą gerbimo elementų. Teigtina, jog valstybės privalo pripažinti lyties keitimo faktą, pakeisdamos jų civilinės būklės aktus, kitu atveju pagal Konstituciją ir EŽTK tai yra pripažįstama privataus gyvenimo pažeidimu. Nepaisant to, jog EŽTT pripažino, kad valstybė turi pareigą užtikrinti asmenų teises, tačiau teisinio reglamentavimo nebuvimu ji vis dar rodo savo teisinį neveikimą translyčių asmenų atžvilgiu.

1.2.2. Asmens teisės pakeisti lytį ir garbės ir orumo santykis

Darbe buvo kalbama, jog asmens teisė pasikeisti lytį įeina į privatumo sritį. Reikėtų įsidėmėti, kad su šiomis dviem teisėmis glaudžiai susijusi dar viena sritis, tai – garbė ir orumas. Pažeidus teisę pasikeisti lytį, pažeidžiamas ne tik asmens privatus gyvenimas, tačiau taip pat garbė ir orumas. Taip yra dėl to, jog teismai privatumo sąvoką pradėjo vertinti gana plačiai ir tai daro iki šiol, todėl tikslinga garbę ir orumą vertinti kaip vieną iš privataus gyvenimo pažeidimų.

[56] EŽTT byloje L. prieš Lietuvą, *Supra* note 2;

Pirmiau minėtoje byloje L. prieš Lietuvą EŽTT atkreipė dėmesį, kad dėl egzistuojančios teisinės spragos asmuo atsidūrė kankinančioje nežinioje, tai nulėmė EŽTK 8 straipsnio pažeidimą, taip at ir garbės bei orumo pažeidimą.

Reikia pridurti, kad vienas iš pagrindinių aktų, ginančių asmens garbę ir orumą, yra Lietuvos Konstitucija, kuri gina šią teisę nepaisant to, kokios fizinės ar psichikos būklės asmuo yra. Tai yra imperatyvi norma, kurios privalu laikytis. Dar 1998 m. Konstitucinis teismas buvo akcentavęs, jog prigimtinės žmogaus teisės, iš kurių viena yra garbė ir orumas, yra prigimtinės individo galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą įvairiose socialinio gyvenimo srityse. Orumas būdingas kiekvienam žmogui, nepaisant to, kaip jis ar kiti asmenys jį vertina. [57]

LR CK 2.24 straipsnis numato ganėtinai platų garbės ir orumo reguliavimą. Jame nurodyta, kad asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, žeminančius jo garbę ir orumą ir neatitinkančius tikrovės, taip pat atlyginti tokių duomenų paskleidimu jam padarytą turtinę ir neturtinę žalą. Šiame straipsnyje įvardyta, kad duomenys neatitinka tikrovės tol, kol informaciją paskleidęs žmogus pats to neįrodo.

Teisėje garbės ir orumo sąvokos yra nagrinėjamos atskirai. „Garbė – visuomenės pripažįstama pagarba už nuopelnus, šlovė, geras vardas“[58]. O orumas, pasak Alfonso Vaišvilos, turi būti suprantamas kaip vertingumas, kilni išvaizda, vertė. Jo teigimu, orumo sąvokos žodynai neatskleidžia, tačiau ją reikėtų sieti su asmens socialiniu pakylėjimu.[59] Kitaip tariant, orumas, kuris yra neatsiejama žmogaus savybė, kuri reiškia paties asmens savo sugebėjimų, socialinio statuso ar įvairių kitų dalykų vertinimą ir savęs kaip asmenybės suvokimą.[60] Autorės nuomone, vertinant šiuos du aspektus atskirai, mūsų nagrinėjamoje temoje svarbiausią dalį užima orumas, nes asmenys, siekiantys pasikeisti lytį, visų pirma nori būti suprasti, išklausomi ir vertinami, o kartu apsaugoti demokratinės valstybės suteikiamomis teisėmis.

Pirmiau buvo minėta, kad garbė ir orumas pažeidžiami, kai yra paskleidžiami tikrovės neatitinkantys faktai, kurių tikrumui taikomi tiesos ir netiesos kriterijai. Žinoma, jog asmeniui, atlikusiam lyties keitimo operaciją ir norinčiam pasikeisti tapatybę patvirtinančius dokumentus, Lietuvoje to padaryti be teismo neįmanoma. Tai reiškia, kad asmuo visą laiką turi įrodinėti savo

---

[57] Augustinas Normantas, įžanginis žodis konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros beieškant, Vilnius, 2018 rugsėjo 6 d.;

[58] Lietuvių kalbos žodynas, http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=garb%C4%97&lns=-1&les=-1&id=11014510000;

[59] Alfonsas Vaišvila, „Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisnio personalizmo požiūriu (nuo statiškojo prie tampančiojo orumo sampratos)“. *Jurisprudencija,* t. 71(63); 49-61 (2005): 52, https://www.mruni.eu/upload/iblock/5e2/005_vaisvila.pdf.;

[60] „Specifinės fizinių asmenų civilinės tesės ir jų įgyvendinimas“, Mokslai, 2015, https://mokslai.lt/referatai/teise/specifines-fiziniu-asmenu-civilines-teises-ir-ju-igyvendinimas.html;

tapatybę, nes jo išvaizda nurodo jo esamą lytį, tačiau dokumentuose esanti informaciją parodo jo biologinę lytį. Dėl viso to atsiranda keblumų įvairiuose sektoriuose: kreipiantis į medikus, atsiimant siuntas ar sustabdžius policijos pareigūnams. Tai yra asmens teisių suvaržymas. Esant tokiai situacijai kyla klausimas, ar valstybė nepažeidžia savo piliečių garbės ir orumo. Apibendrinant galima manyti, kad pažeidimas yra. Vis dėlto asmenys dėl netinkamo reguliavimo yra priversti apie save teigti iš dalies melagingą informaciją, kas šiuo atžvilgiu sąlygoja ir diskriminacijos atsiradimą, kuri yra bene opiausia ir labiausiai paplitusi problema transseksualų grupėje.

Diskriminacija kaip reiškinys yra draudžiama net aukščiausiuose Europos ir nacionalinės teisės aktuose. Visi jie teigia vieną pagrindinį dalyką, kad diskriminacija yra negalima ir draudžiama. Tai reiškia, kad diskriminacija lyties atžvilgiu irgi yra draudžiama. Tai yra tapę principu, kurio būtina laikytis. Šį principą suformulavo Europos Teisingumo Teismas (toliau – ETT) 1996 m. byloje *P v S ir Cornwall County Council,* kurioje pareiškėjas P. pateikė skundą dėl to, kad būdamas vienos mokymo įstaigos vadybininku, kuriai tuo metu vadovavo S, jis buvo diskriminuojamas dėl savo lyties ir atleistas iš darbo, po to, kai S. prisipažino, kad iš tikrųjų esąs vyriškos lyties, tačiau visa laiką jautėsi ir save laikė moterimi, todėl ketina atlikti lyties keitimo operaciją. Teismas šioje byloje pasakė, kad tais atvejais, kai diskriminacija pasireiškia po atliktos asmens lyties keitimo operacijos, jo padėtis vertinama nepalankiai, palyginti su tos lyties asmenimis, kuriai jis ar ji priklausė iki lyties keitimo operacijos.[61]

Lytinis pripažinimas ir pagarba asmeniui yra vienas iš garbės ir orumo teisių užtikrinimo komponentų. Todėl šis dalykas parodo, koks svarbus ir būtinas yra teisingas teisinis reguliavimas translyčių asmenų teisėms užtikrinti. Dėl šios priežasties, taip pat ir dėl visuomenės nusistatymo translyčius asmenis lydi diskriminacija, kuri EŽTT yra draudžiama, ir atskirtis nuo visuomenės, kas sąlygoja šių asmenų garbės ir orumo pažeidimą.

1.3. Translyčių teisių įgyvendinimas ir gynimo būdai

Kaip buvo aptarta darbo pradžioje, lyties keitimo teisė patenka į neturtinių teisių institutą, o šios teisės yra specifinės teisės šakos dalis.

[61] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje No. C-13/94 *P v S ir Cornwall County Council* http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20P%20v%20S.pdf;

Specifinės teisės apibūdina fizinį asmenį ir yra neatskiriamos nuo jo, teisės egzistuoja neterminuotą laiką, o jų gynimui netaikoma ieškinio senatis. Tai reiškia, kad šios teisės yra ginamos mirus ir šių teisių turėtojui.[62]

Senaties terminas, remiantis CK 1.134 straipsnio 1 dalimi, netaikomas iš asmeninių neturtinių teisių pažeidimų atsirandantiems reikalavimams, išskyrus įstatymų numatytus atvejus.[63] Aukščiausiojo Teismo praktikos apibendrinimo apžvalgoje atskleidžama tokio reguliavimo priežastis: „*Asmeninės neturtinės teisės yra neatskiriamai susijusios su jų turėtiju ir neturi ekonominio turinio (CK 1. 115 straipsnio 1 dalis). Šių teisių pažeidimas visuomet sukelia žalą, kuri yra itin skaudi nukentėjusiajam asmeniui. Laikui bėgant ekonominio turinio neturinčio asmeninių teisių pažeidimo padarinių neigiama įtaka nukentėjusiajam asmeniui išlieka aktuali ir mažai keičiasi. Asmeninių neturtinių teisių pažeidimo padarinių pašalinimas, skirtingai nei su asmeninių teisių pažeidimais susijusių turtinių padarinių pašalinimas, paprastai nesukelia neigiamos įtakos civilinei apyvartai. Todėl reikalavimo pašalinti tokių pažeidimų padarinius atveju viešasis interesas saugoti civilinės apyvartos stabilumą yra menkas, palyginti su viešuoju interesu suteikti efektyvią civilinių teisinių santykių dalyvių subjektinių teisių apsaugą. Atsižvelgdamas į minėtų viešųjų interesų balansą, įstatymų leidėjas nustatė tokį teisinį reglamentavimą pagal kurį asmeninės neturtinės teisės ginamos nuo pažeidimų nepaisant to, kiek laiko praėjo nuo jų įvykdymo dienos.*”[64]

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad daugumoje neturtines teises reglamentuojančių straipsnių yra numatyta galimybė apginti savo pažeistas teises kreipiantis į teismą dėl neturtinės ir turtinės žalos atlyginimo. Komentuojamu atveju atkreipiant dėmesį į teisės pasikeisti lytį straipsnio formuluotę, tokios galimybės iš viso nėra numatyta arba ji yra palikta apibrėžti kitiems įstatymams, turintiems nustatyti pagrindines sąlygas dėl lytinio pripažinimo ir kurių, kaip žinoma, iki šiol nėra. Tačiau nepaisant to, asmenys turi galimybę pasiremti bendraisiais teisės principais ir aukštesnės galios teisės aktais, kuriuose numatyta galimybė apginti savo pažeistas teises. Štai Vilniaus miesto apylinkės teismas vienoje iš savo bylų buvo pasakęs, jog „Teismas pripažįsta, kad egzistuoja teisės spraga dėl to, kad Lietuvos Respublikos Seimas nepriėmė pareiškėjos teisės keisti lytį realizuoti būtino teisės akto. Tačiau tai nereiškia, kad jeigu dėl to, kad įstatymų leidėjas nėra išleidęs teisės akto, kurį turėjo išleisti, toks asmuo negali ginti savo pažeistų teisių. Asmuo, kurio teisės pažeidžiamos, visais atvejais

[62] Egidijus Baranauskas, *Supra* note 32, 196;
[63] Civilinis kodeksas, *Supra* note 1, 89;
[64] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas apibendrinimo apžvalgoje Nr. A2–39“, Teisės Gidas, http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26365;

turi teisę kreiptis į teismą. Taigi, jeigu dėl to, kad įstatymais ir kitais teisės aktais nėra nustatytas teisinis reguliavimas ir dėl to pažeidžiamos asmens teisės, valstybės institucijų neveikimu pažeidžiamų asmens teisių gynybą turi užtikrinti bendrosios kompetencijos bei administraciniai teismai, tiesiogiai taikydami Konstitucijos nuostatas.“[65]

Šioje dalyje kalbant apie asmens teisių gynybą, reikėtų plačiau apžvelgti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo klausimą. Gana išsamiai šią temą išnagrinėjo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Byloje pareiškėjas A. S. kreipėsi į teismą dėl neteisėtų atsakovo veiksmų ir dėl jų patirtos turtinės ir neturtinės žalos. 2007 m. A. S. buvo tirtas Vilniaus psichikos sveikatos centre ir jam buvo diagnozuotas transseksualumas bei konstatuota, kad asmuo gali atlikti lyties keitimo operaciją. Pareiškėjui joks hormoninis gydymas iki lyties keitimo operacijos nebuvo skirtas, todėl vyriškosios lyties asmuo moteriškus hormonus naudojo savo nuožiūra. Pareiškėjui planuojant atlikti lyties keitimo operaciją buvo nurodyta, jog Lietuvoje tokios operacijos yra nelegalizuotos ir dėl to nėra atliekamos. Dėl šių priežasčių A. S. buvo priverstas pats ieškotis gydymo įstaigų ir finansinių išteklių chirurginei operacijai. Netrukus Tailande vyrui buvo atlikta negrįžtama lyties keitimo operacija, po kurios jis iš vyro tapo moterimi ir dėl to visą laiką privalės vartoti moteriškus lytinius hormonus. Pareiškėjas dėl tolesnio gydymo kreipėsi į Lietuvos medikus, tačiau jokių rekomendacijų dėl to nesulaukė. Kadangi pareiškėjui nebuvo suteikta galimybė gauti dalinį finansavimą tokiai operacijai atlikti ir gydymą jis turėjo užbaigti kitoje šalyje, asmuo patyrė didelę turtinę žalą bei dvasinių išgyvenimų. Dėl esančios įstatymų spragos Lietuvoje pareiškėjas adekvataus gydymo po operacijos gauti nebegali, taip pat susiduria su kasdieniais nepatogumais ir net diskriminacija. Teismas šioje byloje išaiškino, kad neteisėti veiksmai šiuo atveju pasireiškė legislatyvine omisija įstatymų leidėjui nesilaikant nustatytos pareigos priimti lyties keitimo sąlygas ir tvarką nustatantį įstatymą. Atsakovo neveikimas reiškia nesudarymą tinkamų sąlygų gydytis transseksualumą ir traktuotinas kaip neteisėtas neveikimas. Dėl turtinės žalos atlyginimo teismas rėmėsi ir EŽTK, todėl šią sąlygą aiškino taip, jog Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintos nuostatos dėl teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą neaprėpia nemokamo gydymo galimybės. Dėl to paminėta, kad pareiškėjo patirtos išlaidos chirurginei operacijai atlikti ir gydytis negali būti traktuojamos kaip turtinė žala, nes byloje nebuvo duomenų, kad lyties keitimo operacija buvo būtent tas gydymo būdas, kuris privalėjo būti taikomas A. S. situacijoje. Dėl šių argumentų reikalavimas dėl turtinės žalos atlyginimo buvo atmestas. Tačiau dėl neturtinės žalos teismas pateikė išaiškinimą, jog kadangi pareiškėjui nebuvo suteikta teisė gauti tinkamas sveikatos

[65] Vilniaus apylinkės teismo 2017 m. lapkričio 30 d. sprendimas byloje Nr. E2YT-43448-294/2017. Eteismai http://eteismai.lt/byla/48441411673061/e2YT-43448-294/2017?word=CK%202.27;

apsaugos paslaugas ir taip pat jo nauja lytinė tapatybė nebuvo veiksmingai teisiškai pripažinta, privataus ir šeimos gyvenimo gerbimas EŽTK prasme buvo pažeistas. Taip pat teismas atkreipė dėmesį, kad priteistas 30 000 Lt neturtinės žalos dydis nėra per mažas ir atitinkantis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo kriterijus, nes panaši praktika buvo matyti ir prieš tai minėtoje L. prieš Lietuvą byloje, kurioje teismas L. esant sudėtingesnėms faktinėms aplinkybėms priteisė 5 000 eurų neturtinės žalos[66].

Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką dėl lyties keitimo, pastebima, kad dėl neturtinės žalos atlyginimo bylų yra itin mažai, bet galima teigti, kad visų pirma teismai atsižvelgia į asmens patiriamus išgyvenimus bei nepatogumus dėl įstatyminės spragos ir teisinio neapibrėžtumo. O turtinė žala iš viso yra nepriteisiama, nes nepatenka į EŽTK 8 straipsnio reguliavimo sritį. Taip pat matyti, kad asmenys beveik visada kreipiasi į teismą dėl jų tapatybę patvirtinančių dokumentų keitimo, bet ne žalos atlyginimo. Todėl tai suponuoja išvadą, kad būtent civilinės būklės keitimas, sveikatos apsaugos priežiūra bei visa įstatyminė spraga riboja lyties keitimo galimybę ir pasireiškia teisės į privatumą pažeidimu.

Taip pat asmenys, susidūrę su jų privataus gyvenimo pažeidimu lyties keitimo atveju, gali kreiptis į Lietuvoje veikiančias institucijas ir organizacijas, pvz., į:

1) Nacionalinę lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių asmenų (toliau – LGBT) teisių organizaciją LGL. Verta paminėti, kad tai yra nevyriausybinė organizacija, veikianti mūsų šalyje. Per visus savo gyvavimo metus sukaupusi didelį žinių bagažą tiek teisinėje, tiek bendruomeninėje srityje, ji siekia nuoseklaus LGBT bendruomenės narių teisių užtikrinimo ir progreso. Organizacija organizuoja įvairius projektus ir reginius, susijusius su žmogaus teisių apsauga, bei aktyviai juose dalyvauja. Taip pat bendradarbiauja su kitomis tarptautinėmis organizacijos, tokiomis kaip Tarptautinė lesbiečių, gėjų, biseksualų, transseksualų, netradicinės orientacijos ir interseksualų (LGBTQI) jaunimo ir studentų organizacija *(angl. The International Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer & Intersex (LGBTQI) Youth and Student Organisation)* (toliau – IGLYO) ir Europos translyčiai *(angl. Transgender Europe)* (toliau – TGEU);[67]

2) Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą. Jos paskirtis yra užtikrinti lygių galimybių įgyvendinimą bei diskriminavimo prevenciją. Ši tarnyba tiria skundus, atlieka tyrimus, susijusius su diskriminavimo atvejais, vykdo švietimo prevenciją ir kitus dalykus;[68]

---

[66] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutartis byloje Nr. A-858-1452-10, Eteismai, http://eteismai.lt/byla/14336953177987/A-858-1452-10;

[67] „Apie mus“, LGL Nacionalinė LGBT teisių organizacija ,2012 m. lapkričio 8 d http://www.lgl.lt/lgl/apie-mus/;

[68] „Apie tarnybą“, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, žiūrėta 2018 m. gruodžio 2 http://www.lygybe.lt/lt/apietarnyba;

3) Žmogaus teisių stebėjimo institutą – nevyriausybinę, nepelno siekiančią viešosios advokacijos organizaciją. Jos siekis – kad nacionaliniai teisės aktai atitiktų tarptautinius žmogaus teisių įsipareigojimus. Viena iš instituto veiklos sričių yra diskriminacijos draudimas, kaip kad lyties ar lytinės orientacijos pagrindais;[69]

4) Lygių galimybių plėtros centrą – nevyriausybinę organizaciją, siekiančią lygių teisių, mažinti diskriminacijos apraiškas vadovaujantis lygių galimybių įstatyme numatytais pagrindais. Organizacija siekia ugdyti visuomenės pagarbą įvairovei, žmogaus teisių suvokimui bei mažinti nepakantumą diskriminacijai;[70]

5) Lietuvos žmogaus teisių teismą – nevyriausybinę organizaciją, veikiančią daugiau nei 20 metų. Jos tikslas yra skleisti tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus, skatinti toleranciją, kelti su asmenų apsauga susijusius probleminius klausimus bei bendradarbiauti su įstatymų leidėju teikiant pasiūlymus;[71]

6) Tolerantiško jaunimo asociaciją – daugiau nei prieš dešimt metų įsikūrusią jaunimo organizaciją, kurios tikslas jau aiškus iš pavadinimo – tolerancijos skatinimas. Ji siekia ugdyti visuomenės pagarbą ir toleranciją, taip pat jungia tolerantiškąjį jaunimą. Asociacija aktyviai veikia švietimo sistemoje, rengia diskusijas, organizuoja renginius, dirba kitose srityse, siekdama tolerantiškumo suvokimo;[72]

7) VšĮ „Įvairovės ir edukacijos namai“. Tai dar viena organizacija, siekianti kurti atvirą, tolerantišką ir supratingą visuomenę. Aktyviai veikia edukacijos, mokslo, teisės, kūrybinės žiniasklaidos, kultūros, meno ir kitose srityse. Ši organizacija, be viso to, rengia užsiėmimus, pagrįstus praktika, patyrimo, žaidimų, refleksyviosios pedagogikos ir andragogikos principais, skirtus asmenų švietimui: pedagogams, tėvams, specialistams ir jaunimui.[73]

Svarbu paminėti ir vieną iš tarptautinių institucijų, labai aktyviai veikiančių mūsų nagrinėjamos temos srityje – tai TGEU, bene didžiausia organizacija, ginanti translyčius asmenis visoje Europoje. Ji yra teisėta translyčių bendruomenės Europoje ir Vidurinėje Azijoje atstovė ir turi 112 narių organizacijų net 44 šalyse. Šios organizcijos, susikūrusios 2005 m. siekis yra padėti translyčiams asmenims diskriminacijos klausimais, kad kiekvienas asmuo galėtų gyventi pagal savo lytinę tapatybę ir lytinę išraišką be trukdžių ten, kur jie yra gerbiami ir suprasti. TGEU tokios vizijos

[69] „Apie mus“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, žiūrėta 2018 m. gruodžio 2 d https://hrmi.lt/apie-mus/;
[70] „Apie mus“, Lygių galimybių plėtros centras, 2014 http://gap.lt/apie-mus/tikslai/;
[71] „Apie centrą“, Lietuvos žmogaus teisių centras, žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d. http://manoteises.lt/lchr/;
[72] „Apie TJA“, Tolerantiško jaunimo asociacija, žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d http://www.tja.lt/index.php/lt/apie-tja;
[73] „Kas mes“, Įvairovės ir edukacijos namai, žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d. http://ivairovesnamai.lt/kas-mes.html;

siekia plačiai bendradarbiaudama su advokatais įvairiais teisiniais klausimais, kuriant bei stebint įvairius projektus. [74]

Pastebima, kad translyčiams asmenims visų svarbiausia yra būti pripažintiems, o tai reiškia, kad jiems svarbiausia yra teisinis lyties pripažinimas, kas patenka į neturtinių teisių sritį. Taip pat matyti, kad Lietuvoje yra įvairių organizacijų, galinčių translyčiams asmenims suteikti reikiamą pagalbą įvairiais gyvenimo klausimais.

[74] „About us“, TGEU Transgender Europe, žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d. https://tgeu.org/about-us/;

2. TRANSLYČIŲ ASMENŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMO TENDENCIJOS EUROPOS SĄJUNGOJE IR JŲ PRITAIKOMUMAS LIETUVOJE

Translyčių asmenų teisės labiausiai saugomos šalies Konstitucijos bei darbo pradžioje plačiai aptarto EŽTK 8 straipsnio. Taip pat ir EŽTT jurisprudencijoje buvo pasakyta, jog tokie asmenys privalo būti pripažįstami. Kitaip tariant, tokių asmenų teisės privalo būti užtikrintos ir įgyvendintos. Dažniausiai tokių asmenų pripažinimas yra susijęs su daugybe procesų, pradedant nuo suvokimo, jog asmuo savo lytį supranta kaip kitokią, nei jo biologinė lytis, galėjimu gydytis ir baigiant asmens dokumentų keitimu. Teisių įgyvendinimo ir pripažinimo transseksualams labiausiai reikia dėl esminių ir kasdienių dalykų, tokių kaip paslaugų gavimas. Esant neapibrėžtam šių teisių įgyvendinimui, kyla daugiausiai nesusipratimų. Įvairiose šalyse minėtas teisių įgyvendinimas yra labai skirtingas. Vienose šalyse vyrauja paprasta procedūra, kitur reikalingos papildomos sąlygos, apie ką šiame skyriuje ir bus kalbama.

2.1. Lytinės tapatybės pripažinimo modeliai

Nors apie lytinės tapatybės pripažinimą buvo užsiminta darbo pradžioje, tačiau darbo aktualumui būtina šią sąvoką atkleisti plačiau.

Taigi lytinės tapatybės pripažinimas yra procesas, kurio metu siekiama teisiškai pripažinti tikrąją asmens lytinę tapatybę, oficialiuose dokumentuose pakeičiant informaciją, susijusią su asmens vardu ar lytimi. Kiekviena valstybė gali nustatyti savo tinkamumo kriterijus šiai procedūrai įgyvendinti, pvz., prievartinę sterilizaciją, prievartines skyrybas, privalomą psichinio sutrikimo diagnozę ar minimalaus amžiaus reikalavimus.[75] Tačiau kaip žinoma, remiantis EŽTT praktika tokios priemonės pažeidžia transseksualių asmenų teises. Būtent apie nusistovėjusius šalių tinkamumo kriterijus ir bus kalbama šiame skyrelyje.

Europoje yra pripažįstami trys modeliai, kuriais remiamasi įgyvendinant ir pripažįstant translyčių asmenų teises.

Pirmasis modelis pripažįstamas pasaulyje yra išimtinai asmens apsisprendimo (angl. *self-determination*) modelis. Jis išsiskiria tuo, jog administracinė procedūra yra lengva, greita ir paremta tik asmens prašymu, taip pat nereikalingas trečiųjų asmenų, tokių kaip teisėjo, gydytojo ir psichiatro,

[75] „Atmintinė. Teisinis lyties pakeitimo pripažinimas“, TGEU, žiūrėta 2018 m. sausio 10 d. https://www.tgeu.org/sites/default/files/AAA_Lithuanian_Factsheet.pdf

pritarimas. Apie šį papildomą patvirtinimą plačiau darbe dar bus kalbama. Remiantis šiuo modeliu nėra reikalaujama ir psichiatrinės diagnozės, kurios metu būtų nustatytas transseksualumas, dėl šios priežasties lytinės tapatybės pripažinimas prieinamas ir interseksualiems asmenims. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad žmogaus teisės, kaip jau buvo minėta, yra svarbiausios teisės civilizuotame pasaulyje, įgavusios konstitucinio lygmens svarbą, todėl būtent minimas modelis yra laikomas aukščiausiu standartu translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos srityje, nes remiasi į patį asmenį ir jo, kaip individualaus subjekto, jauseną pateikti save tokį, kokiu jis nori būti. Nors šis modelis pripažįstamas kaip vienas iš priimtiniausių, tačiau jis naudojamas tik šešiose Europos valstybėse: Norvegijoje, Liuksemburge, Danijoje, Airijoje, Portugalijoje, Belgijoje ir Maltoje.[76]

Antrasis prieinamas modelis, kai dėl lytinės tapatybės pripažinimo yra reikalinga psichiatro diagnozė. Šis modelis yra taikomas net 32 Europos valstybėse. Ne taip seniai iš šio sąrašo pasitraukė Portugalija, kuri jau priemė pirmiau minėtą modelį. Tokio modelio taikymas gali apimti tiek administracines, tiek teisines procedūras. Taip pat labai skirtinga hospitalizavimo tvarka: nuo valandos trukmės konsultacijos anamnezei surinkti iki pasiūlymo hospitalizuoti. Lietuvoje translyčiai asmenys gydytojų pateiktą diagnozę gauna kelių valandų konsultacijos metu, o pvz., tokiose valstybėse, kaip Baltarusija ar Rusija, asmenys būklei nustatyti stebimi bent porą savaičių. Šalia psichiatrinės diagnozės gali būti taikomi ir kiti kriterijai, tokie kaip reikalavimas būti pradėjus pakaitinę hormonų terapiją. Pabrėžtina, kad vienareikšmiškos praktikos nėra, tačiau kai kuriose šalyse toks reguliavimas egzistuoja. Taip pat reikėtų paminėti, kad nors minėtas pirmasis modelis yra pavyzdinis ir aukščiausias standartas translyčių asmenų teisių užtikrinimo srityje, tačiau ir antrasis modelis, kuriam yra reikalinga psichiatro diagnozė, neprieštarauja tarptautiniams žmogaus teisių apsaugos standartams. Tai reiškia, kad translytės tapatybės patologizavimas arba tam tikrų intervencijų, kurios nesibaigia asmens sterilumu, reikalavimas, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija ir kitais tarptautiniais standartais, laikoma pateisinama praktika. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad nuo 2018 m. PSO Tarptautinės ligų klasifikacijos (toliau TLK) 11 revizija nebepriskiria transseksualumo prie psichinių ligų sąrašo.[77] Tai preziumuoja, jog nustatyti transseksualumui nebereikės psichiatro patvirtintos diagnozės. Remiantis Jungtinių Tautų (toliau – JT) sutrikimų klasifikacija, lyties nesuderinamumas dabar yra įrašytas į būsenų, susijusių su seksualine sveikata, sąrašą, o ne priskiriamas prie psichinės sveikatos, elgsenos ir nervų sistemos vystymosi sutrikimų grupės. Tai didelis žingsnis pirmyn, nes pirmą kartą per dešimt metų PSO TLK

[76] Tomas Vytautas Raskevičius, lyginamasis aspektas: užsienio valstybių praktika konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros beieškant, Vilnius, 2018 rugsėjo 6 d.
[77] *Ibid.*

įvedė keletą naujų skyrių, apibrėžiančių seksualinę sveikatą. Pasak PSO reprodukcinės sveikatos ir tyrimų skyriaus koordinatorės Lalės Say, naujasis klasifikavimas gali prisidėti prie didesnio translyčių asmenų priimtinumo visuomenėje. Taip pat tai gali pagerinti sąlygas naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis, nes gydytojai ir draudikai draudimo sumas nustato remdamiesi būtent PSO patvirtinu katalogu. Ši klasifikacija įsigaliotų 2022 m. sausio 1 d, jei JT narės per 2019 m gegužės mėnesį Ženevoje vyksiantį Pasaulinės sveikatos asamblėjos posėdį jai pritars.[78] Tokiu PSO sprendimu labai didžiuojasi ir profesorius V. Mizaras. Jam, kaip teisės ekspertui, advokatui bei vienam iš Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projekto darbo grupės narių, tai itin didelis laimėjimas, pakeisiantis translyčių asmenų gyvenimą mūsų visuomenėje. Profesorius primena, kad visą laiką translytis asmuo turėjo kreiptis į psichiatrą ir gauti patvirtinimą, jog jam yra pasireiškęs translytiškumo sutrikimas. Pagal nustatytą reguliavimą Lietuvoje, tai yra suaugusiųjų asmenybės ir elgesio sutrikimas. Dėl šios priežasties asmeniui buvo užkertamas kelias dirbti kai kuriuos darbus, užsiimti įvairiomis profesinėmis veiklomis ir galų gale save realizuoti tam tikroje darbo šakoje, nes translytiškumas buvo pripažįstamas psichikos liga. Tokie asmenys niekada nebūtų galėję tapti teisėjais, advokatais, notarais, antstoliais, prokurorais ir niekada nebūtų gavę pažymos, kuri leistų verstis šia profesija. Taip pat tokie asmenys nebūtų galėję tarnauti jokioje statutinėje tarnyboje, mokytis vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigoje, eiti muitinės pareigūno pareigų, būti įvaikintoju ar vaiko globėju, rūpintoju. Neaišku, ar būtų galėję atlikti karo tarnybą.[79] Visa tai parodo, kad kuriami įstatymai ir jų normų formuluotės turi būti itin apgalvoti, nes šiuo atveju nagrinėjama žmonių grupė tampa atribota nuo visuomenės. Autorė pritaria profesoriui teigdama, kad vargu ar teisinga asmens autonomijos apribojimo nustatymą palikti spręsti psichiatrui. Negana to, po to asmuo patiria nemažai neigiamų padarinių, kurių niekada negalės pašalinti. Kaip pavyzdį, įrodantį tokio padarinio svarbumą, profesorius pateikia savo, kaip advokato, patirtį – jis teigia, kad per 27 metus jokiam advokatui nepavyko padaryti taip, kad įrašas dėl kreipimosi pas psichiatrą, neužkirstų asmeniui kelio tapti advokatu.[80] Tai minėdamas jis turėjo omenyje patį faktą, kuris nebūtinai susijęs tik su translyčiais asmenimis, nors šiuo metu jie yra socialiai mažiau apsaugoti ir labiau pažeidžiami asmenys. Tad tokie pavyzdžiai parodo opią problemą – kokioje padėtyje atsiduria translyčiai asmenys, kurių vienintelis tikslas tebūna, kad būtų pripažinta jų lytinė tapatybė.

[78] „PSO nebeklasifikuoja translytiškumo kaip psichinės ligos“, LGL Nacionalinė LGBT teisių organizacija, 2018 m. birželio 20 d., https://www.lgl.lt/naujienos/pso-nebeklasifikuoja-translytiskumo-kaip-psichines-ligos/;
[79] Vytautas Mizaras, Teisinio lytinės tapatybės pripažinimo probleminiai aspektai konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros beieškant, Vilnius, 2018 rugsėjo 6 d.
[80] *Ibid.*

Šiandien jau keletas šalių, tokių kaip Danija ir Prancūzija, pačios ėmėsi iniciatyvos pašalinti translytiškumą iš psichikos ligų sąrašo. L. Say manymu, ilgai trukusi diskusija dėl tokio katalogo pakeitimo turėtų sulaukti didelio JT narių pritarimo, nors reikia pripažinti, kad translytiškumas daugelyje šalių dar vis yra laikomas nepriimtinu.[81]

Taigi, tai reiškia, kad toks PSO sprendimas turės įtakos šiam modeliui ir taip pat turės įtakos Lietuvoje nusistovėjusiai praktikai.

Ir trečiasis modelis, kai lytinę tapatybę siekiantiems pripažinti asmenims keliamas sterilizacijos reikalavimas. Toks modelis yra taikomas 14-oje Europos valstybių. Reikalavimas gali reiškiamas dviem būdais: pirma, asmeniui keliamas reikalavimas atlikti sterilizacijos procedūrą, kad jis taptų nevaisingas.[82] Kaip pavyzdys yra Turkija, kuri sprendime *Y.Y. prieš Turkiją* pralaimėjo bylą. Turkijos teisėje buvo nustatyta, jog asmenys, norintys atlikti lyties keitimo operaciją, turi gauti teismo leidimą. Taip pat jiems buvo nustatytas sterilizacijos reikalavimas. Pareiškėjas teigė, kad atsisakymas jam leisti pasikeisti savo lytį vien dėl to, jog nebuvo sterilizuotas, pažeidė jo teisę į privatų gyvenimą. Teismas pažymėjo, kad nors valstybės reguliavimas siekia teisėto tikslo, t. y. sveikatos apsaugos, tačiau sterilizavimo reikalavimas, kuris pateisino valstybės atsisakymą suteikti minėtą leidimą pareiškėjui, nėra būtinas siekiant teisėto valstybės siekiamo tikslo.[83] Antra, reikalaujama asmens atlikti visišką chirurginę lyties keitimo operaciją. Toks reikalavimas dėl savo pobūdžio iš karto lemia sterilumą arba kitaip tariant, nevaisingumą. Tokie taikant šį modelį keliami reikalavimai nuo 2017 m. balandžio mėnesio konstatuojami kaip prieštaraujantys tarptautiniams žmogaus apsaugos standartams.[84] Byloje *Garcon ir Nicot prieš Prancūziją* teismas pripažino, kad sterilumo reikalavimas pažeidžia teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Šioje byloje pareiškėjai buvo transseksualūs asmenys. Jie 2007–2009 m. nacionaliniam teismui pateikė rašymą, kad gimimo liudijimuose būtų pakeisti įrašai, nurodantys jų lytį ir vardus. Tačiau toks prašymas teismų buvo atmestas nurodant, jog pareiškėjai nepagrindė sąlygos, kad jiems buvo skirtas būtinas medicininis ir chirurginis gydymas, kad būtų negrįžtamai pakeista lytis. Dėl antrojo pareiškėjo teismas nusprendė, kad jam nebuvo nustatytas lytinio tapatumo sutrikimas. Kalbant apie pirmąjį pareiškėją, teismas daug dėmesio skyrė tam, kad pats asmuo atsisakė būti mediciniškai apžiūrėtas, kad būtų nustatyta, ar lyties keitimo operacija jam išties buvo atlikta. Apžiūra šiuo atveju buvo skirta įrodyti, kad pareiškėjo įrodymai buvo nepakankami.

---

[81] *Supra* note, 78;
[82] Tomas Vytautas Raskevičius, *Supra* note 76;
[83] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. birželio 10 d. sprendimas byloje No. 14793/08 *Y.Y. v. Turkey* https://strasbourgobservers.com/2015/04/24/the-y-y-v-turkey-case-and-trans-individuals-gender-recognition/;
[84] Tomas Vytautas Raskevičius, op. cit;

2012–2013 m. pareiškėjų skundus atmetė ir kasacinis teismas, dėl to asmenys kreipėsi į EŽTT, bandydami įrodyti, kad šios sąlygos pažeidė jų teisę į privatų gyvenimą ir buvo žeminančios.

Prieidamas prie minėtos išvados, teismas byloje aiškino, kad Prancūzijos teisė tuo metu translyčiams asmenims pateikė neįmanomą dilemą: arba tokiems asmenims prieš jų valią yra atliekama operacija, arba gydymas, kurie reiškia sterilizaciją – šitaip jie būtų priversti atsisakyti savo teisės į pagarbą jų fiziniam neliečiamumui arba jie turi atsisakyti savo lytinio tapatumo pripažinimo ir kartu prieš tai minimos teisės. Transseksualių asmenų lytinio tapatumo pripažinimo sąsaja su reikalavimu atlikti operaciją ir gydymu teismo buvo pripažinta asmens privataus gyvenimo pažeidimu. Kiti reikalavimai, tokie kaip transseksualumo pripažinimas psichikos liga ar prašymas atlikti medicininį patikrinimą, pagal tada galiojusias normas bei poreikį nebuvo pripažinti pažeidimu. Tad teismas didžiausią dėmesį skyrė sterilizacijos klausimui, kuris vis dėlto buvo pripažintas pažeidžiančiu asmens teisę. [85]

Šioje vietoje reikėtų akcentuoti, jog draudžiamas yra ne tik sterilizacijos reikalavimas, tačiau ir pačio priverstinio medicininio gydymo reikalavimas, kuris aprėpia tiek prievartinę sterilizaciją, tiek privalomąjį medicininio lyties pakeitimo reikalavimą, įskaitant chirurginę lyties keitimo operaciją. Tarptautinės teisinės bendruomenės konsensusas, pripažįsta, jog bet kokie prieš transseksualių asmenų valią ir su medicininėmis procedūromis susiję reikalavimai pažeidžia šių asmenų teisę į jų lytinį integralumą. Atkreiptinas dėmesis, jog 2013 m. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja pateikė specialią ataskaitą dėl prievartinės sterilizacijos, kurioje teigiama, kad net ir tais atvejais, kai asmuo sutinka su nurodytu sterilizacijos reikalavimu, siekiant pasikeisti lytį asmens tapatybę patvirtinačiuose dokumentuose šis sutikimas gali būti kvestionuojamas dėl nukentėjusiam suteiktos nepilnos informacijos, patirto bauginimo ar kitokio pobūdžio manipuliacijų. *(aut pastaba)* Taigi, bet koks medicininio pobūdžio procedūrų reikalavimas siekiant asmenims pasikeisti jų asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus yra preziumuojamas, kaip numanomas prievartinės sterilizacijos reikalavimas. Remiantis tuo, manytina, jog vargu ar tokio pobūdžio reikalavimas galėtų būti pateisinamas viešojo intereso gynyba ar kokia nors būtinybe, kai reguliavimo objektu tampa prigimtinė translyčių asmenų teisė į privataus gyvenimo gerbimą, diskriminaciją ar fizinį integralumą. Tačiau nors ir žinant tokias išvadas, šiuo metu prievartinė sterilizacija yra numatyta net 23 Europos valstybių [86].

[85] Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje Nr. 79885/12, 52471/13 and 52596/13 *Garcon ir Nicot prieš Prancūziją* https://www.lvat.lt/doclib/p3aaiqjqsj2nwcjua89xsdhq31v9ssrf;

[86] Tomas Vytautas Raskevičius, *Translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos standaratai: lyties pakeitimas ir teisinis pripažinimas,* (Lietuvos gėjų lyga, 2015);

Reikia atkreipti dėmesį, kad remiantis pirmiau darbe minėta Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. gegužės mėnesio byla, Lietuvos Respublika yra viena iš pirmųjų valstybių narių, perėmusių tokį EŽTT sprendimą į savo nacionalinę teismų praktiką.[87] Teisės atstovai tuo džiaugiasi ir didžiuojasi, jog nepaisant to, kad teisinis reguliavimas vis dar nestabilus ir neaiškus, tačiau teismų praktika imasi priemonių ir naudojasi tarptautiniais standartais translyčių asmenų teisių apsaugos srityje.

Kaip teigia translyčių asmenų žmogaus teisių ekspertas Tomas Vytautas Raskevičius, šis modelis yra labai problemiškas ir labiausiai diskutuojamas, nes jame aprėpti tiek teisiniai, tiek medicininiai aspektai. Kitaip tariant, žmogaus teisė pripažinti savo lytinę tapatybę tampa priklausoma nuo to, kokias medicinines procedūras asmuo yra atlikęs.[88]

Lietuvos reguliavimas minėtų modelių atžvilgiu, remiantis 2017–2018 m. statistika, kito. Šalis iš trečiojo medicininio gydymo būtinumą nurodančio modelio perėjo į antrąjį lytinio pripažinimo modelį, pagal kurį norint pasikeisti dokumentus reikia pateikti psichiatro diagnozę. Šiuo metu mūsų teisinis reguliavimas numato galimybę lytinės tapatybės pripažinimą realizuoti tik teismo keliu. Eksperto manymu, pagrindinis diskutuojamasis aspektas, jeigu nacionalinis reguliavimas pasiliktų prie antrojo modelio, būtų supaprastintos procedūros ieškojimas. Tai reiškia, kad reikėtų rasti būdų, kaip lytinės tapatybės pripažinimo realizavimą teisiniu būdu pakeisti į reguliavimą administracinės procedūros kontekste. [89]

Remiantis tuo, autorė siūlo įstatymų leidėjui supaprastinti esamą teisinį lytinės tapatybės pripažinimą pasitelkiant vieno langelio principą, už kurį būtų atsakingas Registrų centras. Asmens prašymas dėl lytinės tapatybės pripažinimo būtų teikiamas Registrų centrui, o Registrų centras kitas procedūras perduotų reikalingoms institucijoms. Toks procedūros supaprastinimas leistų lytinį tapatybės pripažinimą, asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose pakeičiant translyčių asmenų duomenis apie jų lytį, vardą ir kitus dalykus įgyvendinti kur kas greičiau ir efektyviau. Tai reikštų, jog translyčiai asmenys patirtų mažiau nepatogumų kasdieniniame gyvenime, o jų teisių apsauga ir įgyvendinimas atitiktų EŽTT suformuluotus principus.

[87] Tomas Vytautas Raskevičius, op. cit.
[88] *Ibid.*
[89] *Ibid.*

2.2. Medicininio ir psichologinio požiūrio į lyties keitimą analizė

Daugumai žmonių jų lytis aiški ir jie jaučiasi tokie, kokie yra. Tačiau kaip jau žinoma, yra tokių asmenų, kurie save tapatina su priešinga lytimi, nei yra gimę – tai translytiškumo sutrikimas. Patirdami lytinį diskomfortą tokie asmenys ieško gydymo būdų, kaip sau padėti: psichologinio ar medicininio gydymo. Pabrėžtina, kad tai ilgas procesas, kurio vienintelis tikslas yra padėti translyčiams asmenims, kenčiantiems dėl nepasitenkinimo savo lytimi, patiriantiems didelį stresą ir dėl šios priežasties siekiantiems ją pakeisti. Tačiau lyties keitimas ne visais atvejais gali būti vertinamas teigiamai, todėl neretai sulaukiama kritikos dėl to, kad pažeidžiamas asmens vientisumo ir integralumo principas, kuris reiškia, kad žmogaus kūnas yra nedaloma ir savarankiškai funkcionuojanti visuma, kurią galima pažeisti tik siekiant visapusiškai apsaugoti žmogaus sveikatą ir gyvybę.[90] Ir atkreiptinas dėmesys, kad visuomenė iki šiol yra pastebimai susiskaldžiusi dėl požiūrio į galimybę pasikeisti lytį, nes vieniems tai gali reikšti teisės į privatumą užtikrinimą, o kitiems – sveiko žmogaus suluošinimą. Tačiau šiuo atžvilgiu svarbi žmogaus autonomija, kai racionalus ir brandus asmuo pats laisvas priimti sprendimus, susijusius su sveikatos priežiūros klausimais. Remiantis šiuo principu, asmens apsisprendimo teisė ir apsisprendimas, ką daryti su savo kūnu, suteikia galimybę atlikti lyties keitimo operaciją. Todėl šioje situacijoje svarbiausias vaidmuo turėtų tekti pačiam asmeniui. [91]

Žinoma, kad maždaug 0,5 proc. populiacijos save identifikuoja kaip translyčius asmenis, kai jie neatitinka jų numanomų lyčių stereotipų. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad ne visi translyčiais save identifikuojantys asmenys nori pasikeisti lytį. Dažniausiai asmenys, norintys pasikeisti lytį, yra vadinami transseksualiais asmenimis. [92]

Pasak straipsnio autorės Aušros Seibutytės, atlikti tyrimai parodė, kad translytiškumo populiacija priklauso nuo skirtingos regiono kultūros. Pavyzdžiui, Europoje 1 iš 30 000 vyrų ir 1 iš 100 000 moterų nori lyties keitimo operacijos. Japonijoje šis santykis kiek skiriasi – ten daugiau yra moterų, norinčių tapti vyrais, nei vyrų, norinčių tapti moterimis. Apskritai pradėjus plačiau kalbėti lytinio tapatumo tema, šio sutrikimo nustatymo atvejų daugėja. Vien JAV atidarius lytinio sutrikimo

[90] Narbekovas "Lytiškumo ugdymo etika" (VDU 2008) 62-75 p.
[91] Maggi Colene Hume „Sex, Lies and Surgery: The Ethics of Gender Reassignment Surgery" 2011 https://core.ac.uk/download/pdf/48853569.pdf;
[92] Gabrielė Subačiūtė, Sveikatos priežiūros paslaugų užtikrinimas translyčiams asmenims konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros beieškant, Vilnius, 2018 rugsėjo 6 d.;

gydymo centrus, pastebėta, kad pacientų skaičius išaugo 4 kartus. [93] Tokie rodikliai rodo, kad asmenys yra linkę neviešinti savo tikrosios tapatybės ir bandyti susigyventi su savo biologine lytimi nesikreipdami pagalbos į specialistus. Taip pat nemažai reikšmės turi ir finansinės galimybės. Ne visi asmenys gali sau leisti visą reikiamą gydymą, nes tai yra pakankamai brangu ir ne visos valstybės tokį gydymą kompensuoja (arba dalinai kompensuoja).

Daugėjant žinių apie transseksualumą, taip pat padaugėjo hormoninio ir chirurginio gydymo atvejų. Fizinės intervencijos atliekamos tik po itin išsamių psichologinių įvertinimų, atsižvelgiant į paciento pasiruošimą atlikti lyties keitimo operaciją. Kadangi tai yra rimtas žingsnis tokių asmenų gyvenime, manoma, kad hormoninis gydymas turėtų būti naudojamas kiek ilgiau – bent vienus metus, per kuriuos asmuo gyvena tokį gyvenimą, kurio siekia, ir taip, kaip save identifikuoja. Šie gydymo pokyčiai leidžia įvertinti savo lytinę tapatybę prieš atliekant lyties keitimo operaciją, kuri yra negrįžtama.

Reikėtų suprasti, kad atsisakymas tokiems asmenims suteikti pagalbą pažeidžia ne tik žmogaus teises, bet ir pagrindinius medicininės pagalbos principus. Dėl nelegaliai gaunamų hormonų injekcijų yra didelė tikimybė susirgti AIDS, taip pat kyla lytiniu keliu plintančių ligų riziką ir pan. Transseksualūs asmenys savo nuožiūra, t. y. be gydytojo priežiūros naudojantys priešingos lyties hormonus rizikuoja savo sveikata.[94]

Šalia hormoninio gydymo translyčiams asmenims yra atliekamos įvairios operacijos, padedančios jiems atitikti jų norimą lytį. Dažniausiai transseksualai iš Vakarų Europos lyties keitimo operacijas atlieka praėjus 2–3 metams nuo hormonų terapijos pradžios. Tačiau manoma, kad ilgalaikis hormoninių medikamentų vartojimas didina auglių riziką. Lytį keičiantiems pacientams būtinos ir psichologo konsultacijos, nes tas laikotarpis transseksualiems asmenims yra ypač sunkus ir reikalaujantis daug emocinės stiprybės. Anot LGL, atliktos apklausos parodė, kad hormoninis gydymas pagerina asmenų gyvenimo kokybę. Tačiau jei kalbėtume apie fizinį lyties keitimą, nėra įrodyta, kad toks pasirinkimas išgydo lytinį tapatumą. Jį reikėtų suprasti kaip procesą, trunkantį visą gyvenimą.[95]

Tačiau ne visai visuomenei lyties keitimas yra moraliai priimtinas ir pateisinamas. Tam stipriai priešinasi Katalikų bažnyčia, kuri teigia, kad lyties keitimo operacijų metu žmonės yra itin žalojami, o tokias operacijas atliekantys medikai laužo Hipokrato priesaiką bei nori pasipelnyti.

---

[93] Aušra Seibutytė, „Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) ypatumai (literatūros apžvalga) 2013 m. 72 p. http://www.mtp.lt/files/MTP19-11_str.pdf
[94] D.J, *Supra* note 28;
[95] *Ibid*;

Bažnyčios atstovų manymu, transseksualumo operaciniu būdu gydyti negalima, nes tai psichologinis dalykas, todėl būtina gydyti žmogaus psichiką. Panašios nuomonės laikosi ir kai kurie psichiatrai, kurių manymu, operacija yra negrįžtamas dalykas. Pasak Gintauto Vaitoškos, buvo atlikti tyrimai, kurie parodė, jog nemažai daliai asmenų situacija blogėja – išsisklaido iliuzija ir norima grįžti prie senosios lyties ar net linkstama į savižudybę. [96]

Šiuo metu Europoje, kaip žinoma, yra trys veikiantys centrai Nyderlanduose, Švedijoje ir Vokietijoje, kuriuose atliekamas chirurginis lyties keitimas. Jungtinėse Amerikos Valstijose šias operacijas atlieka privačios klinikos[97].

Lietuvoje dėl vis dar trūkstamo aiškaus reglamentavimo bei įstatymo, kuris visiškai uždraudžia lyties keitimą ir apie kurį plačiau bus kalbama darbo paskutiniajame skyriuje, translyčiai asmenys yra patekę į dviprasmišką situaciją. Mūsų šalyje atlikti lyties keitimo operaciją ar gauti hormoninį gydymą yra neįmanoma, net ir nesant tai draudžiančio įstatymo, nes šios srities teisinis reguliavimas tiesiog neegzistuoja. Dėl to translyčiai asmenys yra priversti visą gydymą atlikti užsienyje arba naudotis nelegaliomis medicininėmis paslaugomis. Žmogaus teisių politikos koordinatoriaus teigimu, privačiai dirbantys plastikos chirurgai yra pasiruošę ir gali atlikti tokio tipo operacijas, tačiau jie negali to daryti, kol nėra teisinio reguliavimo. [98]

[96] „Skubama keisti net lytį“. Vakarų ekspresas. 2015 rugpjūčio 11 d. http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/skubama-keisti-net-lyti-1387282/;
[97] *Ibid*;
[98] Ugnius Antanavičius, „Dalis Seimo narių siekia uždrausti keisti lytį: kaip yra kitose Europos šalyse?“. 15 min. 2017 m. lapkričio 14 d. https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vargas-del-lyties-kaip-kitos-europos-salys-ziuri-i-lyties-pakeitimo-operacijas-56-880860;

3. LYTINĖS TAPATYBĖS PRIPAŽINIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

Translyčiai asmenys ilgą laiką visoje Europoje ir ne tik joje buvo diskriminuojami. Tačiau laikui bėgant padėtis pradėjo gerėti. Įvairios organizacijos stojo ginti translyčių asmenų teisių, EŽTT praktika pakito palankia šiems asmenims linkme, nes dauguma bylų, pasiekiančių EŽTT, kuriose translyčiai gina savo pažeistas teises, yra laimimos. Taip pat didelis postūmis įvyko 2018 m., kai PSO translytiškumą išbraukė iš psichikos ligų sąrašo. Pastarųjų metų įvykiai, t. y. Vokietijos sprendimas pripažinti trečiąją lytį, Pakistano priimtas Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymas rodo, kad įvairios šalys pradeda imtis priemonių translyčių asmenų teisėms geriau užtikrinti ir apsaugoti, atkreipdamos dėmesį į svarbius ir jautrius klausimus. Lietuva taip pat pradėjo imtis tam tikrų priemonių – jausdama Europos Tarybos ministrų komiteto spaudimą 2017 m. lapkričio mėn. pateikė porą įstatymo projektų: lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektą ir CK 2.27 straipsnio pakeitimą. Šioje dalyje bus analizuojama, ar šie projektai atitinka EŽTT praktiką, taip pat ar užtikrina ir apsaugo translyčių asmenų teises, ar išsamiai ir aiškiai atskleidžia įvairias sąlygas ir kokios pasekmės būtų priėmus tokį reglamentavimą.

3.1. Lietuvos Respublikos lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas ir pagrindiniai jo probleminiai aspektai

Išsamiai negarinėjant aptariamąją temą, buvo prieita prie vienos ir nenuginčijamos išvados, kad daugiausia bėdų dėl translyčių asmenų teisių pripažinimo sukelia valstybės neveikimas – įstatymo nebuvimas. Nors kaip jau buvo minėta darbo pradžioje, dar 2007 m. EŽTT byloje L prieš Lietuvą buvo pabrėžta, jog valstybė turi pareigą užtikrinti translyčių asmenų teisių apsaugą, ir įpareigojo Lietuvą priimti šią apsaugą reglamentuojantį įstatymą, nepaisant to, tik 2017 m., t. y. praėjus 10-iai metų nuo teismo sprendimo, buvo parengtas Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, kurio tikslas – įtvirtinti lytinį asmenų pripažinimą bei nustatyti pagrindines lytinės tapatybės pripažinimo sąlygas ir tvarką[99]. Pabrėžtina, kad iki pat 2018 m. įstatymo statusas vis dar buvo „projektas“, kurio turinys kelia daug diskusijų ir kuriame apstu taisytinų formuluočių.

Nagrinėjant dabartinį Lietuvos teisinį reguliavimą, kyla daugybė klausimų: jei asmuo pasikeis savo tapatybę patvirtinančius dokumentus, ar visi kiti esami dokumentai taip pat bus pakeisti,

[99] Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, *Supra* note 9;

kokia tvarka bus teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos, kokias išsaugos socialines garantijas kaip tos lytinės tapatybės, kurią jis pasirinko, asmuo, kokio amžiaus sulauks senatvės pensijos, pagal kokias taisykles asmuo turėtų atlikti bausmę, jei padarytų nusižengimą ar nusikaltimą, kaip bus sprendžiami su krašto apsaugos tarnyba susiję klausimai ir t. t. Ir čia yra matyti, kaip ir EŽTT 2007 m. teigta, kad translyčiai asmenys atsiduria kankinančioje nežinioje. Todėl tam, kad asmenys nebesijaustų nežinioje ir tam, kad būtų atsakyta į visus kylančius klausimus, reikia bendrųjų reguliavimo priemonių – teisinio aiškumo ir saugumo, kuris leistų translyčiam asmeniui integruotis į visuomenę ir tapti neatskiriama jos dalimi.[100]

Kaip teigiama Translyčių asmenų lytinės tapatybės įstatymo projekto ir CK 2.27 straipsnio pakeitimo projekto, apie kurį taip pat bus kalbama šiame darbe, aiškinamajame rašte, dėl ilgai besitęsiančio EŽTT sprendimo nevykdymo Europos Tarybos Ministrų Komitetas, kurio paskirtis – pagal Konvencijos 46 straipsnį prižiūrėti EŽTT sprendimų vykdymą, 2014 m. priėmė sprendimą L. prieš Lietuvą bylai taikyti griežtesnes sąlygas ir sustiprinti priežiūrą, taip pat ragino Lietuvos institucijas pagaliau užbaigti teisėkūros procesą ir priimti reikiamus teisės aktus lyties keitimo spragai pašalinti[101]. Taigi kaip matyti, Lietuva buvo raginama jau nuo 2014 m. imtis greitesnių veiksmų dėl lytinės tapatybės pripažinimo. Nuo 2016 m., prieš imantis rengti įstatymo projektą, buvo rengiamos įvairios diskusijos, konferencijos ir pasitarimai kartu su įvairiomis šalies institucijomis.

Valstybės pareiga apsaugoti translyčius asmenis, taip pat ir pripažinti juos buvo paminėta ne tik minėtoje byloje L. prieš Lietuvą, bet ir 2010 m. kovo 31 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimtoje rekomendacijoje dėl priemonių kovai seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės pagrindais, kurioje pabrėžta, kad valstybė turi sudaryti galimybes visiškam asmens lytinės tapatybės pripažinimui, t. y. turi būti sudaryta galimybė skaidriu, greitu, efektyviu ir svarbiausia prieinamu būdu pasikeisti duomenis asmens tapatybę nurodančiuose dokumentuose.[102] Būtent šiuo principu yra remiamasi EŽTT jurisprudencijoje translyčių asmenų teisių apsaugoje. [103]

Norint atskleisti visišką valstybių pareigą, reikėtų tiksliau apibrėžti tam tikras sąvokas. *Greita procedūra* reiškia, kad lyties pripažinimas ir su tuo susijęs lyties tapatybę patvirtinančių dokumentų keitimas turi būti pasiektas per kuo trumpesnį laiką. Šis aspektas svarbus dėl to, kad translyčiai

---

[100] Vytautas Mizaras, *Supra* note 79;
[101] Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės priažinimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18 ir 2.27 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 12 straipsnio pakeitimo, VII skyriaus pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 24-1 straipsniu įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 442 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo XXVIII-1 skyriumi įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2017;
[102] 2010 m. kovo 31 d. ET komiteto rekomendacija CM/Rec2010(5);
[103] Aiškinamasis raštas, op. cit

asmenys, negalintys visiškai įgyvendinti savo teisių, labai dažnai susiduria su įvairiais privataus gyvenimo pažeidimais. Tai reiškia, kad labai ilgai trunkantis lytinės tapatybės pripažinimas sąlygoja translyčių asmenų socialinę atskirtį ekonominiame ir socialiniame šalies gyvenime. *Skaidrumas* reiškia, kad nacionalinė teisė ir lytinės tapatybės pripažinimo reguliavimas turi aiškiai ir nedviprasmiškai apibūdinti esmines lyties pripažinimo sąlygas ir tvarką. Ši sąlyga reikšminga tuo, kad tiek translyčiams asmenims, tiek įvairioms valstybės institucijoms ji padeda išvengti teisinio neapibrėžtumo ir iš to išplaukiančių teisinių spragų. Šiame kontekste dar viena reikšminga procedūra yra *prieinamumas.* Jis reiškia, kad lyties pripažinimas turi būti suteikiamas visiems to prašantiems asmenims, t. y. kad asmenys, norintys pasikeisti lytį asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose, turi galėti tai padaryti nepatirdami jokios diskriminacijos. O tam tikri valstybės nustatyti apribojimai ar papildomi reikalavimai, pvz., dėl amžiaus, turi būti nurodyti nedviprasmiškai.[104]

Plečiantis gilesniam ir reikšmingesniam požiūriui į translyčių asmenų teisių apsaugą lyties pripažinimo klausimais, Europos Taryba neapsiribojo priimtais teisės dokumentais ir 2015 m. balandį Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja priėmė dar vieną reikšmingą dokumentą – rezoliuciją „Dėl translyčių asmenų diskriminavimo Europoje“. Pažymėtina, kad nors tai yra neįpareigojantis teisės aktas, t. y. labiau rekomendacinio pobūdžio, tačiau jis suteikia kryptį, kuria turėtų sekti Europos valstybės. Šioje rezoliucijoje nurodyti pagrindiniai žmogaus teisių apsaugos standartai, nustatomos pagrindinės gairės dėl asmens teisių apsaugos, lyties pripažinimo, medicininio lyties požymių keitimo, todėl ji turi pridėtinės vertės valstybėms, siekiančioms efektyvios translyčių asmenų teisių apsaugos. Viename iš rezoliucijos punktų yra pabrėžta, jog valstybės turi sukurti greitą ir prieinamą lyties pripažinimo realizavimo procedūrą, taip pat kad lyties pripažinimas turi būti užtikrintas be jokių privalomų medicininio pobūdžio reikalavimų.[105] Atsižvelgiant į esamą situaciją, akivaizdu, kad į šiuos rezoliucijos punktus atsižvelgta nebuvo, nes Lietuvoje, kaip ir daugumoje kitų Europos valstybių lyties keitimas chirurginiu būdu yra negalimas, o pasikeisti civilinės būklės aktus be teismo sutikimo irgi yra neįmanoma. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad teisė į lytinę tapatybę yra pripažįstama esminiu privataus gyvenimo aspektu[106], todėl manytina, kad galimybė pasikeisti įrašus asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose yra vienas iš pagrindinių efektyvios translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos būdų.

---

[104] *Ibid*;
[105] *Ibid*;
[106] *Supra* note, 83;

Šiuo metu lytinės tapatybės pripažinimas pagal CK 2.18 straipsnį yra registruojamas teismo sprendimo pagrindu, pakeičiant asmens gimimo liudijime duomenis apie jo lytį. Ir tik teismo keliu pasiekęs lytinės tapatybės pripažinimą, asmuo gali kreiptis į civilinės metrikacijos įstaigą su prašymu pakeisti jo vardą ir pavardę. Nesant teisės aktų, kuriuose būtų nustatyta aiški dokumentų keitimo tvarka, asmenys yra priversti kreiptis į teismą.[107] Nepaisant to, jog nuo 2017 m. Lietuvos teismų praktika kardinaliai pasikeitė ir dabar tokiems asmenims pakanka diagnozuoto transseksualumo bei savęs identifikavimo kaip atitinkamos lyties asmens, abejotina, kad tokia procedūra atitinka pagrindinius lytinės tapatybės pripažinimo procedūrai keliamus reikalavimus, t. y. kad yra galimybė skaidriu, efektyviu ir greitu būdu pasikeisti tapatybę patvirtinančius dokumentus. Pasak profesoriaus V. Mizaro, pasikeitusia teismų praktika itin džiaugtis nereikėtų. Anot jo, asmuo gyventi tik su pakeistu civilinės būklės teisės aktu negali. Tai yra kur kas didesnė spraga. Todėl vien tik teismo įpareigojimas tam tikroms institucijoms pakeisti įrašus civilinės būklės teisės aktuose neturi nieko bendra su lytinės tapatybės pripažinimu bei lytinės tapatybės apsaugos užtikrinimu.[108] Kitaip tariant, profesorius teigia, kad net ir pasikeitusi teismų praktika neužtikrina tikrosios translyčių asmenų teisių apsaugos.

Vis dėlto Lietuvos teismai šiuo metu yra patvirtinę maždaug 16 asmenų reikalavimus dėl civilinių teisės aktų keitimo. Taip pat tokiems asmenims yra atlyginta turtinė žala dėl gydymosi užsienyje bei nepatogumai dėl civilinės teisės aktų teikimo tvarkos yra pripažįstami neturtine žala.[109] Profesorius V. Mizaras, pabrėždamas tai, kad jis buvo vienas iš šio projekto darbo grupės sudarytojų, sako daugelyje sprendimų turėjęs kitokią nuomonę, todėl jo manymu, pateiktas projektas net neturėtų „egzistuoti“. Kitaip tariant, jis turi nemažai svarstytinų formuluočių, keliančių daug neaiškumų ir abejonių. Negana to, jis nebeatspindi naujausios praktikos. Profesorius išskyrė tris pagrindinius principus, kurių laikantis įstatymas, ginantis translyčius asmenis, ir privalo būti sudarytas:

1. Visokeriopa pagarba. Šis principas reiškia, kad turi būti atsižvelgiama į lytinį integralumą. Niekas negali pasisavinti asmens lytinės tapatybės ir identifikavimosi su kita lytimi. Visa tai yra neatskiriama nuo pačio asmens, kas liudija neturtinių teisių esmę. Būtent dėl to lytinė tapatybė yra privataus gyvenimo bei garbės ir orumo principų dalis. Sprendžiant klausimus, susijusius su lytine tapatybe ir jos pripažinimu, vienintelis ir didžiausias atskaitos taškas turi būti valios autonomija. Tai reiškia, kad ne kas kitas, kaip tik pats asmuo sprendžia, kaip jam elgtis su jo lytine tapatybe, o valstybė šiuo atveju turi gerbti jo sprendimą.

---

[107] Aiškinamasis raštas, op. cit;
[108] Vytautas Mizaras, *Supra* note 79;
[109] Aiškinamasis raštas, op. cit;

2. Įstatymo svarba translyčiams asmenims. Šis principas turėtų atspindėti tai, kad įstatymas kuriamas ne tam tikrai politinei grupei, jis neturi atspindėti jų požiūrio ir suvokiamų normų, o rengiamas translyčiams asmenims, tiems, kuriems šis įstatymas ir bus taikomas.

3. Konflikto mažinimas. Translytis asmuo ilgą laiką gyvena save pažindamas, suvokdamas ir identifikuodamasis su tam tikra pasirinkta lytimi, tai sukelia vidinio konflikto būseną. Todėl norint tokio pobūdžio konfliktą sumažinti arba sušvelninti, turi būti siekiama maksimumo, t. y. turi būti sukuriamos maksimalios sąlygos translyčiui asmeniui gyventi komfortabiliai, saugiai ir visavertiškai socialinėje erdvėje ir teisinėje aplinkoje.

Autorės nuomone, profesorius V. Mizaras atskleidė kertinius dalykus, į ką turi būti atkreipiamas dėmesys rengiant tokios svarbos įstatymo projektą. Svarbiausia, kad asmenys jaustųsi komfortabiliai gyvendami savo pasirinktą gyvenimą, gaudami visokeriopą pagalbą ir visapusišką apsaugą. Nereikėtų pamiršti, kad asmenų, kuriems šis įstatymas yra svarbus itin jautriu jų gyvenimo periodu, yra mažuma. Vadinasi, mes turime ne tik stengtis translyčiams asmenims suteikti palankias sąlygas gyventi mūsų šalyje, bet ir siekti maksimalaus jų teisių užtikrinimo. Yra nemažai Europos šalių, kaip pvz., Argentina, priėmusi bene tobuliausią įstatymą, ginantį translyčius asmenis. Šį įstatymą giria ir LGBT organizacija, kuri pabrėžia, kad Argentinos įstatymas, nepaisant to, jog yra kitos teisinės jurisdikcijos teisės aktas, tačiau yra puikus nacionalinio reguliavimo lyties pakeitimo – tiek teisinio pripažinimo, tiek medicininių procedūrų - kontekste pavyzdys. Šiuo įstatymu yra pripažįstama translyčių asmenų apsisprendimo teisė, nėra keliamas sterilizacijos, skyrybų, psichiatrinės diagnozės reikalavimai, užtikrinama translyčių asmenų teisė į privatumo apsaugą. Pabrėžtina, jog minimame įstatyme yra įtvirtinta greita administracinio pobūdžio procedūra, kuri trunka apie 3 savaites.[110]

Taip pat savo teisės sistemoje naujovę įvedė ir Vokietija, 2018 m. gruodžio mėnesį priėmusi sprendimą asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose pasirinkti trečiąją lytį arba jos iš viso nerašyti, ir net Pakistanas, kuris 2018 m. gegužės mėnesį priėmė vieną iš progresyviausių lytinės tapatybės pripažinimo įstatymų pasaulyje. Tame įstatyme yra numatyta pareikštinė teisė į lytinės tapatybės pripažinimą, numatyta opcija pasirinkti neutralią lytį X ir įvairios kitos didelės reikšmės turinčios teisės.[111] O tuo tarpu Europoje iš visų valstybių narių tik Danijoje ir Maltoje galioja pilnai tarptautinius translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos standartus atitinkantis nacionalinis reguliavimas.[112] Todėl matydama progresuojantį pripažinimo procesą įvairiose šalyse, Lietuva taip

[110] Tomas Vytautas Raskevičius, *Supra* note 86;
[111] Tomas Vytautas Raskevičius, *Supra* note 76;
[112] Tomas Vytautas Raskevičius, op. cit;

pat galėtų efektyviau remtis kitų šalių praktika ir semtis gerų idėjų ir sprendimų, prisimindama ir byloje *L. prieš Lietuvą* išsakytas EŽTT pastabas.

Pripažintina, kad translyčiams asmenims lyties tapatumo pripažinimo įstatymas yra itin svarbus ir reikalingas, todėl dėl šio įstatymo priėmimo svarbos savo nuomonę išreiškė ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento direktorius Aurimas Brazdeikis. Jo teigimu, įstatymo nepriėmimas ir nesureguliavimas aktualių ir opių klausimų ateities perspektyvoje yra niekam nenaudingas: tiek asmenims, kuriems labiausiai reikia aiškaus reguliavimo ir teisinės apsaugos, tiek pačiai teismų sistemai, nes yra kuriamas papildomas krūvis, nors galbūt priėmus įstatymą keliami klausimai galėtų būti sprendžiami visai kitaip nei iki šiol. Taip pat tokia situacija yra visiškai nenaudinga įstatymų leidėjui, nes ne jis kuria taisykles, nors tai turėtų daryti, o teismai. Ši situacija liečia visą visuomenę, nes mes neturime bendro sprendimo ir tikslių atsakymų, kurie svarbūs ir mūsų visuomenės daliai. Tačiau net ir esant tik įstatymo projektui, teismų požiūris palankus ir pagirtinas, nes projekte yra nustatyta neteisminė tvarka. Taip pat A. Brazdeikio manymu, atkreipiant dėmesį į plačiai aptartus medicininius klausimus ir aspektus, tai neturėtų būti teisminio vertinimo objektu. Nes remiantis tarptautine praktika, teismo vertinimo ribos šiais klausimais yra gana siauros, todėl tokie dalykai turėtų būti sprendžiami kitur.[113]

Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas numato gana įdomią normą, t. y. grįžtamąjį lytinės tapatybės pripažinimą. Ši norma reiškia pakartotinį lytinės tapatybės įtvirtinimą, apimantį asmens vardą, lytį, asmens kodą, taip, kad šie įrašai atspindėtų ankstesniąją biologinę lytį. Tačiau ir ši nuostata numato įvairias sąlygas, kurias atitinkant galima ja pasinaudoti. Šią normą A. Brazdeikis vertina gana skeptiškai, nesuvokdamas, kodėl grįžtamajam lytinės tapatybės pripažinimui reikalinga teisminė tvarka, kai tuo tarptu pirminis lytinės tapatybės pripažinimas to nereikalauja. Kitas aspektas, kad 6 straipsnyje, kuriame numatomas grįžtamasis lytinės tapatybės pripažinimas, nurodoma, kad pareiškimas dėl grįžtamojo pripažinimo teikiamas Vilniaus apygardos teismui, t. y. aukštesnės instancijos teismui. LAT Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento direktoriaus teigimu, didžiausias neaiškumas teismui galėtų kilti dėl būtinų minėtame įstatyme nurodytų sąlygų: teismo valiai palikta įvertinti būtinumą, viešą interesą ir priežasčių pagrįstumą bei numatyti, ar nebus pažeisti kitų asmenų teisėti lūkesčiai ir interesai. Kaip turėtų būti suprantamos šios sąvokas, įstatyme nepaaiškinta. Todėl manytina, kad jei būtų priimtas toks įstatymas, teismui kliūtų nemenka ir sunki

[113] Aurimas Brazdeikis, Teisinio lytinės tapatybės pripažinimo probleminiai aspektai konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros beieškant, Vilnius, 2018 rugsėjo 6 d.;

užduotis teisingai išaiškinti šias užšifruotas įstatymo sąlygas: ar kaip siekį uždrausti grįžtamąjį pripažinimą, ar susieti jį su medicininiais kriterijais ir pan.[114]

Reikia pripažinti, kad Lietuva padarė nemažą pažangą translyčių asmenų teisių įgyvendinimo srityje, turint omenyje, kad Translyčių asmenų įstatymo projektas atsirado tik 2017 m. Nepaisant to, šis įstatymas vis dar negalioja ir sulaukia nemažai įvairių institucijų bei teisės ekspertų kritikos dėl tam tikrų savo formuluočių ir normų, į kurias privalu įsigilinti ir išnagrinėti jas gilesniu teisiniu lygmeniu, norint surasti geriausią sprendimą, siekiant patobulinti minimą įstatymą.

3.1.1. Medicininių paslaugų teikimas

Pateikus svarstyti potencialų įstatymo projektą, kuriame pastebima nemažai neaiškumų, jį kritikuoti suskubo ir Lietuvos medikai bei psichiatrai. Dauguma jų nepritaria parengtam projektui, nes jis nereglamentuoja medicinos paslaugų. Jų manymu, įstatymas gali padaryti didelę žalą translyčiams asmenims.

Jaunųjų psichiatrų asociacija atkreipė dėmesį į parengto įstatymo nuostatas ir visų pirma pastebėjo formuluotę, jog lytinis tapatumas yra įgimtas ir nulemptas lytinių XX ir XY chromosomų. Anot specialistų, tokia formuluotė yra neteisinga, nes tapatumas reiškia labai subjektyvų dalyką ir aprėpia ne tik lytiškumą, bet it įvarius kitus faktorius: profesiją, tautiškumą iš pan. Taigi neteisinga būtų teigti, jog tapatumas yra įgimtas, jis susiformuoja mūsų aplinkoje.

Dažnai visuomenėje susiduriama su dviem panašiomis, tačiau visai skirtingą prasmę turinčiomis sąvokomis – socialinė lytis ir biologinė lytis. Biologinė lytis aprėpia anatominius ir fiziologinius bruožus, o socialinė lytis reiškia savybių rinkinį, kuris stereotipiškai yra priskiriamas vyrams arba moterims ir neturi tiesioginio ryšio su mūsų biologija.

Manoma, kad bandymas šiuo projektu užkirsti kelią lyties keitimo procedūroms gali būti žalingas ir panaikina labai svarbų pagalbos mechanizmą daliai Lietuvos Respublikos piliečių. Projekto aiškinamajame rašte nurodyta, kad „pagalba transseksualiems asmenims turi būti psichologinė ir psichiatrinė, siekiant atkurti asmens kūno ir mąstymo harmoniją, padėti priimti savo genetiškai nulemtą prigimtį, o ne klaidinti asmenį leidžiant jam galvoti, kad jis yra arba gali būti tuo, kuo iš prigimties nėra“[115]. Pasak Gabrielės Subačiūtės, tokios terapijos yra vadinamos pataisomosiomis, jos skirtos ne tik lytiniam tapatumui, bet ir seksualinei orientacijai pakeisti. Tačiau pasak specialistės, jos

---

[114] *Ibid*;
[115] Aiškinamasis raštas, *Supra* note 101;

yra visiškai moksliškai nepagrįstos ir prieštarauja žmogaus teisėms bei etikos principams. Negana to, jos gali sukelti neigiamus padarinius translyčiams asmenims, nes yra taikomos prievartiniu būdu, todėl dauguma Europos ir viso pasaulio organizacijų pasisako prieš tokio tipo terapijas. G. Subačiūtės teigimu, terapijų tikslas turi būti nukreiptas į asmenį ir į tai, kad jis pasijaustų visavertis, susigyventų su savo tapatybe, tačiau ne į tai, kad asmuo bandytų keisti savo nuomonę, požiūrį į save ir savo tapatybę, nes suaugusio žmogaus nuomonė būna susiformavusi ir giliai įsišaknijusi, todėl tokio tipo terapijos asmenims tik pakenktų.

Remdamasi prieš tai išdėstyta nuomone, jaunųjų psichiatrų asociacija siūlytų tokio tipo interdisciplininės sveikatos priežiūros paslaugas:

1) psichikos sveikatos priežiūros paslaugas;
2) hormonų terapiją;
3) chirurgines intervencijas.

Pabrėžtina, kad tokios paslaugos būtų siūlomos tik tiems transseksualiems asmenims, kuriems jos reikalingos. Medicininės intervencijos transseksualiems asmenims laikomos pagalbos standartu ir yra pakankamai saugios, kai jas atlieka kvalifikuoti specialistai. Atskleidžiant šių siūlymų svarbą, būtina juos išnagrinėti plačiau.

Psichikos sveikatos priežiūros paslaugas teikiantys specialistai turėtų kelias pagrindines užduotis, t. y. įvertinti lyties disforiją, jos tęstinumą ir išreikštumą. Kitaip tariant, šis įvertinimas turėtų būti rekomendacinio ir bendradarbiaujančio požiūrio, siekiant padėti asmeniui suprasti save. Taip pat jie turėtų siekti atrasti geriausią ir tinkamiausią pagalbos būdą: psichoterapiją, individualų ar šeimos konsultavimą ir t. t. Psichoterapija būtų vienas iš pagrindinių siūlymų, kuris, priešingai nei aiškinamajame rašte pateikiama nuostata, kad psichologinės intervencijos turi atlikti „pataisomąjį“ vaidmenį, turėtų tikslą padėti asmeniui susivokti, kokią reikšmę lytis jam turi formuojant ryšį su pačiu savimi ir visuomene, bei įgalinti pacientą pasiekti stabilumą, priėmimą ir pasitenkinimą lyties vaidmeniu, kuris nebūtinai turi sutapti su biologine lytimi.

Dar viena plati sritis yra hormonų terapija, kuri, kaip prieš tai buvo minėta, yra taikoma daugumoje Europos valstybių. Šiuo atveju didelis vaidmuo tektų endokrinologui, nes medikamentai būtų skiriami individualiai ir saugiai. Kaip jau buvo minėta anksčiau, valstybėse, kuriose nėra aiškaus reglamentavimo, atsiranda nesaugaus bei specialistų neprižiūrimo hormonų vartojimo rizika, nes asmenys bet kokiu atveju vis vien ieško pagalbos. Užsienio literatūroje ne kartą rašyta, kad nelegalūs hormonai yra pasiekiami tiek suaugusiesiems, tiek paaugliams, o tai kelia dar didesnę grėsmę visuomenei.

Psichiatrų asociacija kaip dar vieną pagalbos mechanizmą siūlo chirurgines intervencijas. Tai yra vienas iš paskutiniųjų ir labiausiai apsvarstomų žingsnių padedant daliai transseksualių asmenų. Žinoma, kad nemažai transseksualų susigyvena su savo lytiniu tapatumu ir jiems chirurginių intervencijų neprireikia, tačiau yra ir tokių asmenų, kurie siekdami pašalinti diskomfortą savo gyvenimo be chirurginės intervencijos nebeįsivaizduoja. Specialistų manymu, visiškas chirurgijos uždraudimas kelią grėsmę tokių asmenų psichologinei savijautai, nes jiems tai yra itin jautri tema.

Dažnai kyla klausimas, ar asmenys, atlikę lyties keitimo operaciją, yra laimingi ir patenkinti savo naujuoju lytiniu tapatumu ir savo būkle apskritai. Buvo atlikta nemažai tyrimų, kurie parodė, kad didžioji dalis tanslyčių asmenų jaučiasi patenkinti savo būkle po lyties keitimo operacijos.

Todėl autorės nuomone, įstatymų leidėjas privalo atkreipti dėmesį į medicinos paslaugų užtikrinimą translyčiams asmenims. Aiškus minėtų paslaugų reglamentavimas leistų asmenims gauti saugų gydymą ir reikiamą specialistų pagalbą, nes būtent dėl neaiškaus teisinio reglamentavimo Lietuvos medikai negali to padaryti, nors neslepia, jog būtų tam pasiruošę. Aiškumas suteiktų galimybę rinktis ir konsultuotis įvairiais klausimais ir negana to, neleistų plisti nelegalių ir nepatikimų preparatų prekybai, taip pat skatintų žmones daugiau kalbėti apie savo problemas bei kreiptis pagalbos, jei ji yra būtina.

Nors kaip jau buvo minėta, medicinos paslaugos translyčiams asmenims nėra užtikrinamos ir apibrėžtos, tačiau medikai ir kiti specialistai rankų nenuleido ir pasiūlė translyčių asmenų sveikatos priežiūros aprašą. Vienas iš šio aprašo sudarytojų gydytojas Robertas Adomaitis teigė, kad translyčiai asmenys medicininės pagalbos ieško vienais ar kitais būdais, dėl to, jeigu tokios medicininės paslaugos nėra reguliuojamos, sukuriama niša nelegalioms ir nesaugioms paslaugoms. Lietuvoje sėkmingai gydomos translyčių asmenų užsienyje atlikto gydymo pasekmės, viena iš jų yra operacinio gydymo komplikacijos. Neturėdami galimybės paslaugų gauti mūsų šalyje, asmenys važiuoja jų ieškoti į užsienį, tačiau grįžta su įvairiomis komplikacijomis, kurių gydyti mūsų įstatymai jau nebedraudžia. Dėl to specialistas pabrėžia, kad translyčių asmenų sveikatos priežiūros aprašas ir legalios sveikatos priežiūros paslaugos užtikrintų šių asmenų saugumą.[116]

Minimo aprašo tikslas buvo sudaryti sąlygas translyčiams asmenims gauti sveikatos priežiūros paslaugas, t. y. psichologų, psichiatrų konsultacijas bei pakaitinę hormonų terapiją. Chirurginės lyties keitimo galimybės šiame apraše nėra aptariamos. Reikia pripažinti, kad ganėtinai siaurą aprašą sąlygojo pora veiksnių: visų pirma nėra lyties keitimo tvarką reglamentuojančio

[116] Robertas Adomaitis konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros beieškant, Vilnius, 2018 rugsėjo 6 d.;

įstatymo, dėl šios priežasties neįtrauktas chirurginis lyties keitimas bei atsižvelgiant į pasikeitusią nacionalinių teismų praktiką toks aprašas sudarytas tam, kad asmenys būtų laisvi pasikeisti asmens tapatybės dokumentus teismine tvarka be privalomojo chirurginės operacijos reikalavimo. Tačiau Sveikatos apsaugos ministerija dėl šio aprašo savo pozicijos neišreiškė.[117]

Tiek įstatymo nepriėmimas, tiek visiškai ignoruojamas translyčių asmenų sveikatos priežiūros aprašas suteiktų kur kas daugiau aiškumo ir tiksliai nurodytų, kokias sveikatos priežiūros priemones ir pagalbą translytis asmuo galėtų gauti vienomis ar kitomis sąlygomis. Todėl autorės nuomone, prisimenant, kas reglamentavimas būtinas dėl translyčių asmenų gerovės, minėtas aprašas ar koks nors kitas į jį panašus dokumentas turėtų būti patvirtintas.

Galima preziumuoti, jog Lietuva, turinti pareigą teikti eilines ataskaitas Europos Tarybos Ministrų Komitetui dėl sprendimo L. prieš Lietuvą byloje, prie aprašo sugrįš gavusi neigiamą įvertinimą dėl įstatymų leidėjo bei vykdomosios valdžios vykdomų veiksmų.

Taip pat Lyties tapatumo pripažinimo įstatymo projekte kaip viena iš būtinų sąlygų asmens lyčiai pripažinti yra diagnozuotas lyties tapatumo sutrikimas. Šiuo klausimu savo nuomonę išreiškė Aurimas Brazdeikis. Šioje nuostatoje minima įstatymu nustatyta tvarka. Jo teigimu, šios sąlygos egzistavimas dabartiniame projekte leidžia suprasti, kad daug kas priklausys nuo įstatymo įgyvendinamųjų teisės aktų. Kitaip tariant, ne nuo paties įstatymo, o nuo to, kaip vykdomoji valdžia jį įgyvendins, nes minėta sąlyga dėl lyties tapatumo sutrikimo diagnozės gali būti sureguliuota labai paprastai arba sudėtingai. Sudėtingumas galėtų padaryti dar vieną spragą, kurią patiems teismams ir tektų užpildyti.

Taigi, autorė siūlo įstatymų leidėjui patvirtinti translyčių asmenų sveikatos priežiūros aprašą arba kitą poįstatyminį teisės aktą nurodantį kokios medicininės priemonės gali būti suteikiamos translyčiams asmenims. Tuo pačiu patvirtnti tvarką dėl medicinių paslaugų apmokėjimo translyčiams asmenims. Šiuo atveju, autorė siūlo dalinį medicininių paslaugų suteikimo apmokėjimą, kuris priklausytų nuo turimų Sveikatos draudimo fondo (toliau – PSDF) dydžio, kurį nustatytų Valstybinė ligonių kasa prie sveikatos apsaugos ministerijos. Taip pat papildyti Lietuvos Respublikos lytinės tapatybės įstatymo projekto 4 str. 2 d. naujais punktais:

„turi buti praėjęs psichoterapijos kursą“.

„priešingos lyties yra ne mažiau, nei 3 metus“.

[117] „Žmogaus teisės Lietuvoje“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2016-2017 https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/06/2016-2016_Zmogaus_teisiu_apzvalga.pdf 46-47

Šie aspektai yra labai svarbūs, nes sutrikimo nustatymas yra viena iš būtinų projekte minėtų lytinio tapatumo pripažinimo sąlygų, todėl jų neišsprendus iki galo, gali būti apsunkintas ir i dar labiau užvilkintas ir taip ilgai truksiantis procesas ir jo įgyvendinimas.

Apibendrinę matome, kad tiek jaunųjų psichiatrų asociacijos, tiek teismo nuomone, analizuojamas įstatymas ar papildomi poįstatyminiai aktai, gairės privalo tiksliau apibrėžti bei nustatyti galimas ar reikalaujamas medicinines priemones translyčiams asmenims. Nustatytos translyčiams asmenims taikomos medicininės priemonės, kurias būtų galima gauti mūsų šalyje, suteiktų daugiau aiškumo pačiam pripažinimo procesui ir kartu pagreitintu proceso eigą.

3.1.2. Santuokos sudarymas

Šį skyrelį reiktų pradėti nuo EŽTT konvencijos 12 straipsnio, kuriame sakoma, kad „Vyrai ir moterys, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir sukurti šeimą pagal šią teisę reguliuojančius valstybės vidaus įstatymus“.[118] Ši teisė yra glaudžiai susijusi su Konvencijos 8 straipsnyje nustatyta privataus gyvenimo apsauga, tad galima teigti, kad būtent teisė į santuoką yra viena iš privataus gyvenimo apsaugos sričių.

Įstatymo projekto 4 straipsnio 1 dalies 4 punkte yra numatyta sąlyga, kad asmuo, norintis įgyvendinti savo teisę į lytinės tapatybės pripažinimą, turi būti nesudaręs santuokos. O to paties projekto 11 straipsnyje nurodyta, kad asmuo, įgyvendinęs teisę į lytinės tapatybės pripažinimą, santuoką gali sudaryti įstatymų numatyta tvarka.[119] Galima pastebėti, kad tokia projekto formuluotė visiškai neatitinka Konvencijos normos, nes projekto 4 straipsnis reiškia, kad asmuo, jau gyvenantis santuokoje, neturi galimybės įgyvendinti teisės į savo lytinę tapatybę arba nutraukti santuokos, tik nežinia, kokiu pagrindu, nes remiantis CK 3.49 straipsniu, santuoka gali baigtis abiejų sutuoktinių bendru sutarimu, vieno sutuoktinio prašymu arba dėl sutuoktinio kaltės.[120]

Visai kitas atvejis, kai iš pradžių yra realizuojama teisė į lytinę tapatybę ir vėliau sudaroma santuoka, ką projekto 11 straipsnis ir teigia. Tačiau čia kyla klausimas, kaip vertinti galiojančią civilinio kodekso normą, kuri teigia, kad santuoka sudaroma tarp skirtingos lyties asmenų.

Lietuvos teisės doktrinoje teigiama, kad turi būti paisoma biologinės asmens lyties, tačiau jau 2002 m. ši pozicija kėlė abejonių, kai EŽTT pasisakė, jog turi būti paisoma tos lytinės tapatybės, kurią asmuo pats realizuoja ir pagal ją turi būti sprendžiama, ar asmuo gali sudaryti santuoką. Šioje byloje

---

[118] *Supra* note, 49;
[119] Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, *Supra* note 9;
[120] Civilinis kodeksas, *Supra* note 1;

nebuvo sprendžiamas klausimas dėl tos pačios lyties asmenų santuokos, tačiau profesorius neabejoja, kad su tokiu klausimu Lietuvos teisinėje sistemoje tikrai būtų susidurta, prisimenant ir tai, jog mūsų šalyje tos pačios lyties asmenų santuokos nėra įteisintos ir sureguliuotos. Negana to, mūsų įstatymai nereguliuoja ir partnerystės tarp tos pačios lyties asmenų. Visa tai byloja, kad asmuo, pakeitęs savo lytį, negalės sudaryti santuokos, jeigu jo biologinės lyties požymiai sutaps su pastarojo partnerio biologine lytimi. To nepavyks pasiekti, net jei aptarinėjamo projekto nuostata teigia ką kitą. Gali atsitikti ir tokių atvejų, kai abu asmenys bus realizavę savo teisę į lytinės tapatybės pripažinimą, ir vėlgi, kaip ir prieš tai minėtu atveju, asmenims nebūtų galimybės sudaryti santuokos. Todėl V. Mizaro požiūriu, tokia projekto nuostata visai neatitinka translyčių asmenų orumo standartų ir neužtikrina jų teisių apsaugos. Pažymėtina, kad translytis asmuo, kaip ir bet kuris kitas Lietuvos Respublikos pilietis, turi teisę į šeimos gyvenimo pagarbą. [121]

Projekto aiškinamajame rašte yra pasakyta, kad siekiant tinkamai įvykdyti EŽTT byloje *L. prieš Lietuvą* sprendimą, projektas parengtas pagal translyčių asmenų privataus gyvenimo apsaugos principus. Reikia pripažinti, kad reikalavimas būti nesusituokus galėtų reikšti tik dalinį žmogaus teisių apsaugos užtikrinimą, nes Lietuvoje tos pačios lyties santuokos nėra pripažįstamos. Šiuo atveju yra remiamasi EŽTT Didžiosios kolegijos 2014 m. sprendimu byloje *Hamalainen prieš Suomiją,* kuriame teismas konstatavo, kad reikalavimas išsituokti, siekiant teisinio lytinės tapatybės pripažinimo, pripažintinas neprieštaraujančiu Konvencijos atžvilgiu tik tada, jeigu valstybėje yra užtikrinta tos pačios lyties partnerystės galimybė, t. y. asmenų, norinčių išsaugoti esamą šeimos santykių teisinę sąjungą.[122] Tačiau kaip jau buvo minėta, mūsų nacionalinės teisės sistemoje tos pačios lyties partnerystė nėra reguliuojama, dėl to tokia projekto norma pripažįstama pažeidžianti 2014 m. EŽTT sprendimą. Taip pat reikia pabrėžti, kad tokia normų kolizija, neatitinkanti viso teisinio šalies reguliavimo, pažeidžia visų pirma asmens orumą. Vadinasi, mes leidžiame lytinio tapatumo pripažinimą, tačiau draudžiame asmeniui gyventi savo šeiminį gyvenimą teisinių santykių prasme.

Štai translyčių asmenų teises ginančios organizacijos teigia, kad priverstinės skyrybos arba santuokos anuliavimas, kuris dar dominuoja daugumoje Europos šalių, sukelia papildomų sunkumų tiek lytį pripažinusiam asmeniui, tiek ir jo sutuoktiniui ar santuokoje augantiems vaikams, kurie praranda su jų tėvų teisiniu sutuoktinių statusu susijusias teises. Tokiu atveju įstatymo projekte reikėtų atriboti teisinį lyties pripažinimą nuo reikalavimo būti nesusituokus.[123]

---

[121] Vytautas Mizaras, *Supra* note 79;
[122] Aiškinamasis raštas, *Supra* note 101;
[123] Atmintinė, *Supra* note 75;

Dėl vaikų ir tėvų santykių vienam iš tėvų esant teisiškai pripažinus lytį pasisakė ir EŽTT byloje *P.V. prieš Ispaniją.* Šioje byloje teismas pažymėjo, jog su teisiniu lyties pakeitimo pripažinimu susijusias administracinio pobūdžio procedūras įtvirtinantys nacionaliniai teisės aktai neturėtų daryti įtakos iš tėvų ir vaikų santykių kylančioms teisėms ir pareigoms. Kaip pavyzdį teismas pateikė siekį apriboti vaiko globos ir lankymo teises, remiantis vien tik vieno iš tėvų translyte tapatybe, kurį įvardino, kaip diskriminacija lytinės tapatybės pagrindu. *(aut pastaba)* Vadinasi, vaikų ir tėvų ryšys negali būti apribotas remiantis ta aplinkybe, kad vienas iš tėvų ketina atlikti, atlieka šiuo metu ar jau buvo atlikęs lyties keitimo procedūrą. Tai įtvirtinančios normos yra minimos ir Jungtinių Tautų (toliau – JT) vaiko teisių konvencijoje. Šios konvencijos 7.1 str. kalba apie vaiko teisę būti globojamam savo tėvų, o 9 str. numato, kad vaikas negali būti atskirtas nuo savo tėvų prieš jų valią, jei tai neprieštarauja vaiko interesų pirmumo principui. Svarbu atkreipti dėmesį, jog konvencijos 2 str. numato ir dar vieną svarbią normą t.y, vaiko teisių užtikrinimas be jokios diskriminacijos dėl vaiko tėvų statuso (įskaitant ir lytinę tapatybę) principas. *(aut pastaba)* Remiantis JT vaiko teisių konvencija darytina prielaida, jog su lytine tapatybę susiję aspektai neturėtų daryti įtakos siekiant įvertinti tėvų įgudžius, o tuo pačiu keisti teisinį vaikų ir tėvų tarpusavio statusą.[124]

EŽTT 2002 m. jurisprudencijoje bylose *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę ir I prieš Jungtinę Karalystę* pakeitė savo nuomonę, pašalindamas biologinį lyties nustatymo kriterijų kaip vieną iš esminių santuokos tęstinumo elementų. Iki tol buvo susiformavusi nuomonė, jog santuoka, Konvencijos 12 straipsnio prasme yra tradicinė santuoka tarp skirtingos biologinės lyties asmenų.[125] Ir tik vėliau, pasikeitus pozicijai dėl Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo, išaugus visuomenės tolerancijai, teismui kur kas svarbesniais faktais tapo mokslas, pažangą daranti medicina, pasiekianti, kad asmuo po jam atliktos lyties keitimo operacijos ar hormonų terapijos įgautų beveik visus priešingos lyties asmens išorinius požymius. Šiuose sprendimuose teismas pabrėžė, kad Konvencijos 12 straipsniu yra saugoma fundamentali, arba kitaip pamatinė, vyro ir moters teisė susituokti ir sukurti šeimą. Tokia formuluotė reikštų, kad homoseksualūs asmenys santuokos sudaryti negalėtų, tačiau formaliu aiškinimu, lyties keitimo įstatymas nurodo, kad santuoka gali būti sudaryta tarp priešingos lyties asmenų pagal jų gimimo liudijimus. Tačiau žinant faktą, kad po lyties keitimo operacijos ar hormoninio gydymo asmens chromosomose yra užfiksuojama priešinga lytis nei asmens naujame gimimo liudijime, manytina, kad santuoka tarp tos pačios lyties asmenų vis dėlto yra galima.[126] Toks šalies pasirinktas pripažinimas laikomas formaliuoju.

---

[124] Tomas Vytautas Raskevičius, *Supra* note 86;
[125] *Supra* note 46;
[126] Indrė Baltuonytė, *Supra* note 17;

Dideles galimybes translyčiams asmenims šeimos santykių kontekste atvėrė Lietuvos Konstitucinis teismas, kuris 2019 m. sausio 11 d. savo nutarime palietė keletą svarbių aspektų. Byla, kurioje Baltarusijos pilietis kreipėsi į teismą su prašymu gauti šeimos nario statusą. Ieškovas su lietuviu Danijos Karalystėje įteisino tos pačios lyties partnerystės santuoką ir tais pačiais metais kreipėsi į Migracijos tarnybą dėl galimybės gauti leidimą gyventi Lietuvoje šeimos nario teisėmis. Tačiau tarnyba atsisakė tenkinti tokį prašymą, motyvuodama tuo, jog vienos lyties partnerystė Lietuvoje yra negalima ir ši jaunuolių sąjunga negali būti įtraukta į apskaitą, dėl to Baltarusijos piliečiui negali būti išduotas šeimos nario statusas. Pabrėžtina, kad nors tiesiogiai šioje byloje nebuvo kalbama apie translyčius asmenis, tačiau Konstitucinio teismo nutarimas paliečia ir su šia asmenų grupe susijusius klausimus.

Visų pirma teismas pabrėžė, kad Konstitucijos 29 str. draudžia diskriminaciją tiek seksualinės orientacijos, tiek lytinės tapatybės atžvilgiu. Nors šis straipsnis numato baigtinį draudžiamų pagrindų sąrašą, tačiau teismas akcentavo, kad siekiant užtikrinti asmenų lygiateisiškumą principą, būtina šį sąrašą aiškinti kur kas plačiau. Įdomu tai, kad diskriminacija lytinės tapatybės pagrindu eksplicitiškai nedraudžiama nei vieno įstatymo ar poįstatyminio teisės akto, todėl šis aspektas galės tapti svariu argumentu įtraukiant šį pagrindą į diskriminaciją draudžiančius nacionalinės teisės aktus.

Nutarime teismas pakartojo savo poziciją, kad Konstitucija ya antimažoritarinis teisės aktas, kuris visų pirma gina individą. Taip pat paaiškino, kad demokratinėje teisinėje valstybėje vyraujančios daugumos visuomenės nuostatos negali tapti konstituciškai pateisinamu pagrindu vien dėl asmenų lytinės tapatybės. Preziumuojama, kad tokiu savo aiškinimu teismas leido suprasti, jog konstitucinė vertybė yra ne stereotipai, o žmogaus orumas, ir įstatymų leidėjo pareiga yra užkirsti kelią asmens teisių ir laisvių pažeidimams. O tai reiškia, kad konstitucine prasme neegzistuoja jokios kliūtys įteisinti tos pačios lyties partnerystės mūsų šalyje.

Taip pat Konstitucinis teismas pasisakė ir dėl šeimos sąvokos. Jis konstatatvo, kad šeimos samprata yra neutrali lyties pagrindu, o pagal Konstituciją yra ginamos ir saugomos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą ilgalaikiais šeimos santykiais ir šeimos narių atsakomybe, supratimu ir emociniu prieraišumu, pagalba ir įvairiais kitais dalykais. Toks aiškinimas suponuoja, kad tos pačios lyties poros taip pat yra laikomos šeima, jeigu jų santykiai yra ilgalaikiai. Tad jeigu mūsų šalies Konstitucija saugo tokio tipo šeimas, tai įstatymų leidėjas turi surasti tinkamą teisinį sprendimą šioms šeimoms. Teismas pakartojo, jog šeima neturi būti kildinama tik iš vyro ir moters. Taip pat atkreipė dėmesį, jog atsižvelgiant į objektyviai ir konstituciškai pagrįstus kriterijus,

galėtų būti nustatytas diferencijuotas valstybės globos ir paramos šeimai teisinis reguliavimas. Tai reiškia, kad toks institutas gali ir neprilygti vyro ir moters santuokai, tačiau juo neturi būti kvestionuojamos tos pačios lyties porą sudarančių asmenų šeimos nario statusas.[127]

Remiantis tokia Konstitucinio Teismo išvada, autorė siūlo įstatymų leidėjui įteisinti tos pačios lyties asmenų partnerystę ir papildyti lytinės tapatybės įstatymo 4 str. 2 d. 4 p ir išdėstyti taip:

4 str. Lytinės tapatybės pripažinimo sąlygos ir tvarka

2.d. Teisė į lytinės tapatybės pripažinimą įgyvendinama esant visoms šioms sąlygoms:

4) asmuo turi būti nesusituokęs, išskyrus atvejus, kai asmenys santuokoje gyvena ne trumpiau nei 3 metus.

Argentina savo 2012 m. priimtu Lyties tapatybės įstatymu, kuris pripažintas bene progresyviausiu įstatymu tarp visų šalių, šeimos teisinių santykių nereguliuoja. Įstatymo 7 straipsnio 2 dalyje sakoma, kad joks oficialių įrašų keitimas asmens dokumentuose neturi jokios įtakos asmenų teisėms, net ir toms, kurios susijusios su šeimos teise, jei nepasikeičia turimų teisių forma ir turinys.[128] Tai rodo, kad priimtas įstatymas visiškai neriboja asmenų teisės į šeimos turėjimą ir jos kūrimą. Tuo labiau nereikalauja, jog asmuo, norintis pasikeiti lytį, būtų nesusituokęs. Autorės nuomone, įstatymas sukurtas demokratijos ir lygybės pagrindais, kad kiekvienas asmuo, nepaisant jo lyties ar įsitikinimų, turėtų teisę į šeimos kūrimą kaip dviejų asmenų laisvę. Štai, pavyzdžiui, Švedijos lyties pripažinimo įstatymas numato, jog prašymas dėl lytinės tapatybės pripažinimo netvirtinamas, jeigu asmuo yra registruotoje partnerystėje.[129] Papildomų sąlygų dėl santuokos jame nėra. Vadinasi, šioje šalyje asmuo, norintis įgyvendinti savo teisę į lytinės tapatybės pripažinimą, taip pat turi būti nesusituokęs.

Taigi iš darbe pateiktų pavyzdžių matyti neišpildyti lygybės ir žmogiškumo principai Lietuvos lytinės tapatybės pripažinimo projekte, taip pat iš dalies pažeidžiama norma dėl santuokos sudarymo ir galėjimo sukurti ir turėti šeimą. Konstatuota, kad Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad tos pačios lyties partnerystės institutas mūsų šalyje gali būti priimtas ir konstitucine prasme tam nėra jokių kliūčių, o šeimos sąvoka privalo būti išplėsta.

Dabartiniame įstatymo projekte pasigendama profesoriaus V. Mizaro išsakytų minčių, jog įstatymas privalo būti kuriamas asmenims, kuriems jis ir yra reikalingas, ir akcentuojama geroji praktika, į kurią turi būti atkreiptas dėmesys.

---

[127] Tomas Vytautas Raskevičius, „Konstitucinis Teismas: tos pačios lyties poros vis dėlto yra šeima“ Mano teisės, 2019 m. sausio 16 d. http://manoteises.lt/straipsnis/konstitucinis-teismas-tos-pacios-lyties-poros-vis-del-yra-seima/;

[128] Argentinos Respublikos Lytinės tapatybės įstatymas, https://www.lgl.lt/lgbt-pasaulyje/bendruomenes/trans/argentinos-respublikos-lytines-tapatybes-istatymas/;

[129] Švedijos lyties pripažinimo įstatymas, TGEU https://tgeu.org/sweden-gender-recognition-act-reformed-2012/;

3.1.3. Amžiaus riba

Lytinės tapatybės pripažinimas bei savęs sutapatinimas su kita lytimi, kaip žinoma, visiems pasireiškia skirtingai. Vadinasi, toks supratimas ir jautimasis kitokiu gali pasireikšti ir labai jauname amžiuje, t. y. nepilnamečiams asmenims. Kadangi tai yra jautri ir tik besivystančių asmenų grupė, įstatymas turėtų pažiūrėti į tokio amžiaus asmenis bei su jais susijusius klausimus labai atsakingai ir apgalvotai.

Psichologui Poškui savo praktikoje teko susidurti su translyčiais paaugliais. Jo teigimu, vieno iš tokių asmenų, kuris save tapatino su jaunuoliu, prašymas buvo, kad galėtų lankyti mokyklą ir kad kiti jį priimtų tokį, koks jis yra. Specialisto teigimu, net nebuvo galima pastebėti, jog pagal pase pateiktus duomenis iš tiesų jaunuolis buvo moteriškos lyties. Jis teigia, kad turime „išlipti iš diskriminavimo duobės“ ir pasekti gerą praktiką rodančių valstybių pavyzdžiu: bent jau priimti asmenis, suteikdami galimybę pakeisti jų dokumentuose nurodytą informaciją apie jų lytį ir vardą. [130] Taip pat autorės nuomone, reikėtų suteikti galimybę tokio amžiaus asmenims pasirinkti jų lytinę tapatybę ir ją pripažinti, įvertinus visas reikšmingas aplinkybes.

LR lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projekte yra numatyta viena iš sąlygų, kad teisė į lytinę tapatybę yra įgyvendinama tik pilnametystės sulaukusiam asmeniui. Tačiau projektas reguliuoja ir nepilnamečių asmenų lytinės tapatybės pripažinimą. Projekto 5 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad lytinės tapatybės pripažinimas gali būti įgyvendinamas ir nepilnamečiams asmenims, sulaukus 16 metų, arba esant tėvų sutikimui – ir 14 metų paaugliams. To paties straipsnio 2 dalis nurodo būtinas sąlygas, kurioms esant lyties tapatumo pripažinimas yra galimas: LR pilietybės turėjimas, anksčiau asmuo neturi būti įgyvendinęs teisės į lytinės tapatybės pripažinimą bei psichiatro išvada dėl lyties tapatumo sutrikimo gydymo.[131] Profesoriaus V. Mizaro nuomone, amžius įstatyme neturėtų būti ribojamas ar dar kaip nors reguliuojamas, jeigu numatoma, kad lyties pripažinimas įvykdomas teismo tvarka. Tai reiškia, kad pats teismas šiuo atveju ir vertins, kas geriausiai atitiks nepilnamečio interesus, ar jis yra pakankamai subrendęs ir ar lytinės tapatybės pripažinimo siekia laisva valia.[132] Darbo autorė linkusi iš dalies pritarti profesoriaus mintims. Anot autorės, toks amžiaus ribojimas, numatytas įstatymo projekte, suponuoja išvadą, kad, pvz., nepilnametis, būdamas 12 metų amžiaus, pagal normos formuluotę privalės sulaukti minimalaus 14 metų amžiaus ir pateikti tėvų sutikimą, kad galėtų

[130] Psichologas Poškus aspektai konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros beieškant, Vilnius, 2018 rugsėjo 6 d.;
[131] Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, *Supra* note 9;
[132] Vytautas Mizaras, *Supra* note 79;

įgyvendinti savo lytinės tapatybės pripažinimą. Vadinasi, visus metus iki reikiamo amžiaus limito jis turės jausti nepasitenkinimą savimi, gėdos jausmą, diskriminaciją ir kitus nemalonius jausmus, kas gali padaryti itin didelę moralinę žalą jo vystymuisi ir tolesniam gyvenimui. Taip pat reikėtų paminėti ir kitą svarbų elementą, kad galbūt jam sulaukus numatyto amžiaus tėvai neduos sutikimo ir taip bus užkirstas kelias jo, kaip asmens, kuris pats ir visi aplinkiniai, mato, kad jis nepertraukiamai save identifikuoja su kita lytimi, valios išraiškai. Tai reikštų, kad dar dvejus metus asmuo turės laukti, kol jam sueis 16 metų ir bus įgyvendintas jo pasirinkimas. Reikia pripažinti, kad tokie atvejai būtų išskirtiniai ir reti, tačiau įstatymas privalo suteikti apsaugą net ir tada, kai tai paliečia ypač mažą dalį asmenų. Reikėtų akcentuoti darbe paminėtus žodžius, jog įstatymas ir jį kuriantys asmenys turi siekti maksimumo. Tik tokiu atveju galima užtikrinti principus atitinkančią žmogaus teisių apsaugą bei siekti visapusiškų kompromisų. Nepaisant to, autorės manymu visiško atsisakymo reguliuoti amžiaus ribą negalima, nes tai galėtų sukelti tik dar daugiau spragų lyties pripažinimo procese.

Teisingo ir aiškaus reguliavimo būtinumą pagrindžia ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros atliktos LGBT asmenų gyvenančių Lietuvoje apklausos rezultatai. Šiuose rezultatuose atlikta analizė parodė, jog 88 % asmenų nuo 18 iki 24 metų bei 83 % asmenų daugiau, kaip 55 metų amžiaus teigė, jog galimybė pasikeisti asmens tapatybę patvirtinačius dokumentus kaip įmanoma anksčiau būtų turėjusi didelę teigiamą įtaką šių asmenų socialiniame gyvenima ir jo integracijos tendencijoms.[133] Šio mokslinio darbo autorės nuomone, tai tik dar labiau įrodo, kad teisinis lytinės tapatybės pripažinimas nepilnamečiams asmenims palengvintų jų kasdienį gyvenimą įvairiose gyvenimo srityse.

Dėl lytinės tapatybės pripažinimo nepilnamečiams reguliavimo pasisako ir LAT atstovas Aurimas Brazdeikis. Asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo 5 str. nuostatą jis lygina su emancipacija, kai nepilnametis iki 18 metų gali būti pripažintas visiškai veiksniu. Į šį procesą yra įtraukta vaikų teisių apsaugos institucija, kuri privalomai turi pateikti išvadą rengiantis bylai, taip pat turi dalyvauti bylos nagrinėjimo metu. O lytinės tapatybės pripažinimo metu šio dalyko nėra, nors įstatymo projektas numato daugybę sąlygų, kurias turėtų įvertinti pats teismas. Todėl A. Brazdeikio manymu, įžvelgiama galimybė ir į lyties pripažinimo procesą, būtent nepilnamečiams asmenims įtraukti vaikų teisių apsaugos instituciją, kuri, pasak jo, būtų labai naudinga.[134] Šio darbo autorės manymu, vaikų teisių apsaugos institucija teismui palengvintų darbą bei sutrumpintų procesą, vietoj teismo pati surinkdama dalį reikiamos informacijos ir medžiagos, reikalingos bylai nagrinėti ir

[133] Tomas Vytautas Raskevičius, *Supra* note 86;
[134] Aurimas Brazdeikis, *Supra* note 113;

sprendimui priimti. Tai nereiškia, kad įstatyme nenumatytos nuostatos dėl vaikų teisių apsaugos, teismas negalėtų vaikų teisių apsaugos institucijos įtraukti į bylą, tačiau žiūrint iš šalies bei lyginant lyties pripažinimo bei emancipacijos procedūras, galima įžvelgti panašumų. [135]

Galima įžvelgti ir dar vieną keblumą prisimenant grįžtamojo lytinės tapatybės pripažinimo teisę. Čia yra minima, kad šia teise gali pasinaudoti tik pilnametystės sulaukęs asmuo. Vadinasi, ir šiuo atveju nepilnametis negalės pasinaudoti šia galimybe ir privalės laukti projekte nurodyto amžiaus. Manytina, kad jeigu tokia galimybė įstatymo projekte iš viso yra numatyta, tai ji galėtų aprėpti ir nepilnamečius asmenis atsižvelgiant į visas jiems keliamas sąlygas. Šiuo atveju taip pat galėtų dalyvauti ir vaikų teisių apsaugos institucijos.

Argentinos „Lytinės tapatybės įstatymas“ su nepilnamečiais susijusius klausimus lytinės tapatybės pripažinimo atveju irgi reguliuoja. Šis įstatymas nustato, kad visi asmenys, norintys pakeisti įrašus savo asmens tapatybės dokumentuose, turi atitikti tam tikras sąlygas. Viena iš jų yra ta, kad asmuo būtų sulaukęs minimalaus, t. y. 18 m. amžiaus, išskyrus tam tikras išimtis. Išimtys yra nurodomos kitame straipsnyje – 5 str, kuriame kalbama apie nepilnamečių teisinę procedūrą pakeičiant jų dokumentus. Jame pateikta, kad prašymas dėl minėtos procedūros turi būti pateikiamas jų teisinių atstovų – tėvų, globėjų, rūpintojų su aiškiai išreikštu pačio nepilnamečio sutikimu, atsižvelgiant į jo gebėjimus ir geriausius interesus, kaip tai nustatyta Vaiko teisių apsaugos konvencijoje ir Mergaičių, berniukų ir paauglių apsaugos įstatyme Nr. 26. 061. Reikiamą pagalbą paskirta suteikti vaiko teisių advokatui paskirtam pagal įstatymą.[136]

Gali nutikti ir taip, kad nepilnamečių teisiniai atstovai atsisakys išreikšti sutikimą arba jų valios iš viso nebus įmanoma nustatyta. Todėl tokiu atveju, Argentinos įstatymas numato galimybę, remiantis asmens gebėjimais ir geriausiais interesais paskirti teisėjus, kurie priimtų sprendimą pagreitinto poceso tvarka. Po viso šito, atitikus abejuose straipsniuose numatytas sąlygas, atsakingas pareigūnas, be jokių papidomų teisinių ar administracinių procedūrų informuoja Civilinės metrikacijos skyrių dėl asmens vardo, pavardės ir lyties pasikeitimų. Pabrėžtina, kad remiantis šiuo įstatymu, minėta procedūra yra nemokama, individuali ir nereikalaujanti papildomo teisinio atstovavimo[137].

Taigi, kaip pastebima, Argentinos lytinės tapatybės įstatymas ganėtinai plačiai reguliuoja nepilnamečių lytinės tapatybės pripažinimo procedūrą. Matyti, kad kaip ir Lietuvos įstatymo projekte yra numatytas teisinių atstovų sutikimas, tačiau net ir jam nesant procedūra vis vien gali būti atlikta.

---

[135] *Ibid*;
[136] Argentinos Respublikos Lytinės tapatybės įstatymas, *Supra* note 128;
[137] *Ibid*;

Taigi, Argentinos įstatymas nesustabdo nepilnamečių nuo lytinės tapatybės pripažinimo. Reikia atkreipti dėmesį, kad šiame įstatyme yra minima, kad nepilnamečiams asmenims yra paskirtas jų advokatas, o nesant tėvų sutikimo teismas pats priemą sprendimą pagreitinto proceso tvarka. Viso što nėra Lietuvos lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projekte. Remiantis tuo, kad nepilnamečiai asmenys gali būti pažeidžiami žymiai greičiau ir stipriau galimybė iki 18 m. net ir nesant jų tėvų sutikimo gauti teisinį jų lytinį tapatybės pripažinimą teismo pagalba, reikštų labai daug. Visų pirma jiems nereiktų laukti metų metus iki kol visgi galės išreikšti savo nuomonę ir galės įsilieti į visuomenę, kaip pilnaverčiai piliečiai, o tai didelės svarbos ir naudos suteiktų pagreitintas teismo procesas. Visu antra, tai atitiktų 2010 m. bylos *L. prieš Lietuvą* pagrindines teismo išsakytas mintis, jog procesas turi būti skaidrus, greitas, lengvai prieinamas ir efektyvus. Manytina, kad teismas būtų visiškai įgalus įvertinti geriausius vaiko interesus ir ar šitoks pripažinimas jam tikrai būtinas ir netgi naudingas. Autorės nuomone minėtas projekto papildymas jį tik patobulintų bei priartintų prie naujos ir geros Europos šalių teisinės praktikos.

Šiuo metu tik kelios Europos šalys, kaip Austrija, Danija, Švedija ir Vokietija savo nacionaliniuose teisės aktuose nenustato apribojimų nepilnamečiams asmenims gauti teisinio lytinės tapatybės pripažinimo. Su šiuo pripažinimu susijusių administracinio pobūdžio procedūrų prieinamumas asmenims iki 18 metų amžiaus yra reglamentuotas aiškiai ir nedviprasmiškai. Šiose šalyse galiojantis teisinis reguliavimas atitinka Europos Tarybos Ministrų komiteto teiktas rekomendacijas CM/Rec2010(5) priedo 32 punkte pateiktą įpareigojimą valstybėms narėms teikti reikiamą paramą, apsaugą in informaciją nepilnamečiams asmenims, tokiu būtų įgalinant juos gyventi saugioje aplinkoje atsižvelgiant į jų lytinę tapatybę.[138]

Taigi, kalbant apie nepilnamečių teisių užtikrinimą mūsų lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projekte ir lyginant jį su nuodugniai išnagrinėtomis Argentinos įstatymų normomis teigtina, kad projektas ganėtinai plačiai suvaržo nepilnamečių galimybę į lytinį tapatybės pripažinimą nesukurdamas papildomų sąlygų ar išimčių. Taip pat matyti daug erdvės, kur tam tikros normos gali būti pakeistos ar tobulinamos taip, kad atitiktų bei atskleistų nepilnamečių interesus ir visiškai užtikrintų jų apsaugą su greitu ir veiksmingu viso pripažinimo procesu. Todėl, atsižvelgus į visas šio mokslinio darbo viršuje išsakytas mintis ir pozicijas, autorė siūlo įstatymų leidėjui papildyti LR asmens lytinės tapatybės įstatymo projekto 5 str. 1 d. dėl išimčių nepilnamečiams asmenims lytinei tapatybei pripažinti ir ją išdėstyti taip: „1 d. Teisę į lytinės tapatybės pripažinimą gali įgyvendinti nepilnamečiai asmenys, sulaukę 16 metų, o esant tėvų (rūpintojų) sutikimui, – ir sulaukę 14 metų.

[138] Tomas Vytautas Raskevičius, *Supra* note 86;

Nesant tėvų (rūpintojų) sutikimui, asmenims nesulaukusiems 14 metų lytinis tapatybės pripažinimas įgyvendinamas pagreitinto proceso tvarka, įvertinant visas šio str. 2 ir 4 d. numatytas aplinkybes ir įtraukiant vaikų teisių apsaugos instituciją.“

3.2. CK 2.27 str. pakeitimo įstatymo projektas ir pagrindiniai jo probleminiai aspektai

Pateikus lytinės tapatybės įstatymo projektą, beveik tuo pačiu metu buvo pateiktas ir CK 2.27 straipsnio pakeitimo projektas. Šiuo metu vis dar galiojantis CK straipsnis skamba taip: „Nesusituokęs pilnametis asmuo turi teisę medicininiu būdu pakeisti savo lytį, jeigu tai mediciniškai įmanoma. Toks asmens prašymas turi būti išreikštas raštu. O lyties pakeitimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymai“[139] Taigi matoma, kad ši įstatymo norma suteikia galimybę mediciniškai pasikeisti savo lytį, jeigu tai įmanoma. Šiuo metu straipsnio pirmoji dalis pakeitimo projekte yra išdėstyta taip: „Asmens lytis yra genetiškai nulemta žmogaus prigimtinė savybė. Asmens lyties (vyriškos arba moteriškos) nustatymo teisinis pagrindas yra genetiškai nulemta asmens lytis.“[140] Projekto antroji dalis išdėstyta šitaip: „Farmakologinės, chirurginės procedūros ar psichiatrinė, psichologinė terapija, kuriomis siekiama pakeisti genetiškai nulemtos asmens lyties požymius (lyties keitimas), Lietuvos Respublikoje yra draudžiamos.“[141] Matoma, kad tokia formuluotė visiškai užkerta kelią medicininei ir psichologinei pagalbai, kuri translyčiam asmeniui yra būtina.

Prieš tai aptartas lytinės tapatybės įstatymo projektas buvo kritikuojamas dėl tam tikrų savo formuluočių ir išaiškinimų, tačiau kur kas labiau peiktinas yra šis kodekso pakeitimo projektas. Dėl jo plačiai diskutavo tiek psichologai, tiek teisės srities specialistai.

Aiškinamajame šio projekto rašte rašoma, kad vienintelis ir didžiausias CK 2.27 straipsnio pakeitimo tikslas yra pašalinti egzistuojančią įstatymų leidybos spragą, kuri užšifruota minėtame straipsnyje, leidžiančiame asmeniui pasikeisti lytį ir šitaip sukeldama nepagrįstus lūkesčius, nes prisimintina, jog lyties keitimo sąlygas reglamentuojančio įstatymo nėra ir teisiškai šie klausimai taip pat nesureglamentuoti. Negana to, tokia straipsnio formuluotė gali sukelti prielaidas teisminiams ginčams Lietuvoje.[142]

---

[139] Civilinis kodeksas, *Supra* note 1;
[140] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.27 str. pakeitimo įstatymo projektas, *Supra* note 12;
[141] *Ibid*;
[142] Aiškinamasis raštas dėl Civilinio kodekso 2.27 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos Seimas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/9eae7e80c61811e782d4fd2c44cc67af?jfwid=1ce2x27xx9;

Pakeitimo pirmoji dalis nusako, kad asmens lytis yra prigimtinė, genetiškai nulemta žmogaus savybė. Tame pačiame projekto aiškinamajame rašte teigiama, kad asmens lytis nulemiama apvaisinimo būdu ir nesikeičia, taip pat kad žmogaus kūno ląstelėse esančios lytinės chromosomos nurodo, kokios jis yra lyties.[143] Tokiam aiškinimui nepritaria Lietuvos psichologų sąjunga. Jos teigimu, tokia formuluotė yra moksliškai nepagrįsta. Savo nuomonę ji grindžia PSO Genomikos išteklių centro teiginiais, kad lytis, kuri dažniausiai įvardijama kaip vyriška ir moteriška, yra tik socialinis konstruktas, linkęs varijuoti. Tai priklauso nuo įvairių kultūrų, kuriose egzistuoja lytinė įvairovė, ir nebūtinai lytis yra įvardijama tik kaip vyriška ir moteriška, nes žinoma, kad asmuo gali turėti tiek vyriškų, tiek moteriškų savybių. Štai pasaulio medikų asociacija palaiko nuomonę, kad kiekvienas asmuo turėtų turėti galimybę ir teisę nustatyti savo paties lytį.[144]

Aiškinamajame rašte dėl CK 2.27 straipsnio pakeitimo akcentuojamos žmogaus prigimtinės teisės ir jas nustatanti Lietuvos Respublikos Konstitucija. Teigiama, kad iš asmens prigimties kyla tam tikros teisės ir pareigos ir kitiems asmenims ar valstybei, todėl šioje vietoje atsiranda viešasis interesas žinoti, kas asmuo yra iš tikrųjų, t. y. atsiranda interesas žinoti, kokia iš tikrųjų yra asmens lytis. Todėl siūloma pripažinti, kad asmens lyties teisinio pripažinimo pagrindas yra genetiškai nulemta lytis.[145]

Minimame rašte kalbama ir apie tai, kad transseksualumas šiuo metu yra išbraukiamas iš psichikos ligų sąrašo. Remdamiesi tuo, CK 2.27 str. pakeitimo įstatymo projekto rengimo grupės nariai argumentuoja, kad Konvencijos 8 straipsnyje kalbama apie žmogaus privataus gyvenimo gerbimą, kuris gali būti ribojamas, jei tai būtina viešosios tvarkos interesams, gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. Todėl teigiama, kad įvairūs medicininiai bandymai, kuriais siekiama pakeisti asmens lytį, ar įrašų apie asmens lytį keitimas asmenų tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose gali sukelti grėsmę kitų žmonių laisvėms ir teisėms ar net viešosios tvarkos interesams, pavyzdžiui, tėvų teisei žinoti, kokios lyties yra jų vaikų kūno kultūros mokytojas, moterų saugumui ir privatumui viešuosiuose tualetuose. Dėl šios priežasties bei dėl galimybės užkirsti kelią sveikų asmenų žalojimui ir nepagrįstų lūkesčių atsiradimui antrojoje straipsnio dalyje siūloma

---

[143] *Ibid*;

[144] Lietuvos psichologų sąjungos pozicija dėl Lietuvos Respublikos seimo narių parengto civilinio kodekso 2.27 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIIP-1327, 2018, http://www.psichologusajunga.lt/lps/admin/spaw2/uploads/files/2018_IR017%20Lietuvos%20psichолog%C5%B3%20s%C4%85jungos%20pozicija%20d%C4%97l%20Lietuvos%20Respublikos%20Seimo%20nari%C5%B3%20parengto%20Civilinio%20kodekso%202.27%20straipsnio%20pakeitimo%20%C4%AFstatymo%20projekto%20Nr.%20XIIIP-1327.PDF

[145] Aiškinamasis raštas, op. cit;

visiškai uždrausti lyties keitimą.[146] Autorės nuomone, teiginys, kad tokia norma atitinka privataus gyvenimo ribojimo galimybę dėl esančio viešo intereso yra nepagrįsta. Tokia norma visiškai uždraustų bet kokias rekomenduojamas sveikatos priežiūros paslaugas, o tai užkirstų kelią translyčiams asmenims gauti saugią ir legalią pagalbą, kuri užtikrintų jų sveikatos gerovę bei psichologinę būklę. Pabrėžtina, kad to siekiama ir prieš tai analizuotu lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektu. Projekto rengėjų įvardyti galimi visuomenės nepatogumai ir grėsmės yra nepagrįsti, jie galėtų būti pavieniai ir mažareikšmiai, palyginti su tuo, kokia didžiulė žala galėtų būti padaryta minimai asmenų grupei suvaržant jų privatų gyvenimą. O dėl pateiktų pavyzdžių atkreiptinas dėmesys, kad mokytojais gali būti abiejų lyčių asmenys. Asmenys, atlikę lyties keitimą, susitapatintų su savo pasirinkta lytimi, kurią patvirtintų ir medicininiai duomenys, ir pačių asmenų socialinis elgesys.

Nors šiuo metu nėra įstatymo, reglamentuojančio translyčių asmenų teises, ir dėl šios priežasties yra atsiradusi įstatyminė spraga, priėmus šiuos du projektus, įstatyminė spraga niekur nedingtų, nes jau dabar matyti šių dviejų projektų nesuderinamumas. Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, nors ir nėra tobulas ir dėl daugelio savo normų taisytinas, vis dėlto yra skirtas translyčių asmenų gyvenimo kokybei pagerinti, jų teisių apsaugai užtikrinti, įvesti aiškumo į teisinius procesus ir taip pat įgyvendinti EŽTT reikalavimą byloje L. prieš Lietuvą. Tuo tarpu CK 2.27 straipsnio pakeitimo projektas priešingai – ne tik kad uždraudžia bet kokią pagalbą, tačiau ir pažeidžia asmenų teises į privatų gyvenimą, šeimos gerbimą bei garbę ir orumą. Teigtina, kad šis pakeitimas visiškai neatitiktų Europos šalių gerosios praktikos ir siekiamybių. Kaip jau buvo minėta, asmuo pats turėtų rinktis, kuo jis nori būti, o valstybė turėtų suteikti galimybę tai įgyvendinti. Negana to, įstatymų leidėjas, kurdamas įstatymus, privalo atsižvelgti į tuos asmenis, kuriems tie įstatymai bus taikomi. Vargu ar draudimas pasikeisti lytį užtikrina translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos standartus. Priešingai, tokia norma pažeidžia žmogaus teises ir visiškai neatitinka EŽTT praktikoje išsakytos pozicijos dėl translyčių asmenų apsaugos. Savo susirūpinimą išreiškia ir Lietuvos Psichologų Sjunga (toliau – LPS). Tiek ši organizacija, tiek Pasaulio Medikų Asociacija (toliau – PMS) teigia, kad gydymas turi vykti tik laisva asmens valia. Yra atlikta daug tyrimų, kurie parodė, kad egzistuoja platus lytinių tapatybių spektras. Lytinė tapatybė nebūtinai turi sutapti su asmens biologine lytimi. Teigiama, kad pagalba translyčiams asmenims, kuri yra būtina, tampa žymiai efektyvesnė, jei teikiant medicinines ir psichologines paslaugas yra priimama jų lytinė tapatybė. LPS teigimu, tokio įstatymo pakeitimo projekto priėmimas palaikytų translyčių asmenų sveikatai ir psichikai žalingas visuomenės

[146] *Ibid*;

nuostatas, ribotų tinkamų paslaugų gavimą bei neigiamai atsilieptų translyčių asmenų psichikos sveikatai.[147]

Dėl analizuojamo pakeitimo savo nuomonę išreiškė ir Europos teisės departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Savo išvadoje jis remiasi prieš tai minėta *Y.Y. prieš Turkiją* byla, kurioje EŽTT pasisakė, kad nors Konvencijos 8 straipsnis neįtvirtina neribotos teisės į lyties pakeitimą, tačiau yra laikomasi nuomonės, kad transseksualumas yra būsena, kuri gali pateisinti medicininę intervenciją, siekiant tokiems asmenims padėti. Teismas pabrėžė, kad neužtikrinus teisės į lyties pakeitimą įgyvendinimo neabejotinai daroma didelė įtaka translyčių asmenų teisei į seksualinį identitetą. Šiame sprendime buvo nurodyta, kad teisė pasikeisti lytį yra sudedamoji asmens apsisprendimo dalis ir patenka į Konvencijos 8 straipsnio reguliavimo sritį. Taip pat teismas pabrėžė, kad iš visuomenės turėtų būti tikimasi tolerancijos dėl tam tikrų nepatogumų, kad leistų asmenims gyventi oriai ir vertingai pagal jų lytinę tapatybę, kurią jie pasirinko sumokėję didelę asmeninę kainą. Apribojimai, išplaukiantys iš minėto Konvencijos straipsnio, turi būti būtini visuomenėje, ir kaip EŽTT konstatavo, kad būtinumas reiškia, kad naudojimąsi tam tikra teise ribojanti priemonė turi atitikti neatidėliotiną poreikį ir būti proporcinga siekiamiems tikslams. Kaip vieną iš teiginių įstatymo pakeitimo rengėjai minėjo galimą žalą asmens sveikatai. Dėl tokio argumento buvo pasisakyta aptariamoje byloje, kurioje teismas šį argumentą nurodė kaip nepakankamą, kad galėtų būti laikomas būtinu demokratinėje visuomenėje ir pagal Konvencijos 8 straipsnio 2 dalį pagrįstu teisės į lyties keitimą ribojimu. Šioje byloje teismas pripažino, kad Konvencijos 8 straipsnis neįtvirtina neribotos teisės į lyties keitimą. Vadinasi, valstybė gali nustatyti tam tikras šią teisę ribojančias sąlygas. Tačiau tai įrodo, kad valstybė negali visiškai uždrausti teisės pasikeisti lytį, o tik gali nustatyti tam tikras sąlygas, kurios būtų proporcingos, teisinės ir kurių nustatymo tikslas būtų būtinas demokratinėje visuomenėje.[148] Pabrėžtina, kad kaip autorė buvo minėjusi, valstybėse, kuriose lyties keitimas yra labai ribojamas ar net visai uždraustas, transseksualūs asmenys imasi naudoti hormoninius preparatus, atlieka įvairias kitas medicinines procedūras be gydytojo priežiūros ir taip tik dar labiau rizikuoja sukelti žalą savo organizmui.

Aiškinamojo rašto išvadoje pabrėžiamas ir kitas svarbus faktas, jog įteisinus CK 2.27 straipsnio pakeitimą, asmenys negalės pasikeisti savo lyties ne tik mediciniškai, bet ir teisiškai. Vadinasi, kad tiek tiems asmenims, kurie savo lytį pasikeitė svetur, tiek tiems, kurie atsisakė lyties keitimo operacijos, bus visiškai apribotas lytinės tapatybės teisinis pripažinimas. Kitaip tariant, tokie

[147] *Supra* note, 144;
[148] Aiškinamasis raštas, op. cit;

asmenys tiesiog negalės pasikeisti savo tapatybę įrodančių asmens dokumentų.[149] Nereikėtų pamiršti, kad net ir šiuo metu egzistuojantis gana sudėtingas ir ilgas procesas dėl lytinės tapatybės pripažinimo apsunkina šių asmenų gyvenimo kokybę, tad visiškas to apribojimas pripažinimo siekiančius asmenis sužlugdytų ir palaužtų psichologiškai. Jiems kasdieniame gyvenime iškiltų begalės kliūčių, kai įvairiuose asmens dokumentuose nurodyta lytis neatitiktų su ta lytimi, su kuria jie save tapatina. Toks reiškinys apsunkintų transseksualiems asmenims sutarčių sudarymo procesus, užkirstų kelią santuokos sudarymui, jiems būtų sunku rasti ar išsaugoti darbą.

Tačiau ir dėl lytinės tapatybės pripažinimo ribojimo ar visiško jos draudimo EŽTT ne kartą buvo minėjęs, kad visgi transseksualių asmenų teisė į naujos tapatybės teisinį pripažinimą turi būti galima. Pavyzdžiui, byloje *B. Prieš Prancūziją* teismas pripažino esant pareiškėjos teisės į jos privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą pažeidimą, kai buvo atsisakyta pripažinti naująją lytinę asmens tapatybę. Tai yra viena iš bylų, kuriose EŽTT buvo pabrėžęs, kad transseksualių asmenų teisės privalo būti užtikrinamos ir apsaugotos. Kartu Aiškinamojo rašto išvadoje atkreiptinas dėmesys į tai, kad beveik visos Europos valstybės savo nacionaliniuose teisės aktuose yra įtvirtinusios asmens teisę pasikeisti lytį.[150]

Kaip matoma iš įvairių organizacijų išvadų ir pateiktų nuomonių, toks įstatymo pakeitimas neturėtų ir negalėtų būti priimtas dėl savo nepagrįstų argumentų bei EŽTT praktikai prieštaraujančių normų. Negana to, jis prieštarauja lytinės tapatybės įstatymo projekto, kuris skirtas translyčių asmenų lytinės tapatybės pripažinimo sąlygoms ir tvarkai sureguliuoti, tikslams. Negalima pamiršti ir to, kad tas pats EŽTT byloje *L. prieš Lietuvą* pasakė, kad pripažinusi lyties keitimą, tačiau neįteisinusi tokią procedūrą reguliuojančių teisės aktų, šalis pažeidė Konvencijos 8 straipsnį. Šalis turi ne tik įteisinti lyties keitimą, tačiau ir numatyti tam tikras su lyties keitimu susijusias sąlygas, kad transseksualūs asmenys galėtų veiksmingai įgyvendinti savo teises, o minėtas projektas yra skirtas visiškai uždrausti lyties keitimą to siekiantiems asmenims.[151]

---

[149] *Ibid*;
[150] *Ibid*;
[151] EŽTT byloje L. prieš Lietuvą, *Supra* note 2;

IŠVADOS

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą transseksualumo klausimais, išryškėja tendencija, kad dar nėra tiksliai išsiaiškinta, kas sukelia transseksualumą. Tyrimų duomenimis, transseksualumas galimai paveldimas genetiškai, tačiau tiesioginių įrodymų tokiam teigimui nėra. Taip pat nėra ir mokslinių įrodymų apie psichologinius ar hormoninius veiksnius, galinčius sukelti lyties tapatumo sutrikimą. To pasekoje manoma, kad tokia asmens būsena yra įgimta, nors dauguma psichologų ir mokslininkų atsisako teigti ar minėtas sutrikimas gali būti įgimtas ar įgytas, nes egzistuoja tam tikri genetiniai ir biologiniai veiksniai, o vieno geno nulemiančio translytiškumą – nėra.

2. Nesant aiškaus įstatyminio reglamentavimo bei matomam poįstatyminių teisės aktų nesuderinamumui, atsižvelgus į EŽTT praktiką, apylinkės teismas buvo pirmasis 2017 m. ėmesis iniciatyvos keisti nusistovėjusią teisinę praktiką, lyties pripažinimo atžvilgiu bei atkreipęs dėmesį į išsakytas šaliai EŽTT pastabas.

3. Teisė pasikeisti lytį yra viena iš teisės į privataus gyvenimo gerbimo elementų. Teigtina, jog valstybės privalo pripažinti lyties keitimo faktą, pakeičiant jų civilinės būklės aktus, kitu atveju, tai yra pripažįstama privataus gyvenimo pažeidimu Konstitucijos ir EŽTK prasme. Nepaisant to, jog EŽTT pripažino, kad valstybė turi pareigą užtikrinti asmenų teises, tačiau teisinio reglamentavimo nebūvimu, Lietuva vis dar rodo savo teisinį neveikimą translyčių asmenų atžvilgiu. Mūsų šalyje translyčiams asmenims teisinius klausimus padeda spręsti nevyriausybinės organizacijos ir teismai.

4. Lytinis pripažinimas ir pagarba asmeniui yra garbės ir orumo teisių užtikrinimo sudedamosios dalys. Tai parodo, koks svarbus ir būtinas yra teisingas teisinis reguliavimas translyčių asmenų teisių užtikrinimui. Tačiau, kaip nurodyta šio mokslinio darbo 3 išvadoje – aiškaus teisinio reglamentavimo translyčių asmenų atžvilgiu Lietuvoje nėra. Dėl šios priežąsties bei priešiško visuomenės nusistatymo translyčius asmenis lydi diskriminacija ir atskirtinumas, kurie EŽTT yra draudžiami ir sąlygoja šių asmenų garbės ir orumo pažeidimą.

5. Lietuvos teisinis reguliavimas šiame moksliniame darbe minėtų (1. Išimtnai asmens apsisprendimo; 2. dėl lytinės tapatybės pripažinimo yra reikalinga psichiatro diagnozė; 3. lytinę tapatybę siekiantiems pripažinti asmenims keliamas sterilizacijos reikalavimas) modelių atžvilgiu, remiantis 2017-2018 m. statistika kito. Šalis iš trečiojo, medicininio gydymo būtinumą nurodančio modelio perėjo į antrąjį modelį lytiniam pripažinimui ir tuo pačiu dokumentų keitimui reikalaujantį psichiatro diagnozės. Šiuo metu, mūsų teisinis reguliavimas numato galimybę lytinės tapatybės pripažinimą realizuoti tik teismo keliu.

6. Lietuvoje atlikti lyties keitimo operaciją ar turėti hormoninį gydymą yra neįmanoma, net ir nesant tą draudžiančio įstatymo, nes teisinis reguliavimas šiai sričiai neegzistuoja. Dėl šios priežasties, traslyčiai asmenys yra priversti pilną gydymą atlikinėti užsienyje. Žmogaus teisių politikos koordinatoriaus teigimu, privačiai dirbantys plastikos chirurgai būtų pasiruošę ir galintys atlikti tokio tipo operacijas, tačiau jie negali to daryti, dėl esamos teisinės spragos.

7. Byloje *L. prieš Lietuvą* EŽTT įpareigojo šalį tinkamai sureguliuoti transyčių asmenų teises ir jas apsaugoti. Tačiau Lietuvos Respublikos translčių asmenų apsaugos įstatymo projektas atsirado tik 2017 metais. Atkreiptinas dėmesys, jog šis įstatymas vis dar negaliojantis ir susilaukia nemažai įvairių institucijų bei teisės ekspertų kritikos dėl tam tikrų projekte esančių įstatyminių normų.

8. Jaunųjų psichiatrų asociacijos ir teismo nuomone, analizuojamas Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas ar papildomi poįstatyminiai aktai, gairės privalo tiksliau apibrėžti bei nustatyti galimas ar reikalaujamas medicinines priemones traslyčiams asmenims.

9. Iš šiame moksliniame darbe analizuoto Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projekto pastebima iš dalies pažeidžiama norma dėl santuokos sudarymo ir galėjimo sukurti ir turėti šeimą. Konstatuota, jog Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad tos pačios lyties partnerystės institutas mūsų šalyje yra galimas priimti ir konstitucine prasme tam nėra jokių kliūčių, o šeimos sąvoka privalo būti aiškinama plečiamai.

10. Nepilnamečių teisių užtikrinimą Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projekte lyginant su šiame darbe nagrinėtu Argentinos Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo normomis teigtina, kad projektas ganėtinai plačiai suvaržo nepilnamečių galimybę į lytinį tapatybės pripažinimą nesukurdamas papildomų sąlygų ar išimčių teisiniam lytinės tapatybės pripažinimui įgyvendinti iki asmeniui sukaks 18 metų.

11. Remiantis įvairių organizacijų išvadomis ir pateiktomis nuomonėmis matyti, jog šiame moksliniame darbe išnagrinėtas Lietuvos Respublikos CK 2.27 str. pakeitimo įstatymo projektas neturėtų ir negalėtų būti priimtas, dėl savo nepagrįstų argumentų bei EŽTT praktikai prieštaraujančių normų. Pabrėžtina, jog minėtas įstatymo projektas prieštarauja Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projekto tikslams, įvertinant tai, kad šis skirtas sureguliuoti translyčių asmenų lytinės tapatybės pripažinimo sąlygas ir tvarką. Negalima pamiršti ir tai, kad tas pats EŽTT byloje L. prieš Lietuvą pasakė, kad pripažinusi lyties keitimą, tačiau neįteisinusi tokią procedūrą reguliuojančių teisės aktų, šalis pažeidė Konvencijos 8 str. Šalis turi ne tik įteisinti lyties keitimą, tačiau ir numatyti tam tikras sąlygas susijusias su lyties keitimu tam, kad transseksualūs asmenys

galėtų veiksmingai įgyvendinti savo teises, kai nagrinėtas CK 2.27 str. pakeitimo įstatymo projektas savo prasme yra skirtas visiškai uždrausti lyties keitimą to siekiantiems asmenims.

PASIŪLYMAI

1. Atsižvelgus į esamą translyčių asmenų padėtį mūsų visuomenėje bei itin sustiprėjusį duomenų apsaugos institutą, autorė siūlo pakeisti asmens kodo struktūrinę reikšmę tokia, kuri neatskleistų asmens lyties ir gimimo metų. Asmens kodo pirmieji skaičiai (3;4) nurodantys lytį bei gimimo metus rodantys skaitmenys galėtų būti pakeisti atsitiktiniu, kiekvienam asmeniui sukurtu identifikaciniu numeriu. Tokiu būdu, asmens kodas neatspindėtų itin svarbios ir jautrios informacijos apie asmenį, tuo pačiu jo neidentifikuodamas.

2. Remiantis šiam moksliniame darbe išdėstytais argumentais autorė siūlo įstatymų leidėjui supaprastinti esamą teisinį lytinės tapatybės pripažinimą pasitelkiant vieno langelio principą, už kurį būtų atsakingas Registrų centras. Asmens prašymas dėl lytinės tapatybės pripažinimo būtų teikiamas Registrų centrui, o Registrų centras kitas procedūras perduotų reikalingoms institucijoms. Toks procedūros supaprastinimas leistų lytinį tapatybės pripažinimą, asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose pakeičiant translyčių asmenų duomenis apie jų lytį, vardą ir kitus dalykus įgyvendinti kur kas greičiau ir efektyviau. Tai reikštų, jog translyčiai asmenys patirtų mažiau nepatogumų kasdieniniame gyvenime, o jų teisių apsauga ir įgyvendinimas atitiktų EŽTT suformuluotus principus.

3. Autorė siūlo įstatymų leidėjui patvirtinti translyčių asmenų sveikatos priežiūros aprašą arba kitą poįstatyminį teisės aktą nurodantį kokios medicininės priemonės gali būti suteikiamos translyčiams asmenims. Tuo pačiu patvirtnti tvarką dėl medicinių paslaugų apmokėjimo translyčiams asmenims. Šiuo atveju, autorė siūlo dalinį medicininių paslaugų suteikimo apmokėjimą, kuris priklausytų nuo turimų Sveikatos draudimo fondo (toliau – PSDF) dydžio, kurį nustatytų Valstybinė ligonių kasa prie sveikatos apsaugos ministerijos. Taip pat papildyti Lietuvos Respublikos lytinės tapatybės įstatymo projekto 4 str. 2 d. naujais punktais:

„turi buti praėjęs psichoterapijos kursą“.

„priešingos lyties yra ne mažiau, nei 3 metus“.

4. Remiantis šiame moksliniame darbe pateikta Konstitucinio Teismo išvada, autorė siūlo įstatymų leidėjui įteisinti tos pačios lyties asmenų partnerystę ir papildyti lytinės tapatybės įstatymo 4 str. 2 d. 4 p ir išdėstyti taip:

5 str. Lytinės tapatybės pripažinimo sąlygos ir tvarka

2.d. Teisė į lytinės tapatybės pripažinimą įgyvendinama esant visoms šioms sąlygoms:

4) asmuo turi būti nesusituokęs, išskyrus atvejus, kai asmenys santuokoje gyvena ne trumpiau nei 3 metus.

5. Atsižvelgus į visas šiame moksliniame darbe išsakytas mintis ir pozicijas, autorė siūlo įstatymų leidėjui papildyti LR asmens lytinės tapatybės įstatymo projekto 5 str. 1 d. dėl išimčių nepilnamečiams asmenims lytinei tapatybei pripažinti ir ją išdėstyti taip: „1 d. Teisę į lytinės tapatybės pripažinimą gali įgyvendinti nepilnamečiai asmenys, sulaukę 16 metų, o esant tėvų (rūpintojų) sutikimui, – ir sulaukę 14 metų. Nesant tėvų (rūpintojų) sutikimui, asmenims nesulaukusiems 14 metų lytinis tapatybės pripažinimas įgyvendinamas pagreitinto proceso tvarka, įvertinant visas šio str. 2 ir 4 d. numatytas aplinkybes ir įtraukiant vaikų teisių apsaugos instituciją.“

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Monografijos, vadovėliai, straipsnių rinkiniai, konferencijų medžiaga

1. Čekanavičius, Ąžuolas, „Specifinės fizinių asmenų civilinės teisės ir jų įgyvendinimas“. Iš *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso: Pirmieji dešimt galiojimo metų.* Mokslo studija Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2013. http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/lietuvos-respublikos-civilinis-kodeksas-pirmieji-deimt-galiojimo-met ;
2. Feinberg, Leslie. *Transgender Warriors: Making History from Joan of Arc to Dennis Rodman*. Beacon Press, 1996 https://books.google.lt/books/about/Transgender_Warriors.html?id=cWuG0efwzJoC&redir_esc=y
3. DeCarlo, Tess. *Trans history. A historic reference collective of transgender events.* Lulu press, 2018 https://books.google.lt/books?id=vH9eDwAAQBAJ&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Tess+deCarlo,+%E2%80%9ETrans+history.+A+historic+reference+collective+of+transgender+events&source=bl&ots=jaQtI8LjKa&sig=ACfU3U1CTQ68xuz-s7F4va8TkumHIHDm0Q&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwiq5-Gstp7hAhUS_CoKHXf0A0QQ6AEwAHoECAkQAQ#v=onepage&q=Tess%20deCarlo%2C%20%E2%80%9ETrans%20history.%20A%20historic%20reference%20collective%20of%20transgender%20events&f=false
4. Vadapalas, Vilenas. *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis.* Vilnius: Eugrimas, 1998
5. Baranauskas, Egidijus, Inga Karulaitytė-Kvainauskienė, Julija Kiršienė, Vytautas Pakalniškis. *Civilinė teisė: Bendroji dalis.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008
6. Mizaras, Vytautas. *Civilinė teisė. Bendroji dalis.* Vilnius: Justitia, 2009
7. Mikelėnas, Valentinas, Gintautas Bartkus, Vytautas Mizaras, Šarūnas Keserauskas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: asmenys.* Vilnius: Justitia, 2002
8. Drakšas**,** Romualdas. Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai. Vilnius: Mokslo studija, 2014 http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/Studija-12-09.pdf
9. Vaišvila, Alfonsas. „Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisnio personalizmo požiūriu (nuo statiškojo prie tampančiojo orumo sampratos)“. *Jurisprudencija*, t. 71(63); 49-61 (2005): 52, https://www.mruni.eu/upload/iblock/5e2/005_vaisvila.pdf.
10. Narbekovas, Andrius. *Lytiškumo ugdymo etika*. VDU, 2008

11. Normantas**,** Augustinas. „Diskusijos“. Pranešimas konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros paieškos, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

12. Raškevičius, Tomas, Vytautas. „Lyginamasis aspektas: užsienio vallstybių praktika“. Pranešimas konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros paieškos, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

13. Mizaras, Vytautas. „Teisinio lytinės taatybės pripažinimo probleminiai aspektai“. Pranešimas konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros paieškos, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

14. Brazdeikis, Aurimas. „Teisinio lytinės taatybės pripažinimo probleminiai aspektai“. Pranešimas konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros paieškos, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

15. Subačiūtė, Gabrielė. „Sveikatos priežiūros paslaugų užtikrinimas translyčiams asmenims“. Pranešimas konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros paieškos, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

16. Adomaitis, Robertas. Pranešimas konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros paieškos, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

17. Poškus. Pranešimas konferencijoje Translyčių asmenų teisių užtikrinimas: teisingos pusiusvyros paieškos, Vilnius, 2018 m. rugsėjo 6 d.

Straipsniai, mokslo darbų medžiaga, baigiamieji darbai

1. Baltuonytė, Indrė. „Lyties keitimo aspektai Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“. Magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2008. https://vb.mruni.eu/object/elaba:1962102/index.html

2. Rukšėnaitė, Sigita, Juozulynas, Linas ir kt. „LGBT teisės Europoje ir Lietuvoje“. *EQUAL JUS projekto vadovas teisininkui,* (2011) http://nvoprograma.lt/uploads/LGBT%20teises%20Lietuvoje.pdf

3. Zdanevičius, Arnoldas, Reingardė, Jolanta, Samuolytė, Jolanta. „Lesbiečių, gėjų, biseksualų ir transseksualų (LGBT) teisių apsauga ir socialinės atskirties tyrimas“ (2007)

4. Hume, Maggi, Colene, „Sex, Lies, and Surgery: The Ethics of Gender Reassignment Surgery“. *University of Tennesee – Knoxville,* (2011). https://core.ac.uk/download/pdf/48853569.pdf

5. Seibutytė, Aušra, Navickas, Alvydas, Grigonis, Saulius, Grigonis. „Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) ypatumai (literatūros apžvalga)“. *Medicinos teorija ir praktika,* (2013) http://www.mtp.lt/files/MTP19-11_str.pdf

Interneto svetainės:

1. „Žmogaus teisių samprata“, *Manoteisės* 2006–2016, http://manoteises.lt/enciklopedija/zmogaus-teisiu-samprata/

2. Narbekovas, Andrius, „Transseksualizmas – medicininiai ir etiniai aspektai“. *Bernardinai*, lapkričio 15, 2017. http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-11-15-transseksualizmas-medicininiai-ir-etiniai-aspektai/166087.

3. „Transseksualizmas reikšmė“. Lietuvių žodynas, https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Transseksualizmas.

4. Ashby, Davon. „Transgender Historical Figures“. *Weird history*. Žiūrėta 2018 spalio 18 d. https://www.ranker.com/list/transgender-people-in-history/devon-ashby

5. „Trečioji lytis: pasaulis nuo Indijos iki Samoa“. infa.lt. 2016 sausio 8 d. http://infa.lt/4602/trecioji-lytis-pasaulis-nuo-indijos-iki-samoa/ .

6. „LGBT hisry in Finland“. Wikipedia. Žiūrėta 2018 spalio 18 d. https://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_history_in_Finland#cite_note-6.

7. „ ERT Notes Steps Taken Around the World Recognising the Gender Identity of Gender Variant Persons“. Equal Rights Trust. Žiūrėta 2018 spalio 18 d. https://www.equalrightstrust.org/news/ert-notes-steps-taken-around-world-recognising-gender-identity-gender-variant-persons.

8. „France: Transsexualism will no longer be classified as a mental illness in France“. Ilga. 2007 https://web.archive.org/web/20130910105007/http:/trans.ilga.org/trans/welcome_to_the_ilga_trans_secretariat/news/france_transsexualism_will_no_longer_be_classified_as_a_mental_illness_in_france.

9. „Transgender Europe acknowledges first Polish Gender Recognition Law“. TGEU Transgender Europe. 2015 rugpjūčio 7 d. https://tgeu.org/transgender-europe-acknowledges-first-polish-gender-recognition-law/

10. „Danijoje įsigalioja pažangiausias lyties pakeitimo įstatymas Europoje“. LGL nacionalinė LGBT teisių organizacija. 2014 birželio 13. https://www.lgl.lt/naujienos/danijoje-isigalioja-pazangiausias-lyties-pakeitimo-istatymas-europoje/

11. D, J „Trans“. LGL nacionalinė LGBT teisių organizacija. 2013 vasario 25 d. https://www.lgl.lt/lgbt-pasaulyje/bendruomenes/trans/

12. Antanavičius, Ugnius „15min paaiškina: kas yra translyčiai žmonės ir ko jie siekia?“. Mano teisės. 2017 lapkričio 19 d. http://manoteises.lt/straipsnis/15min-paaiskina-kas-yra-translyciai-zmones-ir-ko-jie-siekia/.

13. „Garbė“. Lietuvių kalbos žodynas, http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=garb%C4%97&lns=-1&les=-1&id=11014510000

14. „Specifinės fizinių asmenų civilinės teisės ir jų įgyvendinimas“. Mokslai. 2015 https://mokslai.lt/referatai/teise/specifines-fiziniu-asmenu-civilines-teises-ir-ju-igyvendinimas.html

15. LGL Nacionalinė LGBT teisių organizacija, „Apie mus“. 2012 m. lapkričio 8 d. https://www.lgl.lt/lgl/apie-mus/

16. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Apie tarnybą“. Žiūrėta 2018 m. gruodžio 2 d. https://www.lygybe.lt/index.php/lt/apietarnyba

17. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Apie mus“. Žiūrėta 2018 m. gruodžio 2 d. https://hrmi.lt/apie-mus/

18. Lygių galimybių plėtros centras, „Apie mus“. 2014 http://gap.lt/apie-mus/tikslai/

19. Lietuvos žmogaus teisių centras, „Apie centrą“. Žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d. http://manoteises.lt/lchr/

20. Tolerantiško jaunimo asociacija, „Apie TJA“. Žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d. http://www.tja.lt/index.php/lt/apie-tja

21. Įvairovės ir edukacijos namai, „Kas mes“. Žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d. http://ivairovesnamai.lt/kas-mes.html

22. TGEU Transgender Europe, „About us“. Žiūrėta 2018 m. gruodžio 3 d. https://tgeu.org/about-us/

23. „Atmintinė. Teisinis lyties pakeitimo pripažinimas“. TGEU. Žiūrėta 2019 m. sausio 10 d. https://www.tgeu.org/sites/default/files/AAA_Lithuanian_Factsheet.pdf

24. 15 min. Redakcija, „PSO nebeklasifikuoja translytiškumo kaip psichinės ligos“. LGL. 2018 m. birželio 20 d. https://www.lgl.lt/naujienos/pso-nebeklasifikuoja-translytiskumo-kaip-psichines-ligos/

25. „The Y.Y. v. Turkey case and trans individuals' gender recognition". STRASBOURG OBSERVERS. 2015 m. balandžio 24 d. https://strasbourgobservers.com/2015/04/24/the-y-y-v-turkey-case-and-trans-individuals-gender-recognition/

26. „Skubama keisti net lytį". Vakarų ekspresas. 2015 rugpjūčio 11 d. http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/skubama-keisti-net-lyti-1387282/

27. Antanavičius, Ugnius, „Dalis Seimo narių siekia uždrausti keisti lytį: kaip yra kitose Europos šalyse?". 15 min. 2017 m. lapkričio 14 d. https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vargas-del-lyties-kaip-kitos-europos-salys-ziuri-i-lyties-pakeitimo-operacijas-56-880860

28. „Žmogaus teisės Lietuvoje 2016-2017". Žmogaus teisių stebėjimo institutas. (2018) https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/06/2016-2016_Zmogaus_teisiu_apzvalga.pdf

29. Raskevičius, Tomas, Vytautas, „Konstitucinis Teismas: tos pačios lyties poros vis dėlto yra šeima". Mano teisės. 2019 m. sausio 16 d. http://manoteises.lt/straipsnis/konstitucinis-teismas-tos-pacios-lyties-poros-vis-del-yra-seima/

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. *Lietuvos Respublikos Konstitucija: oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 2013 m. gegužės 1 d.* Kaunas: Judex spauda, 2013;

2. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: 2016 m. sausio 1 d. galiojanti suvestinė redakcija.* Vilnius: Valstybės įmonė registrų centras, 2016.

3. „Įsakymas dėl civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo". *Seimas* 129 (2001) https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.142256

4. „Įsakymas dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo". *Seimas* 1R-334 (2016) https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/65a5ecc0cd4111e69185e773229ab2b2

5. „Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės ir paso įstatymas". *TAR* XII-1519 (2014) https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a8939f2090d811e4bb408baba2bdddf3/IqMsVQpULk

6. „Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymas". *Seimas* I-2237 (2018) https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2507/JAZgEjiJUS

7. Europos Žmogaus Teisių ir pagrindinių laisvių Konvencija, *TAR*, Roma (1950) https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0DD705F93CDD

8. **“**Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymas”. Projektas, *Seimas* Nr. 17-12650 (2017) https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bc2a5010c09111e7af36e75c0ac79247

9. „Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės priažinimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18 ir 2.27 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 12 straipsnio pakeitimo, VII skyriaus pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 24-1 straipsniu įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 442 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo XXVIII-1 skyriumi įstatymo projekto aiškinamasis raštas“. (2017)

10. „Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. CM/Rec(2010)5 valstybėms narėms dėl kovos su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lyties tapatybės priemonių“. (2010) http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/MK_rekomendacija_del_LGBT.pdf

11. „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.27 straipsnio pakeitimo įstatymas“. Projektas. *Seimas* XIIIP-1327 (2017) https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/66fe0380c61711e782d4fd2c44cc67af

12. „Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.27 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto“ *Seimas* (2017) https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/9eae7e80c61811e782d4fd2c44cc67af?jfwid=1ce2x27xx9

13. „Lietuvos psichologų sąjungos pozicija dėl Lietuvos Respublikos seimo narių parengto civilinio kodekso 2.27 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIIP-1327“ (2018) http://www.psichologusajunga.lt/lps/admin/spaw2/uploads/files/2018_IR017%20Lietuvos%20psicholog%C5%B3%20s%C4%85jungos%20pozicija%20d%C4%97l%20Lietuvos%20Respublikos%20Seimo%20nari%C5%B3%20parengto%20Civilinio%20kodekso%202.27%20straipsnio%20pakeitimo%20%C4%AFstatymo%20projekto%20Nr.%20XIIIP-1327.PDF

Tarptautiniai teisės aktai

1. “Argentinos Respublikos lytinės tapatybės įstatymas”. Nr. 26.743 (2012) https://www.lgl.lt/lgbt-pasaulyje/bendruomenes/trans/argentinos-respublikos-lytines-tapatybes-istatymas/

2. „Švedijos lyties pripažinimo įstatymas“ Nr. 1972:119 (2012) https://tgeu.org/sweden-gender-recognition-act-reformed-2012/

Europos Žmogaus teisių teismo praktika

1. “Europos žmogaus teisių teismo 1986 m. spalio 17 d. sprendimas byloje Nr. 9532/81”. https://swarb.co.uk/rees-v-the-united-kingdom-echr-17-oct-1986/

2. “Europos žmogaus teisių teismo 1992 m. sausio 24 d. sprendimas byloje Nr. 13343/87“. http://www.pfc.org.uk/caselaw/B%20vs%20France.pdf

3. „Europos žmogaus teisių teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje Nr. 27527/03“.

4. „Europos žmogaus teisių teismo 1996 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje Nr. C-13/94“. https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20P%20v%20S.pdf

5. „Europos žmogaus teisių teismo 2017 m. balandžio 6 d. sprendimas byloje Nr. 79885/12, 52471/13 ir 52596/13“. https://www.lvat.lt/doclib/p3aaiqjqsj2nwcjua89xsdhq31v9ssrf

6. „Europos žmogaus teisių teismo 2015 m. kovo 10 d. sprendimas byloje Nr. 14793/08“.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

1. “Vilniaus apylinkės teismo 2017 m. balandžio 7 d. srendimas byloje Nr. E2YT-5329-934/2017”. LITEKO. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=8e1c8a82-195f-462c-ac29-03faf042379a

2. “Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas apibendrinimpo apžvalgoje Nr. A2-39”. Teisės gidas. http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26365

3. “Vilniaus apylinkės teismo 2017 m. lapkričio 30 d. sprendimas byloje Nr. E2YT-43448-294/2017”. Eteismai. https://eteismai.lt/byla/48441411673061/e2YT-43448-294/2017?word=CK%202.27

4. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutartis byloje Nr. A-858-1452-10“. Eteismai. https://eteismai.lt/byla/14336953177987/A-858-1452-10

ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA

Šio baigiamojo magistrinio darbo tikslas - Išanalizuoti teisės pakeisti lytį Lietuvos civilinėje teisėje problematiką bei ištirti ar translyčių asmenų teisės yra užtikrinamos veiksmingai ir efektyviai.

Šiame darbe konstatuota, jog teisė pasikeisti lytį yra prigimtinė asmens teisė. Ji apima tiek privataus gyvenimo gerbimą, tiek asmens garbę ir orumą. Kad teisė į lytinę tapatybę yra viena iš privataus gyvenimo aspektų, pripažįsta ir EŽTT. Tas pats teismas aiškino, kad asmens lytinės tapatybės pripažinimas turi būti greitas, skaidrus, efektyvus ir veiksmingas. Toks pripažinimas atitiktų translyčių asmenų apsaugos standartus ir užtikrintų jų teises. Taip pat pripažintina, kad teisė į lyties keitimą nėra neribota, taigi vastybės, vadovaudamosis proporcingumo principu gali numatyti tam tikras sąlygas, tačiau negali šios teisės uždrausti. Tarptautiniu mąstu nustatyta, jog Lietuva turi ne tik įteisinti lyties keitimą, tačiau taip pat sureguliuoti įvairias sąlygas tam , kad transseksualūs asmenys jaustųsi teisiškai saugūs bei galėtų įgyvendinti savo turimas teises.

Pagrindiniai žodžiai: *lytis, tapatybė, pripažinimas, keitimas, teisė, transseksualus*

ABSTRACT

The aim of the Master's Final Paper is to analyze the range of problems related to the right for gender reassignment in Lithuanian civil law and to explore whether the rights of transgender people are ensured effectively.

In the Paper, it is stated that the right for gender reassignment is a natural birthright of a person. It covers both the respect for private life and honor & dignity. The European Court of Human Rights recognizes that a right for gender identity is one of the aspects of private life as well. The same Court explained that recognition of person's gender identity should be quick, transparent and effective. Such recognition would conform to the standards for protection of the transgender people and ensure their rights. In addition, it should be recognized that a right for gender reassignment is not unlimited, so states, upon following the principle of proportionality, can set certain rules; however, they cannot prohibit this right. It was established on the international scale that Lithuania should not only legitimize the right for gender reassignment, but also adjust all the conditions hereof in a way that ensures an absolute legal safety of transgender people and enables them to realize their rights.

Keywords: *gender, identity, recognition, reassignment, right, transgender*

SANTRAUKA

Sparčiai besivystant visuomenei, kuo toliau, tuo labiau iš jos tikimasi supratingumo, prisitaikymo ir tolerancijos. Greta to, matant didžiulį technologijų ir medicinos sričių šuolį ir analizuojant EŽTT praktiką, asmens teisė pasikeisti lytį tapo aktualia šių dienų tema. Dėl šios priežasties, pagrindinis šio darbo tikslas yra išanalizuoti teisės pakeisti lytį Lietuvos civilinėje teisėje problematiką, ištirti asmens teisės į lyties keitimą svarbą ir pagrindes jos progresavimo tendencijas teisės doktrinoje ir teismų praktikoje bei išsiaiškinti ar translyčių asmenų teisės mūsų šalyje yra užtikrinamos veiksmingai ir efektyviai.

Šiame darbe siekiama apžvelgti Lietuvos teisės doktriną, esamą teisinį reglamentavimą bei siūlomus įstatymo projektus minima tema, lyginant tai su EŽTT praktika ir kitų Europos valstybių priimtu reglamentavimu.

Baigiamąjį darbą sudaro trys skyriai. Pirmąjame skyriuje apžvelgiama, kokios lyties keitimo raidos tendencijos vyravo ankstesniuoju metu. Analizuojama, kaip teisė pasikeisti lytį yra reglamentuojama šiandien: tiek teisės doktrinoje, tiek nacionalinių, tiek tarptautinių teismų praktikoje. Aptariama, kaip minima teisė suprantama per EŽTK 8 str. bei garbės ir orumo prizmę, kokie yra šios teisės gynybos būdai bei kokios institucijos suteikia pagalbą translyčiams asmenims, esant jų teisių pažeidimui. Antrasis skyrius skirtas apžvelgti tarptautinius translyčių asmenų apsaugos standartus ir pagrindinius translyčių asmenų apsaugos modelius. Taip pat šiame skyriuje nemažai dėmesio skiriama lyties keitimui medicininiu ir psichologiniu požiūriu.Tuo tarpu trečiojoje dalyje kalbama apie teisės pasikeisti lytį perspektyvas Lietuvoje: pateiktus projektus ir planus. Išsamiai analizuojama šių projektų struktūra bei pasėkmės, galėsiančios atsirasti jiems priemus ir įsigaliojus.

Išanalizavus teisės pakeisti lytį Lietuvos civilinėje teisėje reglamentavimą ir išvadose pateikus gautus rezultatus matyti, kad Lietuva 11 metų rodo savo neveikimą EŽTT priimto sprendimo L. prieš Lietuvą byloje atžvilgiu, nepriimdama įstatymo reglamentuojančio lytinės tapatybės pripažinimą. Tai rodo, jog translyčiams asmenims hormoninis gydymas ar lyties keitimas yra neįmanomas. Pateikti įstatymų projektai yra taisytini ir turintys spragų, o CK. 2.27 str. pakeitimo projektas iš viso pažeidžiantis EŽTT praktiką bei esmines ir prigimtines asmens teises. Taip pat nustatyta, jog PSO, tranlsytiškumo išbraukimas iš psichinių ligų sąrašo turės stiprų poveikų translyčių asmenų gyvenimui bei Lietuvoje susiformavusiai praktikai. Kiti pateikti rezultatai parodė, kad nacionaliniai teismai patys pakeitė nusistovėjusią praktiką tam, kad būtų pasiektas lytinės tapatybės pripažinimas, kas lemia, jog teisinė sistema atkreipia dėmesį į EŽTT išsakytas sąlygas.

SUMMARY

In course of development of the society, more and more comprehension, adaptability and tolerance are expected from it. In addition, upon observing a huge surge ahead in technologies and medicine and analyzing the practice of the European Court of Human Rights, it can be seen that the right of a person for gender reassignment turned into relevant today problem. For this reason, the principal aim of this Paper is to analyze the range of problems related to the right for gender reassignment in Lithuanian civil law, to explore the importance of the human right for gender reassignment and the key trends of its progress in the doctrine of law and the practice of courts as well as to clear up whether the rights of transgender persons in our country are realized in an effective way. In the Paper, it is strived to review the doctrine of Lithuanian law, the existing legal regulation and the proposed draft laws on the above-mentioned subjects upon comparing the said to the European Court of Human Rights practice and the regulations accepted and implemented by other European states.

The Final Paper consists of three sections. In the Section One, the trends of evolution of gender reassignment problem that predominated in earlier periods are reviewed. It is analyzed how the right for gender reassignment is regulated today: both in the doctrine of law and in practice of national and international laws. It is described how the above-mentioned right is interpreted through a prism of the Article 8 of the European Convention on Human Rights and the aspect of honor and dignity, what are the ways for protection of the said right and what institutions provide assistance to transgender people in cases of violation of their rights. The Section Two reviews the international standards for protection of transgender people and the key models for protection of transgender people. In addition, it pays a considerable attention to gender reassignment in medical and psychological aspects. Whereas the Section Three describes the perspectives of the right for gender reassignment in Lithuania, i.e. the submitted projects and plans, are discussed upon. The structures and consequences of the said projects (in case of their approval) are analyzed in details.

It can be seen from the analysis of the regulation of gender reassignment in Lithuanian civil law and the results provided in the Conclusions that Lithuania within 11 years showed its omission in respect of the judgment of European Court of Human Rights in the case *L. vs Lithuania* and had not passed a law for a regulation of recognition of gender identity. The said fact shows hormonal treatment or gender reassignment to be unavailable for transgender people. The submitted draft laws should be corrected because of abundant gaps in them, and the project on alteration of the Article 2.27 of the

Civil Code violated the practice of the European Court of Human Rights and the natural birthrights of a human. In addition, it was found that exclusion of transsexualism from list of mental diseases by the World Health Organization would cause a strong influence on the life of transgender people and the practice related to them in Lithuania. The other presented results showed that national courts changed the steady practice, so the legal system pays a duly attention to the conditions formulated by the European Court of Human Rights.

Priedas Nr. 4

Forma patvirtinta Mykolo Romerio universiteto
Senato 2012 m. lapkričio 20 d. nutarimu Nr.1SN-10

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

20 - -
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

_____
(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė)_____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„_____

_____“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.